

BIBLIOTHEEK K.M.A.
Postbus 90.154
4800 RG BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIËLE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Amerikaanse
vrouwelijke
navigator in
Vliegend Fort
(zie biz. 341)

Bron: Sally Van Wagenen Keil — Those
wonderful women in their flying machines.
The unknown heroines of World War II.
Rawson, Wade, New York, 1979

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274,
2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

P. L. Hoevers
brigade-generaal der infanterie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

W. C. Louwerse
kolonel van de Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. M. J. Bosch
majoor der cavalerie

B. A. C. Droste
luitenant-kolonel van de Koninklijke
luchtmacht

dr. A. A. Klumper
luitenant-kolonel van de militair
psychologische en sociologische dienst

ir. G. M. van der Laan
brigade-generaal van de technische staf

drs. J. W. M. Schulten
luitenant-kolonel verbindingdienst

BUREAU-REDACTIE/PRODUKTIE:

Spul 47, 2511 BL Den Haag
Telefoon (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 7 09 11
Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

338 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

339 De Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

341 Vrouwen in gevechtsfuncties, door drs. G. J. C. Roozendaal, majoor van de militair psychologische en sociologische dienst (deel 1)

348 Ontwikkelingen in precisie-geleide munitie, door dr. D. W. Hoffmans en ir. P. W. Doup, wetenschappelijk medewerkers Prins Maurits Laboratorium HDO/TNO

355 De gevechten bij Palembang in februari 1942, door J. J. Nortier, kolonel der infanterie b.d. (slot)

369 Enver Pasja, condottiere en opportunist, door H. Toorenvliet, publicist

376 Meningen van anderen: De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941

382 Antwoord op meningen van anderen: De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941

388 Boeken

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LaO 77010 (23.1/80). Adviescommissie-III bij de Koninklijke landmacht (herdruk, december 1984).

LaO 79014 (21/49) / LuO 79510 (21/46). Interimregeling faciliteiten belangenverenigingen van militairen (herdruk, november 1984).

LaO 84008 (51.2/127). Groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht.

LaO 70023 (55.5/74) / LuO 70515 (55.5/71). Toepassing Ziekenfondswet (militairen) (herdruk, januari 1985).

LaO 84008 (51.2/127). Klein verlof en groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht van de lichtingsploeg 1985.

LaO 85001 (81/48) / LuO 85502 (81/44). Toepassing van de wegenverkeerswetgeving.

LuO 85501 (57/61). Emblemen voor formaties behorende tot de Koninklijke luchtmacht.

LaO 85002 (02/44) / LuO 85503 (02/43). Voorhanden hebben van vuurwapens door vrijwilligers en reserve-officieren van de nationale reserve.

LuO 78515 (81/38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, januari 1985).

LuO 85504 (78/50v). Samenstelling commissie hogere technische vorming KLu.

LuO 85505 (78/104f). Samenstelling

commissie sociale wetenschappen beroepsofficieren KLu.

LuO 85506 (55.1/9ap). Wijziging boekwerk Regelingen inkomsten militairen Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht (47e wijziging).

LuO 85507 (82.2/14). Vervoer van personen, niet in dienst van defensie, in militaire voertuigen.

LaO 68018 (51.12/49b). Studie-assistentie t.b.v. de civiele vakopleiding van de technische specialisten (herdruk, februari 1985).

LaO 85005 (51.2/126a) / LuO 85508 (51.2/91a). Eerste wijziging districtsbeschikking 1984.

LaO 85006 (53/78) / LuO 85509 (53/77). Overzicht van onderscheidingstekenen, die door militairen kunnen worden gedragen.

LaO 83014 (51.2/125). Klein verlof en groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht van de lichtingsploegen 1983 (herdruk, maart 1985).

LaO 85006 (53/78). Overzicht van onderscheidingstekenen, die door militairen kunnen worden gedragen.

LaO 62035 (55.17/52). Verplaatsingskostenbesluit 1962 (herdruk, april 1985).

LaO 85007 (55.17/95) / LuO 85510 (55.17/92). Regeling dagelijks reizen tussen de woning en de plaats van tewerkstelling voor militairen geplaatst in Nederland, België of de Bondsrepubliek Duitsland, die niet woonachtig zijn in het land van plaatsing.

LuO 73504 (55.17/81). Regeling dagelijks reizen tussen woning en de plaats van tewerkstelling militairen land- en luchtmacht 1972 (herdruk, april 1985).

LuO 78515 (81.38). Reisbesluit militairen 1978 (herdruk, april 1985).

Lamed 024-84 (78/522). Opleiding voor sergeant-majoor administrateur.

Lumed 502-85 (78/179). Universitaire studies.

Lumed 515-84 (78/178). Opleiding tot adjudant-onderofficier der militaire administratie.

Lumed 516-84 (03/11). Aanwijzing als deviezenrechtelijke ingezetene (herdruk, januari 1985).

Lamed 003-85 (83.1/12g) / Lumed 504-85 (83.1/12g). N.V. Nederlandse Spoorwegen reisfaciliteiten.

Lamed 004-85 (55.3/238) / Lumed 505-85 (55.3/239). MCAM 15-uursrit 1985.

Lamed 007-85 (51.2/128). Vrijwillig nadienen voor dienstplichtige soldaten en korporaals.

Lamed 008-85 (78/524). Opleiding van onderofficieren tot militaire controleurs gevaarlijke stoffen.

Lacirc 003-84 (15/6). Lijst van te nemen maatregelen ingeval van een (ernstig) ongeval, ramp of calamiteit.

Lacirc 007-84 (5572/1). Regeling kooprecht PSU-artikelen.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

De Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgs- wetenschap

MS In het juninummer 1985 van de Militaire Spectator is de uitreiking vermeld van de Militaire-Spectatorlegpenning aan drs. J. C. Siccamo. Zijn verdiensten zijn daarbij gememoreerd, en het zal de opmerkelijke lezer niet (zijn) ontgaan dat deze legpenning is uitgereikt door het bestuur van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

De koppeling tussen dat bestuur en de Militaire Spectator is een erg eenvoudige: per 1 januari 1972 verwierf de vereniging het recht tot uitgave van de Militaire Spectator, Nederlands oudste tijdschrift. Van dat moment af werden de kosten van druk en verspreiding gedragen door het ministerie van defensie. De toenmalige minister van defensie vond echter — evenals zijn opvolgers — dat het blad redactioneel onafhankelijk moest blijven; vrijheid van drukpers is een heilig goed, en welke vereniging was en is daartoe beter in staat dan de Koninklijke Vereniging?

Deze Vereniging is opgericht in 1865. Aan die oprichting is een periode van ongerustheid over de onbevredigende toestand van marine en leger voorafgegaan, „een toestand, die van militaire zijde des te erger werd geacht vanwege de ongeïnteresseerdheid, die men bij het Nederlandse volk

voor zaken, zijn defensie betreffende, waarnam”.¹ Daarom werd het nodig geacht een vereniging op te richten met als doelstelling: „Onderlinge oefening in de Krijgswetenschap en meer bepaald algemene verspreiding van heldere begrippen omtrent krijgswetenschappen”; met als leden: „officieren van alle rangen, en beschaafde burgers”.²

Deze vereniging bestaat dus nog steeds. De ongerustheid over de onbevredigende toestand van de

Nederlandse defensie bestaat heden ten dage niet meer in die mate. De huidige doelstelling is „de bevordering van de krijgswetenschap in ruimste zin”, waarbij wel degelijk aandacht wordt besteed aan onder meer aangelegenheden, defensie betreffende, die verbetering behoeven. Kritisch-positief ingesteld en trots op haar onafhankelijke positie tracht de Vereniging — zich zeker bewust van de plichten die jegens defensie op haar rusten — door inleidingen en discussies bij te dragen tot objectieve meningsvorming. Ten minste viermaal per jaar worden voor leden en introduc e(s) bijeenkomsten georganiseerd, waar onderwerpen van politiek- of militair-strategische, tactische of militair-technische aard worden ingeleid door erkende deskundigen uit binnen- en buitenland. De teksten van de voordrachten worden — met samenvattingen van de aansluitende discussies — gepubliceerd in „Mars in Cathedra”, het driemaandelijks verenigingsorgaan.

Voorts bekostigt de Koninklijke Vereniging, daartoe mede in staat gesteld door een subsidie van het ministerie van defensie, de bijzondere leerstoel in het militaire recht aan de Universiteit van Amsterdam. Ook kent de Vereniging, ter stimulering van de animo van de aankomende generatie beroepsofficieren, een prijs toe voor de beste afstudeerscriptie van een adelprijs van het Koninklijk Instituut voor de Marine of een cadet van de Koninklijke Militaire Academie. Die scriptie(s) moet(en) door een daarvoor ingestelde commissie als zodanig worden voorgedragen.

Al deze activiteiten worden mogelijk gemaakt door een verhoudingsgewijs gering aantal leden. Dat aantal schommelde van 1980 tot 1985 tussen

¹ *Mars in Cathedra 1865-1965*. Uitg. t.g.v. het honderdjarig bestaan van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap. Samenst. J. J. de Wolf, genm tit gn b.d. Den Haag (1965) blz. 2.

² Zie ¹, blz. 3.

de 1000 en 1100, waarvan ongeveer 400 actief dienende officieren!

In tijden dat op het huishoudbudget moet worden bezuinigd is een van de eerste maatregelen te bezien welk lidmaatschap in aanmerking komt te worden opgezegd. Het door de jaren heen constante aantal leden van iets meer dan duizend doet evenwel vermoeden dat zulks hier niet zozeer het geval is. De vermoedelijke reden waarom zo weinig actief dienende officieren lid zijn ligt waarschijnlijk eerder in de onbekendheid van en met de vereniging. Weliswaar worden in de Militaire Spectator steeds weer de aankondigingen gepubliceerd van komende voordrachten, maar vaak wordt daarover heen gelezen.

Een vereniging echter die al 120 jaar bestaat heeft inmiddels wel bewezen een functie te hebben binnen (en wellicht ook buiten) de Nederlandse krijgsmacht. Het is dan ook niet de bestaansnoodzaak die ter discussie kan worden gesteld, maar veeleer de bestaanswetenschap. Welnu, die bestaanswetenschap is nu een feit geworden. Een vereniging, ook de Koninklijke Vereniging, bestaat bij de gratie van haar leden; de contributie bedraagt f 30,- per jaar, een bedrag dat m.i. niet onoverkomelijk is (giro 7 88 28 ten name van penningmeester Krijgswetenschap, Leiden). Behalve het recht tot bijwonen van de bijeenkomsten, ontvangt men viermaal per jaar Mars in Cathedra en, ook na dienstverlating, maandelijks de Militaire Spectator.

Een passief lidmaatschap houdt financieel de vereniging op de been. Actieve leden, leden, die

georganiseerde bijeenkomsten metterdaad bezoeken, geven de vereniging een positieve stimulans. Het moet worden gezegd dat de bijeenkomsten in het algemeen redelijk worden bezocht, maar het kan beter. Een groot gehoor stimuleert de inleider(s) en het bestuur, en verdient de discussie.

Maar laat het bestuur van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap ook de hand in eigen boezem steken, en het is mij bekend dat het zulks doet. Lidmaatschap en actieve deelneming worden eerst dan gestimuleerd indien onderwerpen worden behandeld die actueel zijn, die bij de officieren leven, en waarbij een interessante discussie op gang kan worden gebracht door bv. voor- en tegenstander(s) over een onderwerp het woord te laten voeren. Bovendien mag niet uit het oog worden verloren dat zo mogelijk ook niet-„Haagse” officieren in de gelegenheid dienen te worden gesteld bijeenkomsten bij te wonen in de meer nabije omgeving van hun woonplaatsen: het land in gaan dus. Ook aan de toekomstige officieren — KMA en OCOSD — zou wellicht meer aandacht kunnen worden besteed, waardoor ook bij hen een ruimere bekendheid ontstaat met het bestaan van de Koninklijke Vereniging.

Het is mij bekend dat het bestuur aan deze facetten alle aandacht besteedt en zal blijven besteden. Van zijn positieve actie kunt u verzekerd zijn, en de resultaten zullen, naar ik hoop en verwacht, spoedig merkbaar worden. Nu nog úw positieve reactie, úw lidmaatschap, én uw aanwezigheid op de bijeenkomsten!

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op maandag 16 september 1985 te 19.30 uur houdt de vereniging voor leden en introduc e)s een bijeenkomst in het Nederlands Congresgebouw te 's-Gravenhage, waar door majoor der mariniers mr. W. Hekman een inleiding zal worden gehouden over het onderwerp

Amfibische strijdkrachten

Na de voordracht wordt als gebruikelijk, gelegenheid tot discussie geboden.

Introductie: d.t.v. de secretaris, lkol W. F. Anthonijsz, Frederikkazerne, gebouw 110, Postbus 90701, 2509 LS Den Haag (tel. tijdens diensturen (070) 16 68 99).

drs. G. J. C. Roozendaal

majoor van de militair psychologische en sociologische dienst

Vrouwen in gevechtsfuncties

Binnen het door de Koninklijke landmacht gevoerde integratiebeleid kunnen vrouwen in principe tot alle militaire functies worden toegelaten. Hierbij maakt de KL, in tegenstelling tot de situatie in vele andere (NAVO en niet-NAVO) landen, geen enkel onderscheid tussen functies die wel en die niet als gevechtsfuncties moeten worden aangemerkt. Landen die dat onderscheid wel maken stuiten bij voortdurend op het probleem dat het ook erg moeilijk is om een scherpe scheidslijn te trekken tussen gevechtsfuncties en niet-gevechtsfuncties. Daarbij komt nog dat door allerlei technologische — en tactische — veranderingen een eenmaal getrokken scheidslijn steeds weer ter discussie staat.

Wellicht is het dan ook beter te erkennen dat er wat dit onderscheid betreft in de praktijk eerder sprake is van graduele dan van fundamentele verschillen tussen functies. Om de lezer niettemin toch een idee te geven om welke functies het in dit artikel gaat wil ik hier volstaan met de Amerikaanse definitie van het begrip „direct combat”. Het is goed bij het lezen van dit artikel deze definitie in het achterhoofd te houden.

„Direct combat is engaging an enemy with individual or crew-served weapons while being exposed to direct enemy fire, a high probability of direct physical contact with enemy's personnel and a substantial risk of capture.” ([1] blz. 4)

Belangrijker dan het probleem hoe een gevechtsfunctie zou moeten worden gedefinieerd is echter de vraag wat de gevolgen zijn van het tewerkstellen van vrouwen in dergelijke functies, zeker als het gaat om *werkelijke* gevechtssomstandigheden. Wie deze vraag wil beantwoorden merkt al snel dat de plaats van de vrouw in de krijgsmacht al jaren, en de laatste tijd zelfs in toenemende mate, onderwerp van heftige — vaak zelfs sterk emotionele — discussie is. Bovendien blijkt dat al sinds mensenheugenis dit onderwerp een dankbare in-

spiratiebron vormt voor vele, geheel of gedeeltelijk op fantasie berustende, verhalen. Het meest tot de verbeelding sprekend zijn die over de Amazones, volgens de Griekse mythologie een krijgshaftig vrouwenvolk uit Scythië.

Dit alles maakt het zoeken naar feitelijkheden, waarmee een antwoord op de gestelde vraag kan worden gegeven, buitengewoon gecompliceerd. In schrille tegenstelling tot de overweldigende hoeveelheid gepubliceerde *meningen* over dit onderwerp staat nl. een geringe hoeveelheid gepubliceerde *ervaringen*. Daarbij komt nog dat, voor zover deze ervaringen al zijn te vinden, het zelden gedegen (sociaal-wetenschappelijk) onderzoek be-

Vrouwen in gevechtsfuncties. . . maar wat is nu eigenlijk een gevechtsfunctie?

treft maar vrijwel altijd uiterst subjectieve rapportages die bij nader onderzoek niet zelden blijken te berusten op een enkele gebeurtenis, een incident, vaak ook nog uit de tweede hand en nog vaker slechts van situationeel belang.

Historisch perspectief

Hoewel al sedert de oudheid de vrouwen een belangrijke rol bij de oorlogvoering kan worden toegeschreven (niet zelden ook vormden zij zelfs de directe aanleiding tot oorlogvoering) bleef de rol van de vrouw qua werkelijke deelneming aan het „gevecht” uiterst beperkt. Historisch gezien is het voeren van oorlog een mannenaangelegenheid. Voor een enkele vrouw was er in de rol van intrigante of in de vorm van spionage nog een relatief belangrijke „gevechts”rol weggelegd.

Dit historische beeld kan men vrijwel universeel, op alle volkeren en op alle culturen, van toepassing verklaren. Tot op de dag van vandaag heeft het ook, en zeker voor de gemeenschappen die een relatief geïsoleerd bestaan leiden, nog een redelijke mate van geldigheid.

Met name in de Westerse samenleving is dit beeld rond de eeuwwisseling gaan veranderen. Binnen de gevechtsvoering worden de technische hulpmiddelen steeds belangrijker. Daarmee verlegt de oorlogvoering zich ook steeds meer in de richting van het achterland en daarmee wordt vrijwel automatisch de betrokkenheid van allen, zowel mannen als vrouwen, groter. Tegelijkertijd evolueert ook het zelfbewustzijn van de vrouw in de samenleving. Deze ontwikkeling wordt zowel in formele (strikt juridische) als in informele zin (werkelijke normen en waarden) steeds manifester.

De Tweede Wereldoorlog

Met name tijdens de Tweede Wereldoorlog is de rol van de vrouw binnen de krijgsmacht duidelijk veranderd. Met de oprichting van de vrijwillige vrouwenhulpkorpsen kreeg de vrouw een geüniformeerde militaire status. Aanvankelijk was dat nog een ongewapende taak, in het verloop van de Tweede Wereldoorlog ontwikkelde zich dat echter hier en daar ook tot een werkelijke gevechtstaak.

Zowel aan Amerikaanse, Engelse en Duitse, als ook Russische zijde geschiedde deze tewerkstel-

ling aanvankelijk onder het motto: *Freeing a man to fight*.

Dit uitgangspunt leidde overigens wel ertoe dat, naarmate de behoefte aan combattante militairen tijdens het verloop van de strijd groter werd, het aantal voor vrouwen toegankelijke functies steeds verder toenam. Vrouwen bleven daarbij echter in een niet-combattante rol en werden hoogstens op de eigen zelfverdediging voorbereid. In de meeste gevallen werden zij ook in speciale vrouwen-eenheden tewerkgesteld.

In 1942 liepen de verliezen aan Russische zijde zo hoog op dat werd besloten vrouwen die nog geen kinderen hadden op te roepen voor de krijgsmacht. Hier zou men de inzet van vrouwen het beste kunnen voorzien van het predikaat „*Women as a reserve-army*”. Onder dit motto werden vrouwen in grote aantallen aan de Russische krijgsmacht toegevoegd. Aanvankelijk gebeurde dat nog in gesegregeerde eenheden, later werden zij hoe langer hoe meer ook in de bestaande eenheden geïntegreerd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren meer dan een miljoen Russische vrouwen actief betrokken bij de strijd tegen de Duitse strijdkrachten; ongeveer de helft daarvan deed dienst in gevechts- of gevechtsondersteunende eenheden. Vanwege de betoonde moed werden 100.000 tot 150.000 van hen gedecoreerd (meestal als bewijs van hun frontervaring).

Zij deden dienst bij de cavalerie en bij de infanterie, als gewerschutter, mortierist, tankschutter, tankchauffeur en tankcommandant. Ook waren zij sterk vertegenwoordigd binnen de luchtverdediging, de artillerie, de verbindingdienst en in de vervoerssector.

In mei 1943 werd een speciaal centrum voor vrouwelijke scherpschutters opgericht dat per maand 150 getrainde scherpschutters afleverde. Aan het eind van de oorlog bleken ze (geregistreerd) 11.280 tegenstanders te hebben gedood. Volgens een Russische bron doodde een van de vrouwelijke scherpschutters, Nona Solovei, in 22 dagen een gehele Duitse compagnie, 150 man sterk.

Door dit optreden, voor een deel bovendien nog aangedikt door de nodige geruchtvorming, maakte het optreden van de Russische vrouwen in een combattante rol een diepe indruk op de Duitse tegenstander. Zo vreesde ook de Luftwaffe de precisie van de vrouwelijke luchtdoelartilleristen, ge-

tuige o.a. deze uitspraak van een Duitse Afrika-veteraan:

„I would rather fly ten times over the skies of Tobruk than to pass once through the fire of Russian flak set up by female gunners.” ([2] blz. 69)

Volgens Russische bronnen leverde het optreden in geïntegreerde eenheden betrekkelijk weinig problemen op. Het is echter de vraag in hoeverre dat juist is. De integratie van de vrouw werd namelijk onder deze voor het land zo cruciale periode tot een politiek issue verheven. Het was de taak (de politieke opdracht) van zowel mannen als vrouwen op basis van gelijkheid het land naar beste kunnen te dienen.

Minder officiële (vaak ook niet-Russische) bronnen rapporteren echter ook nogal wat problemen. In het algemeen vervulden vrouwen in het Rode Leger laag gekwalificeerde functies. Veel van de vrouwelijke militairen waren afkomstig van het platteland en gewend aan fysiek zware arbeid. In de praktijk werden vrouwen zelden in leidinggevende functies tewerkgesteld. Wantrouwen en beschermgedrag deed vrouwen maar al te vaak in de positie van de zg. „camp-followers” belanden.

Aan Duitse zijde bleef de inzet van vrouwelijke militairen tijdens de Tweede Wereldoorlog beperkt tot een aantal niet-combattante functies. Alleen vlak voor het definitieve einde, in februari '45, werden vrouwen in echte gevechtsfuncties tewerkgesteld. Het metterdaad inzetten van deze vrouwen(gevechts)bataljons werd echter door het einde van de Tweede Wereldoorlog achterhaald.

Het optreden van de Russische strijdkrachten tegen de krijgsgevangen genomen Duitse vrouwelijke militairen (en ook burgers) wordt in de regel als barbaars omschreven. Naar verluidt zijn deze ervaringen ook nu nog debet aan de Duitse houding inzake het toetreden van vrouwen tot de Bundeswehr.

Na de Tweede Wereldoorlog werden vrouwen in de meeste gevallen weer teruggedrongen in een beperkt aantal militaire functies. Ook in de Sovjet-Unie is dat het geval.

Pas in de jaren '70 vond er onder invloed van de toenemende emancipatie (wetgeving) weer een uitbreiding van het aantal ook voor vrouwen toegankelijke militaire functies plaats. Als daaraan een predikaat moet worden toegekend zou ongetwijfeld de omschrijving „*The military as a new labour-opportunity*” het best passen.

In die situatie bevinden zich thans de meeste Westerse landen.

Het Israëliëse „voorbeeld”

Vaak wordt in de discussie over de positie van de vrouw in de krijgsmacht gewezen naar het Israëliëse voorbeeld. In Israël bestaat immers een dienstplicht voor vrouwen, en bovendien zijn er vrouwen ingedeeld bij „actual combat units”. Hoezeer de rol van de vrouwelijke Israëliëse soldaat echter aan mythetvorming onderhevig is kan het beste worden aangetoond met een citaat uit 1982 uit onverdachte bron, te weten kol Dahlia Daz, commandant van het Israëliëse Vrouwenkorps:

„Sorry to disappoint you if you have been influenced by the Hollywood image of Israeli girl soldiers being amazon-type warriors accoutred in ill-fitting male combat fatigues and toting sub-machineguns. Today's female soldiers are trim girls, clothed in uniforms which bring out their youthful femininity. *They play a wide variety of non-combatant*, though thoroughly essential roles within the IDF framework and within certain sectors of the civilian community.”

In feite is in de Israëliëse krijgsmacht slechts een beperkt aantal functies voor vrouwen opengesteld. Thans zijn er ca. 250 verschillende functies voor vrouwelijke militairen, o.a. bij de Militaire en de civiele politie, bij logistieke en technische afdelingen, en bij administratieve afdelingen.

Daar waar bv. administratieve taken bij „actual combat units” dienen te worden uitgevoerd, worden vrouwen bij dergelijke eenheden wel geplaatst, maar onder de voorwaarde dat zij bij werkelijke gevechtshandelingen onmiddellijk uit de gevechtzones moeten worden teruggetrokken. Functies bij gevechtseenheden worden door vrouwen overigens wel gezien als „highly prestigious and rewarding”.

De redenen waarom de Israëliëse regering tot deze standpuntbepaling is gekomen worden *officieel* als volgt verwoord.

a. Vrouwelijke militairen lopen het risico in krijgsgevangenschap te geraken en dit bij een vijand die beslist geen egalitaire opvattingen over vrouwen erop na houdt. Ten bewijze daarvan een tweede citaat van kol Daz:

„Complete equality exists in the army (and that one cannot claim that a girl's blood is dearer than a boy's)

notwithstanding certain physiological limitations, the psychological effect on both the civilian and military populations would be devastating should a woman fall prisoner of war."

Ook uit minder officiële bron wordt dit idee bevestigd.

„We had some very tragic experiences during the wars, especially the last one, with prisoners, and I do not think our society, or any family, can tolerate the idea of women in combat tasks being taken prisoner. In my opinion, which is fairly typical in Israel, while it is tragic enough for men, it is much worse, much more deeply felt, for women to be captured.” ([3] blz. 3)

Het zal duidelijk zijn dat daarmee vooral normatief-ethische principes worden gehanteerd. Verder spelen ook de volgende functiegerichte en/of praktisch bezworen een rol:

- b. vrouwen zijn in het algemeen fysiek gezien niet in staat zich in het gevecht te handhaven;
- c. het deelnemen van vrouwen in het gevecht vereist een aantal extra maatregelen, met name op het gebied van de hygiëne, die in oorlogsomstandigheden niet zijn te realiseren;
- d. vrouwen hebben een veel kortere reserveplicht. De redenen hiervoor zijn duidelijk in het volgende citaat omschreven:

„Men serve in the Reserve Army to the age of 55, in combat units to the age of 48 or even more, but women have to stay in the Reserve only to the age of 22. It does not make sense to invest in special training and then not use the investment. For example, if you had been serving in a tank, a very important task, something that women can do very well, and have since married, and if you now choose to stay at home with the children instead of continuing in the Army, what will become of the tank? We need all the tanks we can get, and we need them operational.” ([3] blz. 3)

Of deze officiële lezing ook aan de praktijkervaringen is ontleend, valt moeilijk te achterhalen. Bij het ontstaan van de staat Israël hebben immers ook vrouwen een actieve gevechtsrol gespeeld.

Deze rol vloeide voort uit hun taak in de Haganah: een soort illegale bevrijdingsbeweging, die zich bezighield met subversieve acties en op lokaal niveau met de bescherming van de pas opgerichte Kibboets. Bij de wording van de staat Israël en de vorming van de strijdkrachten (IDF) werden de voormalige „verzetsvrouwen” eigenlijk vanzelf in de strijdkrachten opgenomen.

Pas na enige tijd (o.a. ten tijde van de eerste ge-

vechtshandelingen van de Israëlische strijdmacht) vond over het al dan niet deelnemen van vrouwen aan de strijdkrachten politieke besluitvorming plaats. Besloten werd tot invoering van de dienstplicht ook voor vrouwen en tot terugtrekking van vrouwen uit gevechtsfuncties. De *ware* redenen voor deze besluiten zijn moeilijk te achterhalen. Uit de beschikbare bronnen zijn de volgende vier af te leiden.

— *De overgang van bevrijdingsbeweging naar een officiële krijgsmacht.* Pas toen ging men zich politiek met deze zaak bezighouden. Voor die tijd had men niet eens erover nagedacht.

— *Van de Engelse naar de Arabische tegenstander.* Van Arabieren verwachtte men voor gevangen genomen vrouwen weinig goeds. In de praktijk is echter gebleken dat de weinige Israëlische vrouwen die door de Arabieren krijgsgevangen zijn gemaakt tijdens hun (korte) krijgsgevangenschap goed zijn behandeld.

— *Religieuze motieven.* Nogal wat groeperingen verzetten zich uit religieuze motieven tegen vrouwen in de krijgsmacht. Vrouwen wèl in dienstplicht maar níét in gevechtsfuncties kan derhalve als een politiek compromis worden uitgelegd.

— *Mannen zijn beter dan vrouwen.*

Deze argumenten worden in onderstaand citaat duidelijk:

„One of the things we had to do was to take the Haganah girls out of the front line. It was a decision about which there is controversy till this day. Of course it is difficult to say where is the 'front' and what is 'non-front'. But the decision was to take them out of the fighting units. Ben Gurion's explanation was that for everyone in the front line, you need so many in the rear. Since boys would be better fighters, that was the arrangement. The Haganah girls didn't like it. It kept them from getting good jobs in the army, in lower ranks, and out of decision making posts. They resented it.” ([2] blz. 151)

Behalve deze formele en informele (maar gedocumenteerde) redenen doet nog een aantal nooit officieel bevestigde verhalen de ronde. Zo zou de Arabische tegenstander zich niet willen overgeven aan eenheden waarin vrouwelijke militairen aanwezig zijn, en waardoor gemengde eenheden meer verliezen leden dan mannelijke eenheden. Voorts zou de gevechtskracht van de Israëlische soldaat sterk worden aangetast door de aanwezigheid van vrouwelijke collega's, gebiologeerd door de gedachte wat gevangenschap, verwonding en/of

Gen Westmoreland: „They're asking women to do impossible things. I don't believe women can carry a pack, live in a foxhole, or go a week without taking a bath . . .”

sneuelen van vrouwelijke collega's voor hem zou kunnen betekenen [4].

In sommige gevallen zullen deze factoren zeker een rol hebben gespeeld. Vooralsnog werden deze redenen niet bevestigd in gesprekken met Israëli-sche militaire psychologen. Naar hun oordeel is hier met name de *ethiek* van doorslaggevender betekenis geweest.

De Amerikaanse situatie

Hoewel aan de VS met betrekking tot de gelijkge-rechtigdheid van de vrouw een voortrekkersrol mag worden toegekend, is van de toelating van vrouwen tot gevechtsfuncties nog geen sprake. De VS hanteren hierbij de Combat Exclusion Policy, die vrouwen van een aantal met name genoemde functies uitsluit. Het Congress dat deze policy uiteindelijk fiatteerde is betrekkelijk vaag over de motivering ervan. Op ervaringen kan men echter zeker niet terugvallen. Voor zover er redenen zijn te achterhalen, zijn deze meestal slechts van ethisch-emotionele en/of van meer praktische aard. Ten bewijze daarvan een aantal citaten.

Senator Sam Erving, in een toespraak tot het Congress:

„Prevent sending the daughters of America into combat, to be slaughtered or maimed by the bayonets, the bombs, the bullets, the grenades, the mines, the napalm, the poison gas, and the shells of the enemy.” ([5] blz. 42)

Luitenant-generaal A. P. Clark:

„For this Nation to open combat roles to our women, short of a dire emergency, in my view, offends the dignity of womanhood and ignores the harsh realities of war. Military history, the lessons of which again we ignore at our peril, my own personal experiences in combat, in

prisoner of war camps, and in command of units, convince me that fighting is a man's job and should remain so. Those who press to inject women in combat roles grossly underestimate the physical, the mental and the emotional stresses of combat in all its implications, including capture by the enemy. In my view Sherman was right: 'War is hell and you cannot refine it'. To seek to do so to accommodate the pressures of social activism is to invite disaster in battle. Our potential enemies would rejoice to see us make the tragic error of exposing American women to capture in combat. I firmly believe that this situation would inevitably weaken our national resolve in war.” ([5] blz. 48)

Admiraal P. Maek:

„(. . .) despite my belief that some women could perform many combat roles as well as men, I am personally and philosophically opposed to the repeal of the statute which precludes their use in combat roles in the Navy, at sea and in the air.” ([5] blz. 49)

Generaal Westmoreland over de toetreding van vrouwen tot de Militaire Academie (Washington Post, 30 mei 1976):

„Maybe you could find one woman in 10.000 who could lead in combat, but she would be a freak and we're not running the military academy for freaks (. . .) The pendulum has gone too far (. . .) They're asking women to do impossible things. I don't believe women can carry a pack, live in a foxhole, or go a week without taking a bath.”

Shirley Bach vat het voorgaande als volgt kort samen:

„All in all, the foregoing analysis underscores the ambivalence of national attitudes toward the role of women in the armed forces. With respect to this issue, the so-called will of the American people proves to be elusive, judicial opinion is unclear, attitudes within Congress are not sharply drawn, and the reactions of the military establishment, which is still suffering 'growing pains' on the issue of sex integration, have escaped reliable assessment.” ([5] blz. 52) ▷

Het zal duidelijk zijn dat in de Amerikaanse situatie zowel de publieke opinie als de houding van de Amerikaanse legerleiding een belangrijke rol spelen.

Bij de overgang van een (gedeeltelijk) dienstplichtleger naar een geheel op vrijwilligers gebaseerde strijdmacht heeft de Combat Exclusion Policy een belangrijke rol gespeeld. Enerzijds heeft men o.a. uit zowel vullingsoverwegingen als om emancipatorische redenen de deelneming van vrouwen zoveel mogelijk gestimuleerd, anderzijds worstelden de VS nog met het Vietnam-syndroom. Vietnam werd geïdentificeerd als een „dirty war”, een gevechtsveld waar zeker geen plaats voor de vrouw moest worden ingeruimd. Met de praktische toepassing van de Combat Exclusion Policy heeft men binnen de Amerikaanse krijgsmacht veel problemen. De omschrijving van wat wel en wat geen „combat”-functie is blijkt uiterst moeilijk. Thans hanteert men daarbij de volgende definitie:

„Engaging an enemy with individual or crew-served weapons while being exposed to direct enemy fire, a high probability of direct physical contact with enemy's personnel and a substantial risk of capture. Direct combat takes place while closing with the enemy by fire, manoeuvre, and shock effect to destroy or capture him or while repelling his assault by fire, close combat, or counterattack.” [1]

Op basis van deze definitie is recent een analyse gemaakt van alle militaire functies. Hierbij is een „Direct Combat Probability Coding”-systeem ontwikkeld, bestaande uit een ordinale schaal met zeven categorieën, gecodeerd van P1 tot P7 (P1 = hoogste risicoklasse). Met behulp van de volgende criteria zijn alle functies in deze coderingsschaal ingepast:

- de uit te voeren functie;
- de taak van gehele eenheid;
- de plaats van de eenheid in het operatiegebied;
- de vigerende tactische doctrine.

Op grond van het coderingsonderzoek zou het aantal voor vrouwen gesloten „direct-combat”-functies van 38 (thans) tot 61 moeten worden uitgebreid.

Overigens is het vermeldenswaard dat, evenals de KL, ook het Amerikaanse leger werkt aan een systeem waarbij een fysiek profiel per functie wordt ontwikkeld („Physical Demand Analysis”). Om-

dat dit systeem voor zowel mannen als vrouwen van toepassing is zullen naar verwachting ook fysiek zwaardere functies in de praktijk voor vrouwen minder bereikbaar worden.

De situatie bij andere (NAVO)landen

In de meeste landen vindt een geleidelijke ontwikkeling plaats waarbij steeds meer vrouwen tot steeds meer militaire functies worden toegelaten. In vele gevallen geschiedt dit op min of meer experimentele basis, te vergelijken met het Zuiderkruisproject van de Koninklijke marine.

Op bescheiden schaal onderzoekt men ook het optreden van vrouwen in gemengde eenheden en met name ook daar waar de omstandigheden fysiek wat meer eisen stellen.

De Amerikaanse ervaringen met de effectiviteit van gemengde eenheden, waarbij de maximale man/vrouwverhouding: 70-30 bedroeg, zijn over het algemeen vrij positief. In de beginfase doen zich binnen de groep nogal wat spanningen voor die, naarmate bv. een oefening vordert, langzamerhand verdwijnen. Over leiderschapsproblemen rapporteert men dat mannen vaak een erg kritische houding tegenover vrouwen aannemen.

Vermeldenswaard is hier ook de Canadese situatie, waarbij door middel van een aantal trials met vrouwen in geïntegreerde eenheden wordt „geëxperimenteerd”. Een van de trials beschrijft de situatie waarbij een gemengde groep op een gedurende enkele wintermaanden volledig geïsoleerde arctische waarnemingspost dienst doet. Volgens de onderzoekers was het groepsklimaat bij het begin van deze proefneming erg positief, wellicht zelfs uitgelaten. Na verloop van enkele weken veranderde dat klimaat aanzienlijk. De spanning bleek te snijden. Jaloezie en onderlinge tegenstellingen tussen mannen en vrouwen als groep, en tussen mannen en vrouwen onderling, bleken het groepsklimaat grondig te verzieken. De situatie was zo ernstig dat men overwoog het experiment stop te zetten. Langzamerhand verbeterde het klimaat echter, mede onder invloed van enkele de gehele groep bedreigende incidenten (bv. uitval van de radioverbinding, moeilijkheden met de warmtevoorziening). Tussen mannen en vrouwen ontwikkelde zich daarbij langzamerhand een beter klimaat.

Aan het eind van de periode (ca. vijf maanden la-

TABEL 1

„Combat exclusion legislation or policies on women in the Armed Forces?”

B	CDN	DK	F	D	GR	NL	N	TR	GB	USA
No	Yes	Yes	Yes/No	Yes	No	No	Yes	Yes	Yes	Yes

ter) werd het klimaat door de onderzoekers als erg goed beschreven. Het merkwaardige verschijnsel deed zich echter voor dat na de beëindiging van het experiment de goede verstandhouding binnen de experimentele groep — die daarna weer op geheel andere functies werd tewerkgesteld — zich niet voortzette.

Bekijkt men de situatie bij de overige NAVO-partners dan blijkt uit tabel 1 dat er slechts een

paar landen zijn waar vrouwen in principe tot gevechtsfuncties kunnen worden toegelaten. Dat wil echter niet zeggen dat ze dan ook *metterdaad* gevechtsfuncties vervullen. In vele gevallen is het wel wettelijk („by law”) toegestaan, maar wordt het door beleidsmaatregelen („by policy”) feitelijk verhinderd.

De situatie bij niet-NAVO-landen wijkt in feite nauwelijks af van de NAVO-situatie. SLOT VOLGT

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!

Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,- per jaar!

(Buitenland f 40,-)

Snel een briefkaart aan de secretaris

DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over!

Ontwikkelingen in precisie-geleide munitie

Er zijn vele definities van een geleid wapen. Zo werd in de Tweede Wereldoorlog de zg. „beetle-tank” beschouwd als een geleid wapen, namelijk van het type „manual command to line of sight”. Het betrof een miniatuurtank, gevuld met springstof, van afstand bediend met een kabel. Een operator stuurde de kruipende bom zo goed mogelijk langs de zichtlijn naar het doel.

Een recente definitie uit de dictionary-AGARD NATO/1980 is:

A guided weapon (or missile) is any object thrown, dropped, fired, launched or otherwise projected with the purpose of striking a target and whose flight path can be controlled during part or all of its flight.

Een precisie-geleide munitie kan dan worden gedefinieerd als een geleid wapen met als voornaamste karakteristiek een accurate geleiding in de eindfase van de baan van het projectiel.

De term precisie-geleide munitie vindt in feite zijn oorsprong in de ontwikkeling van de Copperhead. Dit is een 155 mm artillerieprojectiel, dat in de eindfase wordt geleid op een doel dat door een operator wordt aangestruald met een gecodeerde laserstraal. De artillerie verkrijgt hiermee de mogelijkheid een beweeglijk hard doel, zoals een tank, op grote afstand uit te schakelen door slechts enkele projectielen te verschieten; momenteel is daarentegen een groot aantal conventionele projectielen nodig om een dergelijke missie uit te voeren.

Ook wordt wel de term „slim”, of zelfs „briljant”, gebruikt voor deze klasse munitie. Deze terminologie wordt later verklaard.

Indien een conventionele artilleriegranaat wordt vergeleken met een geleid wapen of missile zijn duidelijke verschillen tussen deze twee klassen van projectielen te constateren zoals in de tabel wordt getoond. Een conventionele artilleriegra-

naat bevat in het algemeen alleen een gevechtssla-ding en een buis, een missile bevat bovendien nog een zoeker/sensor, elektronica, geleiding en besturing en een aandrijving. Wij zullen echter aantonen dat, ten gevolge van de laatste technologische ontwikkelingen op deze gebieden, moderne artilleriegranaten steeds meer de eigenschappen van een missile verkrijgen. In dit opzicht zijn speciaal de miniaturisatie en het bestand maken tegen hoge versnellingskrachten van componenten van belang.

Technologie

Sensortechnologie

De twee meest in aanmerking komende banden zijn de infrarood (IR)- en de millimetergolfbanden (MMW), waarbij de millimetergolfband het voordeel heeft van een betere „all weather capability”.

In het IR is het echter mogelijk een afbeelding van het doel te maken met bv. „focal plane array”-technologie. Hierbij wordt het doel direct, dat wil zeggen zonder mechanische scanning, afgebeeld op een matrix van detectors (zg. „charge coupled devices”) van bv. 64×64 elementen. Of deze technologie alleen in het $3-5 \mu\text{m}$ - dan wel ook in het $8-12 \mu\text{m}$ -gebied zal worden toegepast is nog niet duidelijk. Doordat geen mechanische scanning wordt toegepast bevat de zoekkop vrijwel

Verschillen tussen de conventionele artilleriegranaat en een geleid wapen

Karakteristieken	Conventionele artilleriegranaat	Missile
Versnellingskrachten	5000-15.000 g	10-150 g
Rotatiesnelheden	paar honderd rot/s	0 of enkele rot/s
Projectielbaan	ballistisch	programmeerbaar
Stabiliteit	spingestabiliseerd	vingestabiliseerd
Nauwkeurig tegen	oppervlakte-doelen	puntdoelen

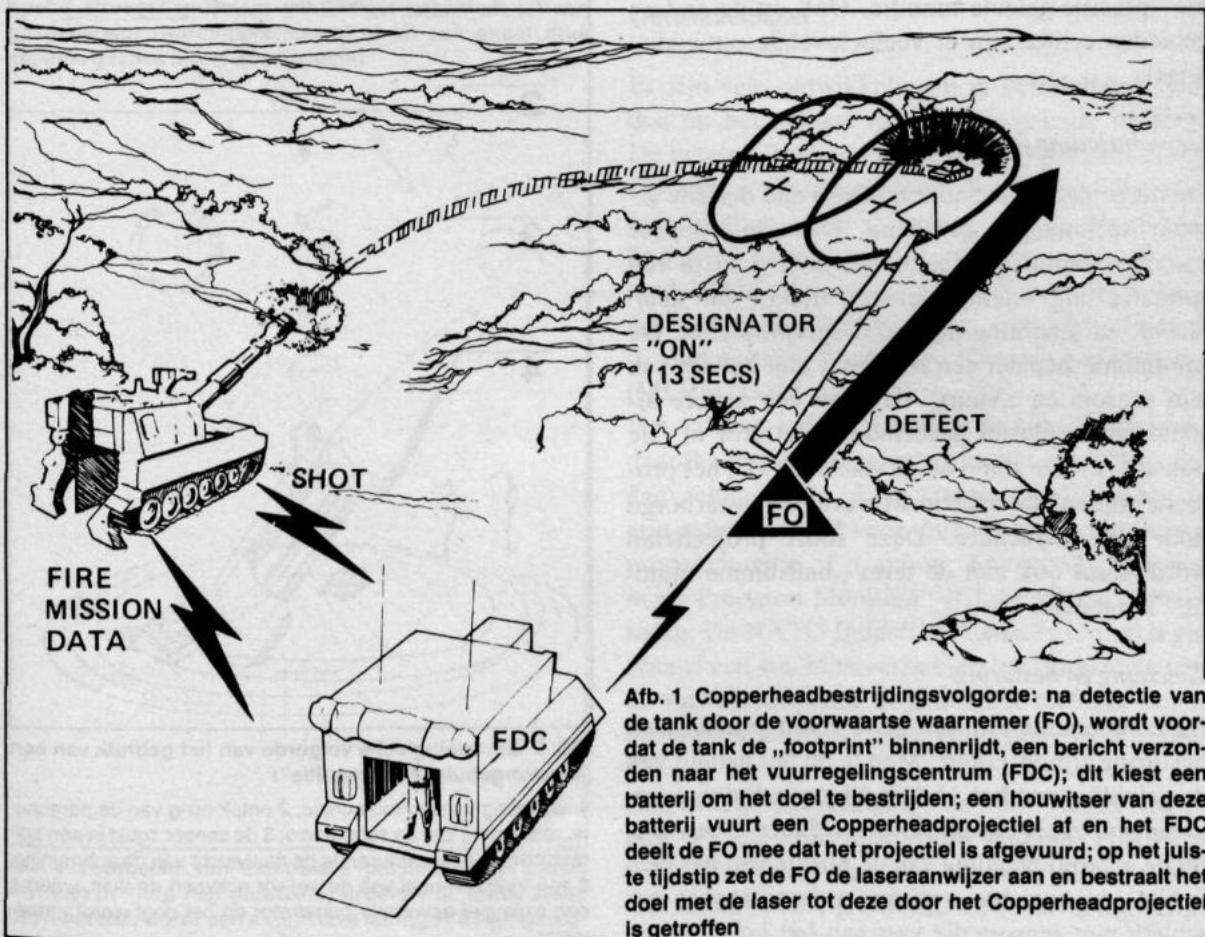
geen bewegende onderdelen, hetgeen hem beter bestand maakt tegen hoge versnellingskrachten.

Daar een MMW-zoekkop niet in staat is een afbeelding van het doel te maken moeten andere wegen worden bewandeld om een hoge waarschijnlijkheid van doelacquisitie te verkrijgen. De belangrijkste punten van iedere zoekkop zijn doelonderscheiding en het verwerpen van valse doelen. Om deze twee functies goed uit te voeren is het nodig dat de radar-responsiesignalen van doel en achtergrond worden bemonsterd, gefilterd, getransformeerd en in een signaalverwerkingseenheid behandeld, gebruik makend van een set complexe mathematische algoritmes. Dit vereist, behalve voldoende zendervermogen en lineariteit, polarisatie, goede signaal-ruis- en signaalclutterverhouding, een hoog oplossend vermogen in afstand en een smalle straal. Uitgaande van een antennediameter van 100 mm en de fysische radarwetten kan de noodzakelijke prestatie alleen worden bereikt door de 94 GHz-band (of hoger) te gebruiken.

Het is momenteel mogelijk kleine zoekkoppen (diameter 10 cm) te maken die hoge versnellingskrachten kunnen doorstaan en een goede prestatie geven, dat wil zeggen een relatief grote acquisitieafstand, zowel in het infrarood- als in het millimetergolfgebied.

Micro-elektronicatechnologie

Verschaft de sensortechnologie het projectiel ogen, de micro-elektronicatechnologie zorgt voor het brein van het projectiel. Hier vindt ook de term „slimme munitie” zijn oorsprong. Zo is het 155 mm Copperheadprojectiel een precisie-geleide munitie, want het wordt met grote nauwkeurigheid op een doel geleid, dat door een operator met behulp van een gecodeerde laserstraal wordt aangewezen. De „slimheid” een doel van zijn omgeving te onderscheiden, dus een tank te kiezen tegen een groene achtergrond en ervoor te zorgen dat deze ook niet meermalen wordt gekozen, zeker na uitschakeling, is hier dus afkomstig van de laseroperator (zie afb. 1). Het inbouwen van een

Afb. 1 Copperheadbestrijdingsvolgorde: na detectie van de tank door de voorwaartse waarnemer (FO), wordt voordat de tank de „footprint” binnenrijdt, een bericht verzonden naar het vuurregelingscentrum (FDC); dit kiest een batterij om het doel te bestrijden; een houwtiser van deze batterij vuurt een Copperheadprojectiel af en het FDC deelt de FO mee dat het projectiel is afgevuurd; op het juiste tijdstip zet de FO de laseraanwijzer aan en bestraalt het doel met de laser tot deze door het Copperheadprojectiel is getroffen

dergelijke slimheid in een projectiel is zeker geen triviale zaak. De moderne elektronicaontwikkelingen op het gebied van „very high speed integrated circuits” (VHSIC) en „very large scale integrated circuits” (VLSI) bieden hiertoe de gelegenheid. Het knelpunt zal echter meer liggen op het terrein van de ontwikkeling van geschikte algoritmes om een doel van de achtergrond en om echte doelen van valse te onderscheiden. Een doel als een pantservoertuig onder gevechtsveldomstandigheden binnen enkele seconden onderscheiden van de achtergrond, bijvoorbeeld, is een orde van grootte moeilijker dan in het geval van een vliegtuig in de lucht of een schip op zee. In feite zijn de beschrijvingen „Copperhead follow-on” of „Copperhead II” ook misleidend, want het lijkt alsof dat maar een kleine stap is volgend op de Copperhead, hoewel het in werkelijkheid een geheel nieuwe generatie munitie betreft.

De bovengenoemde technologieën vormen de sleutel tot een succesvolle ontwikkeling van „slimme” precisie-geleide munitie. Ook op de andere gebieden echter zijn er veelbelovende ontwikkelingen.

Gevechtslading en buisfunctie

Op dit gebied is de Sadarm (sense and destroy armour)-technologie opvallend. Deze zg. „sensor fused submunition” neemt een doel waar in een spiraalvormig scanningsproces tijdens de daalvlucht, na uitstoting uit een dragerprojectiel. De submunitie bepaalt een richtpunt met behulp van zijn sensors en „vuurt” dan van een zekere afstand een explosief gevormde penetrator af (zie ook afb. 2). De stand en de stabiliteit van het projectiel tijdens de daalvlucht worden gewaarborgd door een parachute. Deze soort projectielen wordt soms ook met de term „halfslimme munitie” aangeduid.

Geleiding en besturing

De componenten op het gebied van geleiding en besturing zijn vrij duur. Men is op het gebied van de geleiding aan het zoeken naar goedkopere oplossingen, zoals „strap-down guidance”, een methode waarbij bepaling van de positie van het projectiel ten opzichte van een referentiepunt geschiedt met sensors die vast aan het lichaam zijn

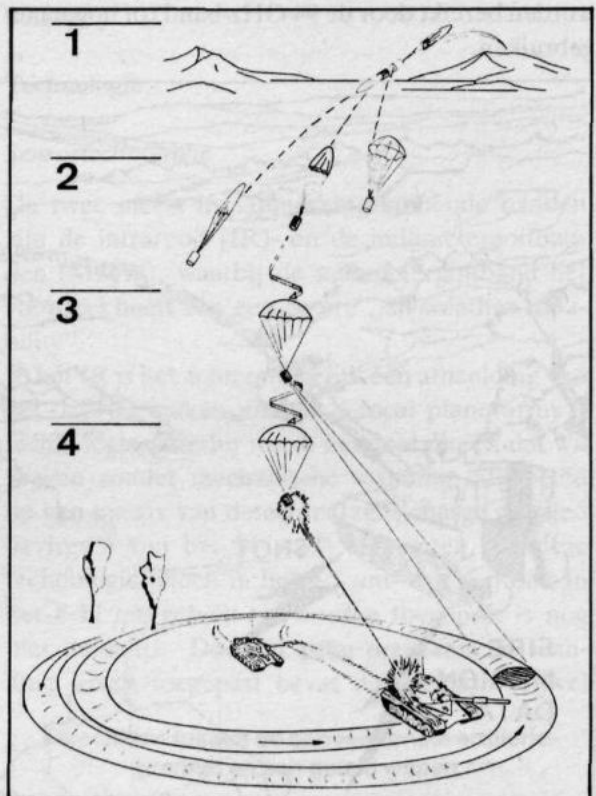
verbonden. Deze techniek reduceert het aantal bewegende onderdelen.

Op het gebied van besturing wordt behalve aan de aërodynamische besturing (bekend uit de geleidewapentechniek) gewerkt aan ontwikkelingen van:

- impulsbesturing, waarbij een gasstroom door een aantal kleine uitlaten op gecontroleerde wijze wordt uitgestoten (afb. 3);
- explosieve pulsbesturing, waarbij een explosieve verbranding in een aantal groeven aan de buitenkant van het snel roterende projectiel zorgt voor een kort durende laterale versnelling (zie afb. 4);
- combinatie van aërodynamische besturing en impulsbesturing.

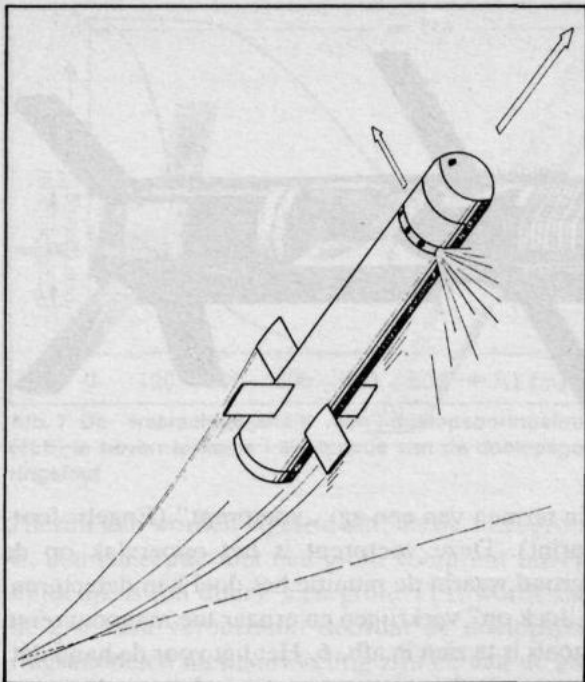
Aandrijving

De meest beproefde technologieën voor de aandrijving zijn projectielontwerpen met „rocket as-

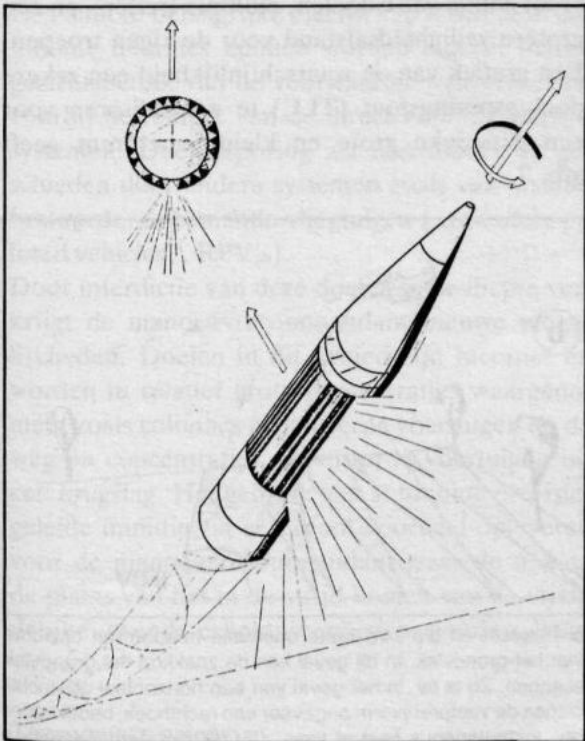

Afb. 2 Chronologische volgorde van het gebruik van een „sensor-gebuide submunitie”:

1 uitstoting van de submunitie; 2 ontplooiing van de parachute, afremming van de submunitie; 3 de sensor zoekt in een spiraalvormige scan gedurende de daalvlucht van de submunitie; 4 een triggersignaal van de sensor activeert de buis, waarna een explosief gevormde penetrator op het doel wordt „afgevuurd”

Afb. 3 Voorbeeld van impulsbesturing: op het juiste moment wordt een van de ventielen, waaruit gas stroomt, geopend en weer gesloten; gastoevoer geschiedt uit een gasgenerator (warm-gassysteem) of uit een onder druk staande gasfles (koud-gassysteem)

Afb. 4 Voorbeeld van explosieve pulsbesturing: indien een van de (nog niet gebruikte) groeven de juiste stand heeft bereikt, wordt een explosieve lading in de groef ontstoken en ontstaat een kracht in de gewenste richting

sistance" of hulpraket en „base bleed" of zogvul-lende gasgenerator. Bij de eerste is er een extra aandrijving in het opwaartse gedeelte van de baan. Het „base bleed"-principe berust op het verminderen van de luchtweerstand aan het achtereinde van het projectiel door ter plekke het vacuüm op te vullen met gassen van een langzaam opbrandende stuwstof.

Verder worden de mogelijkheden onderzocht om het projectiel aan te drijven met behulp van een ramjetmotor. In dat geval wordt tijdens de vlucht lucht, die vanwege de hoge (supersone) snelheid door middel van een schokgolf wordt samenge-drukt, in een verbrandingskamer geleid; daar wordt brandstof samen met de lucht tot ontsteking gebracht. De hierbij ontstane gassen zorgen via een uitlaat voor de benodigde stuwkracht. Het grote voordeel is dat voor de verbranding zuurstof uit de atmosfeer wordt verbruikt wat een aanzienlijke besparing betekent in mee te nemen gewicht, in vergelijking met een raketmotor.

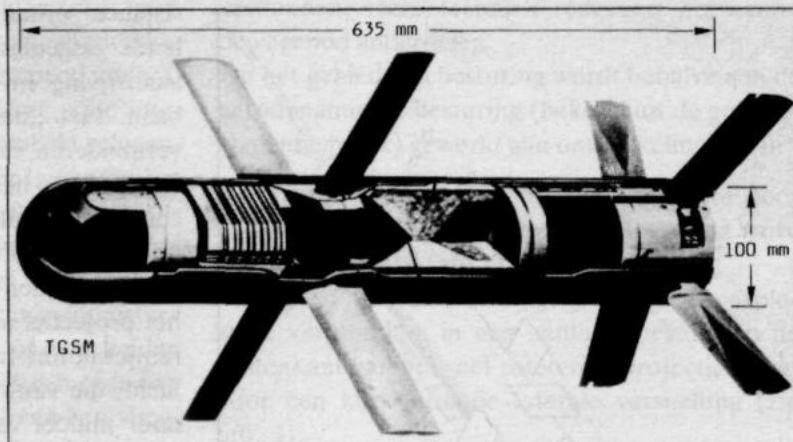
Ontwikkelingen

Er zijn vele ontwikkelingen in verschillende lan-den op het gebied van precisie-geleide munitie. De belangrijkste zijn een studie op het gebied van 155 mm houwitsermunitie en de quadrilaterale ontwikkeling (door Verenigde Staten, Engeland, Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland) van eindgeleide submunitie voor de raket van de mul-tiple-lanceerinrichting, de zg. „Multiple Launch Rocket System-Terminally Guided Submunition (MLRS-TGSM = MLRS fase 3).

Het 155 mm-kaliber is binnen de NAVO het stan-daardkaliber en zal zeker tot na het jaar 2000 wor-den gehandhaafd. Een aantal NAVO-landen is erin geïnteresseerd voor dit kaliber een autonome precisiemunitie („Cannon Launched Auto-nomous Precision Munition" (CLAPM)) te ontwik-kelen. De NATO Industrial Advisory Group is ge-vraagd een studie te verrichten om, uitgaande van de ontwikkelingen in de genoemde technologieën, een aantal veelbelovende concepties te formule-ren.

Een tweede ontwikkeling, die voor MLRS fase 3, is al in een verder gevorderd stadium. Hierbij is reeds een keuze gemaakt, waarbij de conceptie van de industriële groep MDTT (Martin Marietta, Diehl, Thorn-Emi, Thomson-Brandt) is gekozen. ▽

Afb. 5 Configuratie van terminally guided submunition (TGSM): deze is ongeveer 63 cm lang en 10 cm in diameter en weegt ongeveer 11 kg. Onmiddellijk na uitstoting uit een dragerraket klappen aan de achterkant vinnen uit die de submunitie stabiel naar het doelgebied doen vliegen. Vervolgens klappen er vleugels uit en een pull-upmanoeuvre wordt geïnitieerd, waarna de TGSM een horizontale vlucht beschrijft. De MMW-zoekkop krijgt het commando het grondoppervlak af te zoeken naar gepantserde doelen. Na acquisitie komt de TGSM in de „homing” eindfase waarbij ze zodanig manoeuvreert dat het doel van boven wordt aangevallen

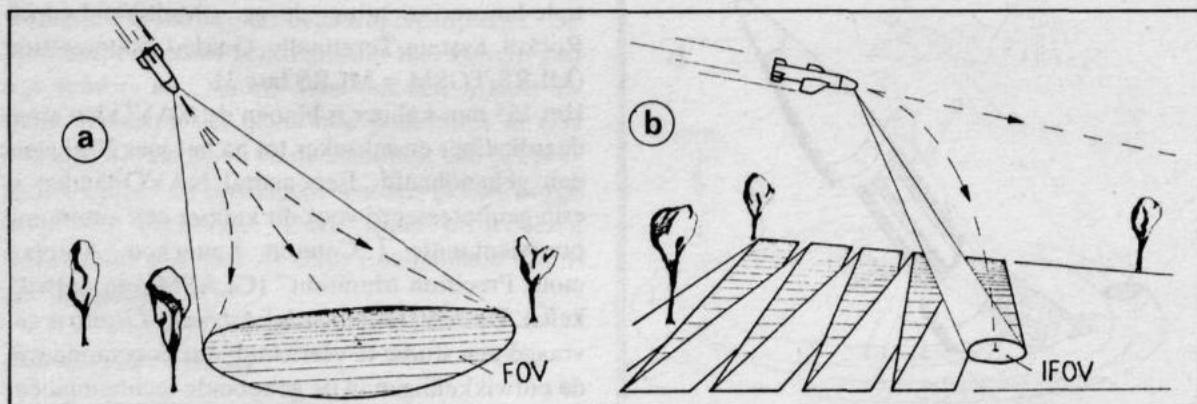

Deze bestaat uit een MMW-zoeker in een configuratie zoals aangegeven in afb. 5. Totaal zes van deze submunitieën kunnen in een raket worden geplaatst en verschoten over een afstand van ca. 40 km. Op het MLRS-lanceervoertuig kunnen twee containers met elk zes raketten worden geplaatst. Binnen korte tijd kunnen alle raketten worden afgevuurd, waarbij totaal 72 eindgeleide submunitieën binnen het doelgebied worden gebracht.

Prestaties

Primaire doelen voor een CLAPM of MLRS-TGSM zijn beweeglijke gepantserde doelen. De prestatie in de eindfase van deze slimme precisiegeleide munitie wordt in het algemeen uitgedrukt

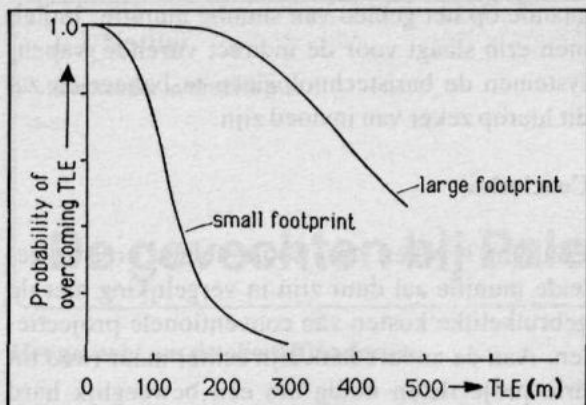
in termen van een zg. „voetprint” (Engels: footprint). Deze voetprint is het oppervlak op de grond waarin de munitie het doel kan detecteren, „lock on” verkrijgen en ernaar toe manoeuvreren zoals is te zien in afb. 6. Het ligt voor de hand dat, naarmate de voetprint groter is, het minder waarschijnlijk wordt dat de totale fout, waarmee de artillerie het projectiel ter plekke brengt, ertoe zal leiden dat de munitie het doel mist. Een te grote voetprint is echter ongewenst vanwege een vergroot aantal valse doelen, multiple treffers, en een grotere veiligheidsafstand voor de eigen troepen. Een grafiek van de waarschijnlijkheid een zekere doelopsporingsfout (TLE) te neutraliseren voor een generieke grote en kleine voetprint geeft afb. 7.

Afb. 6 Voetprinten van twee klassen projectielen

a Projectielen die geen vaste oriëntatie hebben ten opzichte van het grondvlak, hier bv. in het geval van een ballistische baan voor een roterend projectiel waarbij de voetprintvorm in het algemeen lijkt op een ellipsoïde. De voetprintgrootte hangt af van de zoekkopprestatie, dat wil zeggen de zg. field of view (FOV) op de nominale acquisitieafstand, en van de manoeuvreerbaarheid van het projectiel indien dit de beperkende factor is

b Projectielen die een vaste oriëntatie hebben ten opzichte van het grondvlak. In dit geval kan de zoekkop het grondvlak scannen. Zo is bv. in het geval van een horizontaal glijvluchtwapen de voetprintvorm ongeveer een rechthoek, bedekt door de „instantaneous field of view” (IFOV) van een scannende zoekstraal op de grond. De voetprintgrootte hangt af van de zoekkopprestatie en de sangeometrie en wordt beperkt door de eis dat een doel, dat in de voetprint is gedetecteerd tevens moet zijn aan te vallen

Afb. 7 De waarschijnlijkheid een doelopsporingsfout (TLE) te boven te komen als functie van de doelopsporingsfout

Hieruit kan worden afgeleid dat, als de TLE groot is, een conceptie met een grote voetprint onvermijdelijk is (en duur). Een grote TLE wordt aan de ene kant veroorzaakt doordat de doelopsporingsmiddelen niet nauwkeurig zijn en aan de andere kant, speciaal in het geval van bewegende doelen, doordat de responsietijd van de artillerie relatief groot is. Hieruit blijkt dat de doelopsporingsfout een van de drijvende factoren is in het ontwerp van een precisie-geleide munitie.

Een andere belangrijke eigenschap is dat deze autonome munitie kunnen worden ingezet buiten gezichtsbereik van de voorwaartse waarnemer en voorbij het bereik van de direct vurende wapensystemen. Doelopsporing zal dan dienen te geschieden door andere systemen zoals van afstand bestuurd, onbemande vliegtuigen („remotely piloted vehicles”, RPV's).

Door interdictie van deze doelen in de diepte verkrijgt de manoeuvrecommandant nieuwe mogelijkheden. Doelen in dit gebied zijn lucratief en worden in relatief grote concentraties waargenomen, zoals colonnes gepantserde voertuigen op de weg en concentraties gepantserde voertuigen bij een brugslag. Het gebruik van autonome precisie-geleide munitie zal een groot voordeel opleveren voor de manoeuvrecommandant waar de tijd en de plaats van het in de strijd komen van de vijandelijke tweede-echelonseenheden worden beïnvloed.

Tegenmaatregelen

Een van de belangrijkste factoren in het ontwerp zal zijn het tegengaan van tegenmaatregelen, zo-

wel tactische als technische. Aangezien de effectiviteit van slimme precisie-geleide munitie geheel afhankelijk is van de mogelijkheid het doel te „zien” ligt het voor de hand dat een tegenmaatregel voor de doelen is, zich ervan te verzekeren dat ze niet kunnen worden gezien. In de Europese omstandigheden hebben stationaire doelen een voordeel boven bewegende doelen, omdat ze meer gebruik kunnen maken van de natuurlijke bescherming van het terrein, zoals bosranden, en dit eventueel kunnen aanvullen met camouflagemiddelen. Of dit kan worden teniet gedaan door de munitie een capaciteit te geven door het bladerdak te „zien” is twijfelachtig.

Verder is het verwerpen van valse doelen een moeilijk punt. Enkele jaren geleden werd het verhaal verteld dat een IR-zoeker een „lock on” verkeeg op de voorkant van een koe wier schoften werden aangezien voor de tracks van een tank. Nu is het niet waarschijnlijk dat een kudde koeien als „decoy” of afleidingsmiddel zal worden gebruikt, maar het gebruik van afleidingsmiddelen en doel-signatuur-onderdrukkingsmiddelen zijn steeds interessegebieden voor de research.

Andere toepassingen

De technologieën zoals die in precisie-geleide munitie worden verenigd zijn op een groot gebied toepasbaar. Zo beschikt de Amerikaanse marine over het 5 inch semi-actieve geleide projectiel, dat in veel opzichten gelijk is aan de Copperhead. De Amerikaanse luchtmacht heeft tot voor kort de ontwikkeling van het Wasp minimissile gesteund, dat als een voorloper kan worden beschouwd van de eindgeleide submunitie in MLRS fase 3.

In de literatuur kan men een groot aantal toepassingen vinden van het mogelijke gebruik van slimme submunitie in dragerlichamen voor grote afstanden, zowel voor de landmacht als voor de luchtmacht.

Ook de infanterie kan de mogelijkheid krijgen voor het verschietsen van precisie-geleide munitie. Zo ontwikkelden de VS bv. het „Guided antiarmor mortar projectile” (GAMP) voor de 4.2 inch mortier, de Duitse Bondsrepubliek kent het technologieprogramma, de Bussard, voor de 120 mm gladloopmortier, en in Engeland werkt men aan de Merlin voor de 81 mm mortier.

Een interessant vooruitzicht is dat deze munitie

meer het karakter verkrijgt van verschietbare „minimissiles”. Indien dit in de toekomst wordt gerealiseerd, kunnen de voordelen van een kanonsysteem en een missilesysteem worden gecombineerd, d.w.z. een hoge vuursnelheid gecombineerd met een grote nauwkeurigheid in de eindfase. Zo heeft bijvoorbeeld het Zweedse nationale defensieresearchinstituut een toepassing voor het 120 mm kustgeschut bestudeerd. Dit is een uitgekiend ontwerp waarbij het projectiel spingestabiliseerd is gedurende het grootste deel van de baan, maar in de eindfase vingestabiliseerd. Op deze manier combineert men de grotere ballistische nauwkeurigheid van een spingestabiliseerd projectiel in het ongeleide gedeelte van de baan en de technologisch gemakkelijker te realiseren manoeuvreerbaarheid van een vingestabiliseerd projectiel in de eindfase.

Ook op het gebied van de direct vurende wapensystemen zijn enkele ontwikkelingen of studies

gaande op het gebied van slimme munitie. Indien men erin slaagt voor de indirect vurende wapensystemen de basistechnologieën te beheersen zal dit hierop zeker van invloed zijn.

Conclusies

Eén ding is zeker: deze soort slimme precisie-geleide munitie zal duur zijn in vergelijking met de gebruikelijke kosten van conventionele projectielen. Aan de andere kant zijn echter maar twee tot drie projectielen nodig om een beweeglijk hard doel uit te schakelen. Ook wordt voor de logistiek het probleem van transport van munitie naar het front aanmerkelijk geringer.

De omstandigheden waaronder deze munitie effectief kan worden gebruikt vereisen wel een kortere reactietijd van de artillerie en doelopsporingsmiddelen die nauwkeurig — in real time — bewegelijke doelen in de diepte kunnen opsporen.

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap.

Teneinde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

De gevechten bij Palembang in februari 1942

Het gevecht om de olieraffinaderijen

Zoals hiervoor vermeld bedroeg de sterkte van de parachutisten 91 (volgens de *Monographs* nr 67) tot 130 man (*Japanese Studies in World War II*). Gemakshalve wordt de sterkte van de *Monographs* aangehouden. De aanvallende eenheid bestond uit de 1e Compagnie versterkt met een deel van de mitrailleurcompagnie, een verbindingstachement en enkele olietechnici. De compagnie ageerde tegelijkertijd tegen beide olie-emplacementen. De hoofdmacht, 57 man, viel aan op Pladjoe en Soengaigerong vormde het doel voor de overige 34 man. Evenals bij het vliegveld landden ook hier de para's te ca. 1130 Japanse tijd. Te Pladjoe kwam een klein deel op het emplacement terecht (afb. 16). De overigen landden in het moerasgebied ten zuidwesten van de raffinaderij. Bij Soengaigerong kwamen de para's ten zuiden van het emplacement neer. De Pladjoe-eenheid in het moeras:

„ . . . overcame this initial handicap and succeeded in infiltrating the refinery but only after stiff resistance by

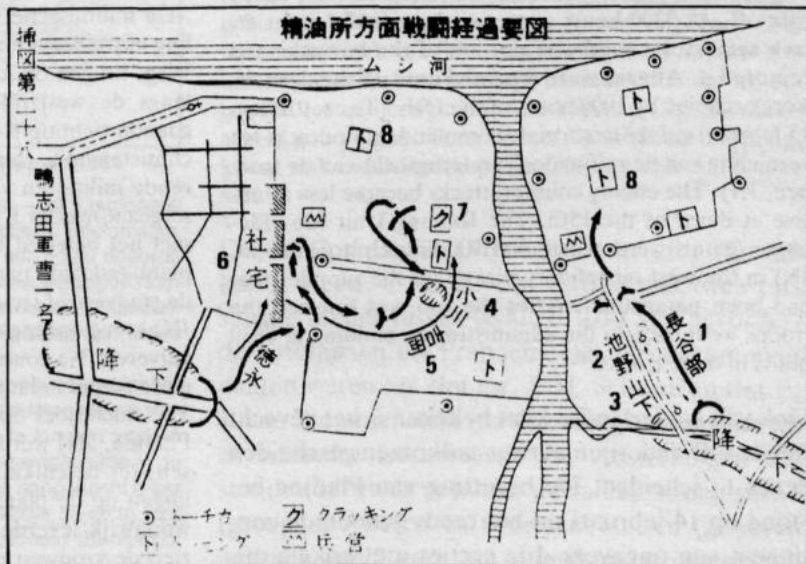
the enemy. The destruction of the machinery was slight, permitting immediate utilization of the refinery.” (*Monographs* nr 67). Het *ATIS-document*: „The Japanese were handicapped by shortage of ammunition and of pure drinking water. A final attack was made in the early morning of February 15th after the Japanese commander 1st lieutenant Tokunaga (Ogawa?, JN) had gone scouting and discovered that the enemy was on the decrease. This led to the capture of the Western Refinery.”

De *Japanese Studies* (SMG 5/44) geven meer details over de actie bij Pladjoe. Na de landing vielen de para's te 1140 Japanse tijd aan op de zuidwestelijke opstellingen van de verdedigers:

„The positions were captured after determined assault. One section (wanneer met „section” in de Engelse vertaling van de Japanse tekst een organieke eenheid wordt bedoeld, was de sterkte 11 man, JN) advanced further to the north along the route where the company houses stood. These paratroopers came in contact with about 60 enemy troops who had two light machineguns and one heavy machinegun (gezien de tijd waarschijnlijk de eenheden van de lts Van der Weg en De Zeeuw, JN). An attack was carried out immediately. Two squads (six men including two leaders) which overtook the section, received orders to follow the defeated enemy and dash-

Afb. 16 De aanval op de olieraffinaderijen volgens Japanse bron

1 lnt Harabe (Hasebe?), 2 kpl Ikeno (verrichtingen niet na te gaan), 3 sld I Yamashita (idem), 4 elnt Ogawa, 5 Yoshio-ka, 6 woningen van de maatschappij („company houses” in tekst), 7 kraakinstallatie („cracking plant”), 8 distilleerinstallatie („topping plant”); de stippellijn met arcering linksonder geeft de dropingzone; cirkel met stip is bunker, M in rechthoek barakken; bovenaan de schets de Moesi; de ongeveer noord-zuid lopende rivier is de Komering

ed into the refinery to occupy it. Both squads rushed the oil refinery, occupied the central derricks (destilleertoren, JN) and raised the flag of the Rising Sun high on the derricks. The time was 1330 hours. (De machinist van de elektrische centrale vertelde (SMG 5/65) dat hij om ongeveer 0945 twee Japanse vlaggen op Reform II, de distilleertoren — nr 8 in afb. 16 — aan de oostzijde zag.) Meanwhile the section leader and his men destroyed the enemy and at 1310, when he saw the flag of the Rising Sun hoisted on the central derrick, began to advance to the derrick. The company arrived at this time and the section leader came under its command. On its way to the derrick the section destroyed about 30 enemy troops with two light machineguns. Advancing to the central derrick at 1410 hours, the section was strengthened by two advance squads. The pipe valves were tightened and the fire in the boiler was extinguished to prevent the burning of the refinery.

The enemy, taking advantage of the smallness of our forces, fiercely counterattacked (de actie van 2 Inf X onder kap Ohl, JN). They came as close as 40 or 50 metres so that friendly fire was indistinguishable from that of the enemy. Meanwhile oil was gushing from the storage tanks and pipes. The company commander ordered an assault. After repulsing the foe the section advanced to the northwest area close to the company houses. The enemy commenced firing with trench mortars and the tanks and pipes hit by the rounds burst into flames. Columns of murky smoke made the scene very terrifying. The sectionleader learned from frontline reports that the road leading to the barracks was the only road that could be marched on. He and his men advanced along the road in the face of fierce enemy firing and at 1500 hours they reached a point about 100 metres of the enemy. It was then that the section leader died heroically after being shot in the head. Casualties were increasing. Because of the difficulty in advancing, patrols were dispatched at 1600 hours to find an alternate route but the results were negative. Thus a night attack was planned. Preparations and strengthening of positions were taken care off. At 2300 hours te section launched a night attack against the southeast portion of the barracks and captured it. Attacks were repeated until all the derricks were occupied by 1000 hours of the 15th. (Te ca. 0100 op 15 februari gaf de territoriale commandant opdracht tot vernieling van de raffinaderij en terugtocht van de troepen, JN). The enemy counterattacks became less intensive at dawn of the 15th. The Raiding Unit (de afdelingen para's werden ook wel Raiding Unit genoemd, JN) in the west oil refinery picked up the supplies that had been parachuted. After the job was finished the troops went back to the administration building at 0830 hours in three trucks."

Ook van Nederlandse kant bekeken is het gevecht om de raffinaderijen in twee volkomen gescheiden acties te scheiden. De bezetting van Pladjoe bestond op 14 februari uit het reeds genoemde contingent van ongeveer drie secties met enkele mi-

trailleurs en mortieren, het geheel onder bevel van kap J. S. Rosier. Deze voerde, theoretisch althans, ook het bevel over Soengaigerong. Volgens hem had hij geen bevelsbevoegdheid over de tweemaal twee stukken 7,5 cm Lang 35, die zich resp. te Pladjoe en Soengaigerong bevonden. Op de dag van de luchtlandingen oefende de gemotoriseerde sectie van de Stadswacht op ca. 4 km afstand. Of de waarschuwing voor de komende luchtactie bekend was, valt niet na te gaan. Te Pladjoe en Soengaigerong bevonden zich in totaal twee sections van 78 Light Anti Aircraft Battery; in de omgeving van de raffinaderijen stonden twee sections van 12 Heavy Battery opgesteld. De commandant van 6 Heavy Anti Aircraft Regiment rapporteerde (SMG 5/55):

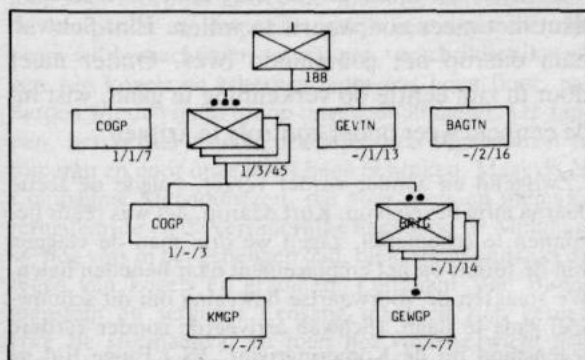
„As there was no means of getting the guns away from Soengaigerong except by steamer, they were destroyed and the detachments withdrawn after they had finished engaging enemy aircraft. As at Palembang I the ground defence scheme and anti-paratroop squads were manned and ready before the attack (De Engelsen reageerden derhalve wèl op het bericht van 14 februari, JN). At Pladjoe the anti-paratroop squad (20 man, zie hierna, JN) entered the refinery to attack the enemy before the Dutch troops (van Inf X, JN) arrived. Captain Sherrard and one OR were killed in the action. When I visited the troops the situation in the refineries seemed to be in hand although the Dutch were still fighting. The guns at Pladjoe remained in action throughout the day, being protected by active fighting patrols. Sixteen enemy aircraft were destroyed."

Het Nederlandse detachement bezette na het luchtalarm van ca. 0900 de alarmopstellingen. Kap Rosier (SMG 5/52):

„De militiesectie (bestaande uit BPM'ers) en de afdeling mitrailleurs en mortieren onder luitenant K. van der Weg, kregen opdracht zich in breed front op te stellen langs de westzijde van de plant, om — voorwaarts gaande richting Koming rivier — neergedaalde parachutisten op te ruimen en de plant te zuiveren. De resterende militairen van de sectie beroepsmilitairen onder sergeant-majoor J. D. C. Reimers, werden door mij belast met het beletten van het binnendringen der buiten de plant gedaalde parachutisten. De inmiddels gearriveerde stadswacht (onder bevel van luitenant L. de Zeeuw, JN) kreeg opdracht de woonwijk (nr 6 in afb. 16, JN) te zuiveren. Na contact te hebben opgenomen met de Engelse commandant te Bagoeskoening (opstelling van de 3,7" luchtdoel op circa vijf kilometer ten westen van Pladjoe, JN) werden mij nog ongeveer 20 man (Engelsen) ter beschikking gesteld om als infanterie de afdelingen op de plant te versterken. Het zuiveren van de woonwijk leverde zeer veel moeilijkheden op, aangezien de vrouwen en kinderen (die nog niet uit Pladjoe

waren geëvacueerd en zich in de schuilkelders bevonden) moesten worden gewaarschuwd eruit te komen en verder met boten en auto's dienden te worden afgevoerd. Op de plant werd met zeer grote snelheid door de Jappen geageerd zodat reeds vrij snel op sommige installaties Japanse vlaggen verschenen en na een kwartier al een radiomast was opgericht. Aangezien de vernieling nog niet gelast was en het risico bestond dat deze door onverwachte branden en andere oorzaken zou worden verstoord, moest door de troepen met grote omzichtigheid worden voorwaarts gegaan en verliep de zuivering slechts zeer langzaam. Toen door mij telefonisch aan de territoriaal commandant om versterking werd gevraagd, werd deze toegezegd en verscheen ongeveer 1000 uur voormiddag een brigade (ongeveer 15 man, JN) die echter vrijwel onbruikbaar was, daar deze mensen de vorige dag van aflossing van een der eilanden waren teruggekomen. De brigade bestond uit militairen van allerlei wapens en diensten en had geen behoorlijke uitrusting bij zich. Nogmaals werd door mij hierover met de territoriaal commandant getelefoneerd en ik kreeg de toezegging dat Inf X versterking zou leveren. Waar dit bataljon ineens vandaan kwam, was mij niet bekend en eerst bij aankomst van deze troepen vernam ik dat Inf X reeds enige dagen tevoren te Praboemoelih was gearriveerd en aldaar gelegerd (de komst van de compagnie Scheffer te Palembangstad moet dan eveneens niet bij Rosier bekend zijn geweest, hetgeen nauwelijks waarschijnlijk lijkt, JN). Herhaaldelijk werd door mij aan de commandant van het Vernielingskorps (res-kap ir. In de Betouw van der Voort, JN) gevraagd wanneer tot vernieling zou worden overgegaan (dat

tijdstip werd door de territoriale commandant bepaald en de opdracht ging rechtstreeks naar de commandant VK, JN) daar men toch zeker kon aannemen dat het de Jappen ernst was met het afwerpen van parachutisten en dat stellig verdere acties van de vijand te verwachten waren. Het antwoord luidde steeds dat de territoriaal commandant hem (commandant VK, JN) nog geen orders had gegeven. Eindelijk, toen ik naar mijn commandopost terugkeerde, zag ik de commandant VK uit zijn commandopost (de samenwerking was niet dermate dat met één commandopost kon worden volstaan, JN) naar buiten komen met de leden van het VK. Op mijn vraag of de vernieling thans ging plaatsvinden, werd door genoemde commandant geantwoord dat er niet vernield zou worden volgens juist ontvangen opdracht van de territoriaal commandant. Toen ik hem vroeg wat het vernielingspersoneel zelf ging doen, aangezien zich hierbij onder meer bruikbare militairen bevonden, werd mij medegedeeld dat hij zich met het korps te Palembang bij de territoriaal commandant moest melden. Hierna sprong de commandant op een gereedstaande toolcar en verdween richting Palembang. De mensen van het VK hadden zich verspreid, verdwenen en slechts enkelen hebben zich bij mij gemeld om aan de actie deel te nemen. Niettegenstaande ik enige dagen tevoren de territoriaal commandant erop geattendeerd had, dat het vernielingspersoneel nog niet permanent in uniform was gekleed, was dit op het moment nog niet het geval. De territoriaal commandant vond dit vooralsnog niet nodig (evenals de meeste andere verslagen werd ook het rapport van Rosier na de oorlog opgesteld; vele verslagen vertonen daardoor een bijna moderne trend: „ontevredenheid met alles behalve zichzelf”, JN). Aangezien thans geen verder risico op de plant behoefte te worden genomen, werd middels ordonnansen order gegeven dat op de normale wijze kon worden gereageerd en het eventueel in brand schieten van tanks en dergelijke geen bezwaar meer opleverde. (Nu opende men het vuur met mitrailleurs en mortieren, de elektrische centrale werd onbruikbaar gemaakt door achtergebleven BPM-employés, JN.) Tegen ongeveer 1300 uur meldde zich een luitenant van Inf X bij mij met een afdeling van dat bataljon, mij mededelende dat hij behoorde tot een compagnie van kapitein Ohl, die daarachter zou volgen. Toen ik met de luitenant meeging, kwam ook inderdaad kapitein Ohl met zijn compagnie aan.”

Afb. 17 Organisatie van de Fuseliercompagnie 1940

De cicscogp bestond — behalve cc en sma — uit 3 tamboers/hoornblazers, 2 rijw-ordn en 2 seiners (optisch)/telefonisten. De c van de derde sie (pel) was gewoonlijk een hoger onderofficier. De gevtn telde 4 mun-karren à 2 paarden; de bagtn 3 karren à 2 paarden (levensmiddelen en paardenvoer), 2 keukenwagens à 3 paarden en 1 filterwagen (thee) à 3 paarden; totaal aantal paarden 23, waarvan 8 draagpaarden.

Toen enige tijd voor het begin van de oorlog enig mt-mat ter beschikking kwam, werd een aantal keuken- en filterwagens van luchtbanden voorzien om achter een mov te kunnen worden aangehaakt. Met de komst van wat moderne wapens kreeg de cie ook een aantal pmtrs. Een lichte mr was aangekocht maar heeft de cien nooit bereikt. Als paardengeleider bij de tn was gewoonlijk personeel van hulpkorpsen ingedeeld (Barisan of Legioen Mangkoe Negro)

De 2e Compagnie (Menadonezen; afb. 17) van kap J. H. M. U. L. E. Ohl vertrok met twee versterkte secties tussen 0830 en 1030 met gevorderde autobussen uit Praboemoelih. Sectiecommandanten waren res elnt mr. J. H. Schwab en tlnt E. J. van Blommenstein (na de oorlog overgegaan tot de Militaire Luchtvaart). De versterkingen bestonden uit twee pelotons mitrailleurs, een sectie (groep) mortieren en twee tankbuksen (geweren antitank van 2 cm), het geheel onder commando

van elnt J. Stuker van de mitrailleurcompagnie Inf X. De derde sectie van sm M. A. Deen had men niet tijdig van de oefening kunnen terugroepen. Luitenant Schwab in zijn verslag van 31 mei 1946 (SMG 5/54):

„Onze opmars werd ernstig belemmerd door in grote getale langs de weg terugtrekkende troepen, merendeels Britten. De indruk, die deze eigenaardige manoeuvre op ons maakte kan getypeerd worden door de vraag van een der soldaten: 'Bagaimana toean, tentara koening moendoer dan tentara hidjoe moesti madjoe' (Hoe zit dat toean, het gele (khaki) leger trekt terug en het groene leger (KNIL) moet naar voren, JN). Ik bleef het antwoord schuldig maar had persoonlijk de indruk dat het in het voorterrein nu reeds was misgelopen. Desondanks was de geest onder de manschappen zeer goed. Bij aankomst te Kertapati vernamen we dat we door moesten rijden naar Pladjoe, waar we circa 1300 aankwamen. Pladjoe maakte de indruk volkomen gaaf in handen van de Jappen te zijn gevallen. Er wapperden drie Japanse vlaggen van de torens op het emplacement. Branden of vernielingen waren niet te zien. Kapitein Ohl kreeg opdracht met zijn compagnie de aanval in te zetten ter herovering van het emplacement. Van aanwezigheid op het terrein van andere eigen troepen was mij niets bekend.”

Na het verlaten van de autobussen bracht Rosier de compagnie tot aan de ingang van het emplacement en gaf enige informatie over de toestand vijand. Ohl in zijn rapport van 12 november 1945 (SMG 5/74):

„Te ±1230 arriveerden wij te Pladjoe. Na een vluchtige verkenning vroeg ik kapitein Rosier (die ouder in anciënniteit is) wie de actie zou leiden, waarop hij me opdroeg de actie te leiden doch hem, als algemeen commandant, op de hoogte te houden.”

Daarmee was de rol van Rosier afgelopen. Op het gevecht te Soengaigerong kon hij geen enkele invloed uitoefenen. Hij deed — althans voor zover bekend — daartoe ook geen pogingen. Ohl verdeelde zijn beide secties in drie gelijke delen van twee brigades, elk versterkt met een middelbare mitrailleur. Enkele ondersteunende wapens verplaatsten zich bij de aangewezen reserve-eenheid, terwijl de rest een vuurbasis, tevens flank- en rugdekking, vormde in een centrale opstelling langs de Moesi. Te ca. 1320 uur ging de compagnie, met twee (zwakke) secties in voorste lijn, voorwaarts uit de noordwesthoek in de richting van de fabrieksgebouwen (nr 7 in afb. 16). De afdeling stadswacht bevond zich op de rechtervleugel. De rechtersvoorsectie van Schwab kwam al spoedig

onder geweervuur dat de aanval evenwel weinig hinderde.

„Ook (SMG 5/54) werd mitrailleurvuur hoorbaar van een ander kaliber dan het onze, zonder dat we daar last van hadden, doch niet lang daarna moesten wij ons meer verspreiden omdat dit vuur onze beweging hinderde. Het was heel moeilijk in het bebouwde gedeelte (de „company houses”, JN) verbinding met de compagniescommandant te onderhouden. Elke schuilkelder, ja elke plaats waar zich vijandelijke schutters konden bevinden, moest worden onderzocht. Nalatigheid hierbij zou ons vijand in de rug bezorgen. Naar het geluid van het vijandelijke vuur te oordelen gelukte het ons de vijand terug te drijven.”

De sectie Schwab kwam in moerasterrein terecht waarin de Menadonezen tot aan de borst verdwenen terwijl de vijand goede stellingen in front bezette. Inmiddels was de compagnie versterkt met een sectie (peloton) van 3 Inf X, de Javaanse compagnie van kap H. C. J. G. Schmidt, onder bevel van sm H. O. Davies. Die eenheid werd ingezet in de omgeving van de sectie Schwab, waar sm Davies al spoedig sneuvelde; de sectie kwam daarna onder commando van res-elnt A. den Haan. Nadat de sectie Schwab, voornamelijk als gevolg van de ongunstige terreinomstandigheden, weer door de compagniescommandant was aangetrokken, bleken de Javanen onder hun nieuwe commandant niet meer voorwaarts te willen. Elnt Schwab nam daarop het commando over. Onder meer door in zijn eentje op verkenning te gaan, wist hij de eenheid weer onder controle te krijgen.

„Zwijgend en zonder verder verzet, volgde de sectie daarna mijn bevelen op. Kort daarop, het was reeds begonnen te schemeren, zagen we drie man de vlaggen van de torens op het emplacement naar beneden halen. We staakten de voorwaartse beweging om dit schouwspel gade te slaan. (Schwab arriveerde zonder verdere tegenstand bij de Komeringrivier, JN.) Enige tijd na middernacht kwam eerste luitenant Stuker van 4 Inf X (de mitrailleurcompagnie, JN) met de boodschap van kapitein Ohl dat ik de troep moest laten rusten en zelf naar de compagniescommandant diende te komen. Ik ging met luitenant Stuker naar de kapitein en bracht verslag uit. De commandant deelde mij mede dat de aanval de volgende dag zou worden voortgezet.”

Menadonees sgt Lensang van de sectie Blommenstein gaf een levendig en zeer enthousiast verslag (SMG 5/45) over het optreden van de linkervoorsectie. In Nederland kent men alleen de verhalen over Ambonese militairen en zelden hoort men iets over de Menadonees die toch in groter aantal

Afb. 18 Het eeuwige gezicht van de gevechtssoldaat: vier bemodderde en vermoeide Menadonezen van 2 Inf X; op de achtergrond de brandende olieraffinaderijen. De foto werd ter beschikking gesteld door W. A. Shamier (Leiden); hij kreeg deze bijzondere opname van een onbekende Engelse officier. Let op de bewapening met karabijn en klewang. Aan de koppelriem zijn de KNIL-handgranaten in groene stoffen hoezen bevestigd. Om de hals van de soldaten is het identiteitsplaatje zichtbaar. De rechtse Menadonees is voorzien van gasmasker

bij het KNIL voorkwam. Een reden te meer om aandacht aan het relaas van sgt Lensang te besteden.

„Wij naderden de vijand tot op zeer kleine afstand en werden begroet met zware mitrailleurs, mortieren en handgranaten, zodoende verraadde hij zijn stellingen en verdedigingslijnes. Hierop bereidden wij de stormloop voor met onze gevreesde 'klewang marechaussee'. Al kruipende en sluipende, gelijk een tijger die zijn prooi wil bemachtigen, terwijl een verschrikkelijke regen van kogels en scherven langs ons heen floot, naderden wij de vijand tot op ongeveer 30 meter. De Japen, het gevaar ziende, trachtten een tegenaanval te forceren en door onze lijnes heen te breken. Maar de 2e Compagnie Menadonezen, die voor niets en niemand terugdeinsde en de verraderlijke aanval op de Minahasas³ nog vers in het geheugen had, hield stand ondanks de regen van kogels en granaten. Luitenant Van Blommenstein en sergeant Lensang maakten zich gereed voor de stormaanval en toen het vuuroverwicht aan onze kant was, werd de stormloop met de blote klewang uitgevoerd. De half verlaten stellingen werden door ons bestormd. Er bevonden zich tientallen doden en gewonden, waaronder een officier (de „section leader" van het Japanse verslag, JN). De overige vijanden waren, met achterlating van veel wapens en munitie, de bossen ingevlucht. Te 1630 gaf kapitein Ohl aan luitenant Van Blommenstein opdracht om door te stoten naar de reusachtige benzinetanks (hij bedoelt de destilleer- en kraakinstallaties, JN) en aldaar de Japanse oorlogsvlaggen te veroveren. Sergeant Lensang gaf drie van zijn manschappen, namelijk de fuseliers Pelealuw, Gigir en Rey opdracht de nog wapperende vlaggen neer te halen. De tweede luitenant Van Blommenstein gaf zelf het

³ Zie: *Ons Leger* 64(1980)(2)63-81, (3)53-71.

voorbeeld door alleen op de reeds brandende olietanks te klimmen en de vlag te bemachtigen. Tegen 1700 was het gehele oliecomplex Pladjoe weder in onze handen."

Kapitein Ohl geeft in zijn rapport aan dat rond 1900 uur nagenoeg het gehele emplacement van vijand was gezuiverd en de vlaggen werden neergehaald door lnt E. J. van Blommenstein, infanterist I Pelealuw en fuselier Buntua. In een hoek van het emplacement had een groep van ca. vijftien para's stelling genomen in de daar aanwezige veldversterkingen:

„Te ±2100 werd door tweede luitenant Van Blommenstein met 6 vrijwilligers een poging gedaan de vijand aldaar middels handgranaten op te ruimen. Helaas vloog een nabijzijnde olietank in brand en verlichtte het terrein zodanig dat de patrouille zichtbaar werd en zowel door de vijand als de stadswacht onder hevig vuur werd genomen zodat zij zich met moeite en gelukkig zonder verliezen kon terugtrekken. Met de stadswacht bestond namelijk door de brand geen verbinding meer."

Ohl trof nu maatregelen om de vijand de volgende ochtend (15 februari) uit het moerasbos te verdrijven en meldde onder andere aan kap Rosier dat hij door de brand was gedwongen zijn commandopost te verplaatsen (afb. 18).

„Hij (Rosier) antwoordde mij daarop: „Dat (de aanval van 15 februari, JN) is niet nodig want ik heb opdracht gekregen dat u naar Praboemoelih terugmoet." Toen ik hem zei dat zulks bezwaarlijk ging, aangezien ik klem zat tussen de vuurmassa en vijand, herhaalde hij zijn opdracht. Naar aanleiding hiervan liet ik mij door een aanwezige Stadswachter, die het terrein kende, een weg door de brand zoeken. De compagnie trok naar de kade terug (langs de Moesi, JN) en vertrok naar Praboemoelih."

De compagnie Ohl kreeg tijdens het gevecht slechts één lichtgewonde. Kap Rosier over het abrupte slot van het gevecht bij Pladjoe:

„Te 0200 van 15 februari had ik voor het laatst telefonisch contact met de territoriaal commandant persoonlijk. Ik kreeg toen order om mij bij het aanbreken van de dag met alle troepen terug te trekken op Praboemoelih en de mededeling dat Soengaigerong vernield zou worden. Te ongeveer 0600 werd Pladjoe verlaten, zowel door mijn detachement als door de compagnie Ohl. (Rosier vertrok vervolgens via Kertapati naar Praboemoelih, JN.) Aldaar aangekomen werd mij door een reserve luitenant wiens naam ik mij niet meer herinner, toegeschreeuwd dat ik niet naar Praboemoelih moest gaan maar naar Kertapati. Daarna werd contact opgenomen met de territoriaal commandant in Palembang en kreeg ik opdracht terug te gaan naar Kertapati. Na getankt te hebben, is het detachement naar Kertapati

vertrokken en heb ik mij aldaar onder de bevelen gesteld van majoor De Vries, commandant Inf X, die zich met zijn bataljon te Kertapati bevond, om aan de verdere actie deel te nemen."

In de nacht van 14 op 15 februari heerste te Palembang grote verwarring. Vóór de gebeurtenissen aldaar aan de orde komen, verdient het gevecht bij Soengaigerong onze aandacht.

Zowel van Nederlandse als van Japanse zijde wordt weinig vermeld over het gevecht om de oostelijke raffinaderij. Een officieel gevechtsverslag van lnt Steinginga ontbreekt, hoewel hij — zonder enige versterking en geheel met eigen middelen — de vijand buiten de deur hield. Mogelijk is dit laatste ook de reden dat van Japanse zijde slechts met enkele woorden over de actie wordt gerept. Volgens de *Monographs* nr 67⁴ werd het peloton van 34 man dat ten oosten van de Komerigrivier landde

„ . . . partially frustrated in its attempt to capture intact the refinery installation as enemy incendiaries fired from the north bank of the Moesi set the installation in fire (dit is niet overeenkomstig de waarheid, de raffinaderij werd door de bezetting vernield, JN). Later investigations proved the damage only superficial and the main equipment appeared repairable. (De oostelijke aanval werd uitgevoerd door lnt Harabe (het *ATIS-document* geeft als naam Hasebe) en deze bron (SMG 5/76) vermeldt, JN): The capture was effected by a small group under the command of 2nd lieutenant Hasebe who was killed in the attack. The topping plant was captured at one o'clock in the morning on February 15th (omstreeks die tijd brak het Nederlandse detachement het gevecht af, JN) after a terrific explosion occurred at dawn on the same day, caused by a time bomb planted there by the enemy to destroy the plant (uit de Nederlandse bronnen blijkt niet dat dit de oorzaak van de explosie was, JN)."

Op 14 februari bestond de bezetting uit drie secties, versterkt met een sectie (groep) mortieren en een sectie (groep) middelbare mitrailleurs. Evenals te Pladjoe konden beide stukken 7,5 cm Lang 35 slechts vuur op de rivier Moesi uitbrengen. Deze vuurmonden hebben geen schot gelost. Op het emplacement bevonden zich verder twee stukken 4 cm Engels luchtdoelgeschut. Maj b.d. V. E. T. Steinginga vermeldt in een brief van 31 augustus 1982 dat de samenwerking met de NKPM uitstekend was en hij alle steun ontving. Zijn detachement,

⁴ Uiteraard vindt men meer gegevens in het Japanse standaardwerk waaruit de schetsen afkomstig zijn; de Sectie Militaire Geschiedenis beschikt evenwel niet over middelen om deze waardevolle bron open te leggen.

bestaande uit een sectie beroepsmilitairen, een sectie militie en een sectie stadswacht plus een paar ondersteunende wapens, was goed geoefend. Steinginga in zijn brief:

„Tijdens de aanval van de Japanners kon ik over vrijwel de gehele militie en stadswacht beschikken want de werkzaamheden werden tot het uiterste beperkt. Er was een veerboot die de raffinaderij met het vasteland verbond. Daarnaast kon ik beschikken over een motorboot. Aangezien ik de mogelijkheid niet had uitgesloten dat de veerboot een prachtig doel voor de vijand zou vormen, heb ik twee vloten van vaten laten bouwen zodat we steeds over de Moesi konden komen. Ik zat vanaf 1939 in Soengaigerong en was daardoor volop in de gelegenheid om het omliggende terrein te verkennen. Gezien de terreinsomstandigheden rond de raffinaderij was het hoogst onwaarschijnlijk dat de vijand een aanval van de landzijde zou ondernemen. De meest voor de hand liggende actie bestond uit een verrassende aanval met parachutisten.

Een verrassing betekende de aanval van 14 februari in feite niet meer. Een dag voor de eigenlijke luchtlanding waren mijn bunkers al bezet evenals de naaste omgeving daarvan. Munitie en levensmiddelen waren eveneens ter plaatse opgeslagen. In de bunkers (de Japanse schets geeft volgens Steinginga de juiste situatie weer, JN) stonden de mitrailleurs en karabijnmitrailleurs opgesteld. De mortieren bevonden zich voornamelijk aan de zuidkant, maar zodanig dat zij gemakkelijk konden worden verplaatst al naar gelang de omstandigheden. Voorts had ik een reserve van twee brigades à 18 man elk, op de noordflank aan de zijde van de Moesi. De twee brigades waren voorzien van fietsen, zodat ik deze snel naar bedreigde plaatsen kon dirigeren. Mijn commandopost lag aan de noordkant langs de Moesi en ik stond per telefoon in verbinding met de bunkers."

Tijdens de aanval opende Steinginga met alle beschikbare wapens het vuur op de vliegtuigen en neerdalende para's.

„Na anderhalf uur over en weer vuren was van de aanwezigheid der Japanners niets meer te bemerken. Zij hielden zich schuil in het moeras aan de zuidzijde. Een patrouille ter sterkte van een brigade werd op de westflank in zuidelijke richting uitgezonden en dit heeft mede bijgedragen tot het stokken van de aanval. Bij deze actie vielen twee lichtgewonden. Omstreeks 2400 van 14 februari kreeg ik van de territoriaal commandant bericht dat een grote zeemacht aan de monding van de Moesi was gesignaleerd. Ik vernam toen dat de raffinaderij vernield moest worden omdat wij niet tegen de overmacht waren opgewassen. Ik berichtte de overste hoe het op de raffinaderij gesteld was en dat ik de situatie volkomen meester was. Hij stond er evenwel op dat het emplacement vernield diende te worden en had deze opdracht al aan de directie van de NKPM doorgegeven. De vernielingen begonnen om 0015 van 15 februari. Mijn mensen in de stellingen moesten de terugtocht

aanvangen. Eerst diende het burgerpersoneel over de Moesi te worden gebracht, daarna het vernielingskorps en vervolgens de Stadswacht en de militie. Het detachement beroepsmilitairen zou als laatste het emplacement verlaten. De veerboot werd gelukkig niet door de vijand onder vuur genomen. Ik kreeg opdracht naar Palembang te gaan. Onderweg kwam het bevel terug te vallen op een kampong voorbij de stad, waar ik mij moest melden bij de commandant Inf X, majoor De Vries."

De heer J. Simons, employé NKPM, vertelde in een ondervraging van 17 februari 1942 (SMG 5/64):

„In de loop van de dag werd mortier- en mitrailleurvuur afgegeven op de zich schuil houdende Japanners, die pas na het invallen van de duisternis te voorschijn kwamen (de Japanse tactische voorschriften gaven aan dat parachutisten dikwijls eerst de aanval moesten inzetten na het vallen van de duisternis, JN). Naar schatting 40 tot 60 man bereikten daarna de uiterste grens van het fabrieksterrein (hij bedoelt de zuidgrens, JN). Om 1 à 2 uur 's nachts werd het bericht doorgegeven dat de vernielingen moesten beginnen zodra er twee stoten op de stoomfluit werden gegeven. Dit signaal kwam kort daarop. Het destructieplan werd tot in finesses uitgevoerd. Uitstekend was de geest die er heerste, zowel onder de militairen als onder de burgerbevolking. Er was geen sprake van enige nerveuze stemming. Om ongeveer 0300 in de nacht van 14 op 15 februari werd Soengaigerong door de laatste burgers, de militaire bezetting en de vernielingsploeg, verlaten. Zij werden overgezet naar Soengailais vanwaar het per auto of fiets, alles even volbeladen, verder ging naar Palembang."

Steinginga vermeldt dat zijn vrouw, die tijdens de hele actie te Soengaigerong verbleef, achter op de fiets van ir. Rademaker naar Palembang reed. Simons vervolgde:

„Daar de NKPM'ers niet in handen van de Japanners mochten vallen — en dat gold in de eerste plaats voor de vernielingsploeg — hadden wij order gekregen om als eersten te trachten weg te komen. In een sampan (waarschijnlijk de laatste) staken we over naar Kertapati, het eindpunt van de Zuid-Sumatraspoorlijn, vanwaar wij in een overvolle trein na een tocht van ongeveer 12 uren, Oosthaven bereikten."

Luitenant Steinginga arriveerde met een deel van zijn detachement te Batavia en werd, nadat zijn eenheid weer op sterkte was gebracht, in West-Java ingezet. Hij wist zich tot 12 oktober 1942 aan krijgsgevangenschap te onttrekken. Op die datum werd hij door Indonesische politie gearresteerd, waarna hij te Tjimahi in krijgsgevangenschap ging.

De Japanners hadden in de middag van 15 februari

beide olie-emplacementen vast in handen. De *Japanese Studies* (SMG 5/44):

„On the 20th the garrison was replaced by a portion of the 38th Division. Our losses were 28 killed, three of them due to the failure of their parachutes."

Op 20 februari begon de 1e Parachutistenbrigade de terugmars naar Soengai Patani op Malakka. Een *SEATIC* (South East Asia Translation and Interrogation Centre) *Historical Bulletin* (SMG 5/44) noemt als totaal verlies van de paratroepen een getal van zestig doden en gewonden en vermeldt ten aanzien van de vernielingen:

„In fact all demolitions were carried out by the retreating enemy but repairs were effected rapidly. The machinery was so advanced in design, that — had serious damage been done — the Japanese technicians could not have repaired it; but as it was, production could be resumed within six months."

Palembang, stad in paniek

Hoewel de kansen op herovering van het vliegveld, op grond van de eigen en vijandelijke sterkte, niet ongunstig lagen en bij de olieraffinaderijen de situatie niet uit de hand was gelopen, ontstond te Palembang een paniekstemming die tot een overhaaste aftocht leidde. De paniek was overigens al na de landing van de para's begonnen. Commandant 6 Heavy Anti Aircraft Regiment schreef (SMG 5/55) dat hij voortdurend contact onderhield met Air Commander Hunter en de territoriale commandant te Palembang. Toen hij op 14 februari te ongeveer 1030 het RAF-hoofdkwartier bezocht, trof hij daar bgen Steele, geniecommandant van het Australische 2e Corps:

„As senior military officer he (Steele) took command and conferring with Air Commander Hunter, he decided that all British troops should be withdrawn to Palembang II. He instructed me to cover the withdrawal of the RAF south of river Moesi to Palembang II. Regimental Headquarters and many RAF personnel were withdrawn. Early in the afternoon this order was cancelled and it was decided to recapture and hold Palembang I. All troops returned to the north bank of the river Moesi."

Volgens een rapport van ltz I (KMR) C. de Wolff (SMG 5/71) was de staf van Air Commander Hunter (bommenwerpers) gevestigd in een hotel te Palembang dat eerder was gebruikt door de Nederlandse bommenwerperstaf. Hij vermeldde:

„De gevechten om het vliegveld duurden de gehele dag. ▷

Ondertussen was 's morgens (14 februari) Air Commodore Hunter met zijn hele staf uit het hoofdkwartier verdwenen. Alle bescheiden waren vernietigd, codes, machines en boekwerken verbrand. Zij waren naar Palembang II gegaan, het vliegveld dat de Japs verschillende malen hebben getracht te bombarderen, doch nooit gevonden hebben, waarschijnlijk door de grote uitgestrektheid en het niet aanwezig zijn van een radiostation. In de middag kwam de staf weer terug in Palembangstad, maar had geen codes meer beschikbaar. Tegenover het hoofdkwartier der jagers (het Engelse commando jagers was ondergebracht in een gebouw buiten de stad, halverwege tussen Palembang en Palembang I, daar voerde een andere Air Commodore het bevel) was echter een huis ingericht waar de Militaire Luchtvaart telegrafisten had zitten met een zender. Door middel van dit toestel en met de aanwezige codes is toen de verbinding met Java onderhouden."

Tijdens een bezoek aan de territoriale staf tegen 1900 uur op 14 februari trof de Engelse luchtdoelcommandant iedereen in een optimistische stemming.

„The Territorial Commander assured me that the situation was well in hand, that he would hold the line that night and counterattack at dawn. He was not worried about the situation at Pladjoe and Soengaigerong. Air Commander Hunter told me that Palembang I would be reopened as soon as the situation had been stabilized. That night there was no intention of withdrawing to Palembang II. Rather there was a good chance of operating Palembang I very soon."

Dat veranderde zeer snel. Ltz De Wolff:

„Tegen de avond van 14 februari kwamen verkenningsrapporten binnen van grote transportvloten onderweg naar Palembang (de gevechtsgroep Tanaka met zeven compagnieën, JN). De rapporten, onderling vergeleken, vertoonden grote afwijkingen. Er was bijna geen touw meer aan vast te knopen, wie vriend of vijand was, daar op dat moment ook een groot convoi van 30 schepen, onbeveiligd, met vluchtelingen uit Singapore onderweg naar Java was. De volgende morgen, 15 februari, was er geen mens meer op het hoofdkwartier."

De commandant van 6 Heavy Anti Aircraft Regiment:

„When I visited HQ 225 Bomber Group (Hunter te Palembang, JN) at 0730 (February 15th) I was shocked that last night's decision to recapture Palembang I had been revised. Instead Air Commander Hunter told me that all RAF personnel were being evacuated to Palembang II, which had to be held at all costs (dat laatste ging eveneens niet door, JN). This evacuation had been in progress for some hours. No information had been given to my HQ of this important decision; consequently, it was not until most of the RAF were across the river Moesi, that I was able to get a small rearguard into posi-

tion. One 3,7 gun (15 Battery) (de vuurmond die men van Palembang I had kunnen weghalen, JN) was in action north of the river Moesi, covering the only ferry and two 3,7 guns (12 Heavy Battery) were withdrawn from Pladjoe to the railway station at Kertapati to protect the important road bridge East of it. These three guns remained in action until the RAF had withdrawn."

Te Palembang werd de nacht van 14 op 15 februari gekenmerkt door een grenzeloze verwarring, die elk georganiseerd optreden onmogelijk maakte. De gevechtsgroep Tanaka kwam eerst op 15 februari te 0615 aan bij de monding van de Moesi, op 70 km van Palembang. De hoofdmacht van de 38e Divisie arriveerde daar op 16 februari te 0100. Gedurende de nacht kwamen evenwel paniekberichten binnen dat de Japanse vloot al tot op 8 km van de stad was genaderd. De territoriale commandant verloor compleet het hoofd — bij de Engelsen was het niet anders — en verplaatste in de nacht zijn commandapost onvoorbereid naar Kertapati aan de andere kant van de Moesi. De toch al slechte verbindingen — men was grotendeels afhankelijk van civiele telefoonlijnen — liepen volkomen in het honderd. De batterij van vier stukken 7,5 cm Lang 30 te Pradjen kreeg te ca. 0300 uur op 15 februari opdracht de vuurmonden onbruikbaar te maken, terug te trekken en „contact te zoeken met de op Soengaigerong gelegerde troepen" (SMG 5/65, verslag res-elnt O. P. Ratelband).

De jonge Shamier — ondanks zijn jeugd (12 jaar) een scherp waarnemer — in zijn brief van 20 juli 1982:

„'s Nachts begonnen de vernielingen. Een enorme oliebrand maakte van de nacht een dag en in de ochtend kwam het advies om te evacueren (zonder enige bestaande voorbereidingen terzake, JN). Er was een duidelijke paniek bij burgers en militairen, zelfs merkbaar voor een schooljongen van 12 jaar. Ik zag enkele stads- en landwachten hun uniformen en wapens in de Moesi gooien, een beroepssergeant-majoor en wat officieren liepen in burger rond. Bij de veerpont, die ons naar het station Kertapati zou brengen, zag ik wat van lichte pantsering voorziene motorboten (waarschijnlijk een paar Engelse mijnnevigers, JN) varen, bemand met KNIL-personeel. Te Kertapati werd elke trein bestormd. KNIL, stads- en landwacht, hulpkorps in blauwe overall (vermoedelijk LBD, JN), Engelsen en Australiërs (er bevonden zich enkele kwartiermakers met bgen Steele te Palembang, JN), alles probeerde tussen de burgers door een plaats te veroveren. In een loods aan het einde van het perron en ook eromheen, lagen tientallen M 95's, helmen met neklap, rangonder-

scheidingsteken en andere militaire uitrusting, weggegooid om gemakkelijker te kunnen vluchten."

De commandant van het Xe Bataljon, wiens gehele eenheid was opgesplitst, bleef na het vertrek van de territoriale commandant te Palembang achter,

„ . . . om als schakel tussen hem (de territoriale commandant) en de nog op de noordoever van de Moesi verblijvende troepen dienst te doen. (Zijn verslag (SMG 5/74 en/of SMG 5/59) vervolgt:) Te mijner beschikking had ik nog ruim een sectie infanterie (van 3 Inf X, JN) en een klein gedeelte van de mitrailleurcompagnie. Verder waren te Palembang aanwezig de stadswacht en een troepje gewapende Britten onder commando van een officier die zijn diensten in de loop van de nacht aan de territoriaal commandant had aangeboden. Toen ik tegen \pm 1000 van 15 februari de opdracht kreeg te trachten het vliegveld te veroveren (een zonderling bevel tegen de achtergrond van de gebeurtenissen tijdens de nacht, JN) bleek de stadswacht onder aanvoering van sergeant-majoor Meister, tegen het bevel van de commandant, reserve eerste luitenant C. Maathuis, de stad verlaten te hebben evenals de Engelsen. Intussen had ik de mij resterende sectie en de mitrailleurs naar de rivierovergang gezonden teneinde deze te beveiligen en de kapitein Scheffer opdracht gegeven voorwaarts te gaan onder mededeling dat ik zo spoedig mogelijk met versterkingen zou volgen. Tegen 1100 kreeg ik bericht van de territoriaal commandant uit Kertapati: „Ik ga nu naar Lahat. Jij . . .” Op dit moment kwam een andere stem door de telefoon: „Overste, moet ik alle telefonische verbindingen vernielen, ook die met Java”. Ja, was het antwoord en vanaf dat ogenblik heb ik niets meer gehoord. Een ordonnans zenden kon ik niet, daar ik geen enkel vervoermiddel had. Even later kwam kapitein Scheffer mij berichten dat nieuwe parachutistenlandingen hadden plaats gehad en hij niet in staat was om langer stand te houden. Dit en de laatste berichten over Japanse landingstroepen, die reeds op acht kilometer zouden zijn genaderd, gevoegd bij het feit dat ik geen enkele reserve bezat, een zo goed als geheel ontblote noordflank en overigens niet op de hoogte was van de troepen die nog in Palembang aanwezig waren — de territoriaal commandant had meerdere afdelingen naar elders (Lahat, Praboemoelih?) gedirigeerd — deed mij besluiten de noordoever van de Moesi te verlaten en een stelling op de andere oever in te nemen. Te \pm 1300 kwam ik zelf te Kertapati aan en heb me daar op de hoogte van de toestand trachten te brengen. Het bleek dat nog twee secties van de eerste luitenant Steinginga van de bezetting Soengaigerong aanwezig waren. Ik droeg hem op met zijn secties plus de reeds eerder door mij uitgezonden sectie, de noordflank en de overgang over de Moesi te beveiligen. Op dat moment verschenen een paar Japanse vliegtuigen boven Palembang, die zo nu en dan de overgang en de zich daar bevindende troepen mitrailleurden. Meerdere afdelingen bevonden zich te Kertapati met of zonder commandant. Zij be-

hoorden tot het territoriaal commando. Ik heb alles onder mijn bevelen genomen en een stelling ingericht tegen eventueel zich op de Moesi wagende vijand. Bij de brug over de Kali Ogan trof ik een vernielingsploeg aan, die opdracht had — zodra de laatste troepen de brug gepasseerd hadden — deze te laten springen (niemand wist evenwel wie de laatste troepen zouden zijn, JN) op mijn bevel."

Militieplichtige B. Bossema schreef in zijn dagboek (SMG 5/47) dat hij op 14 februari per auto met een sectie uit Lahat naar Palembang vertrok. Zijn eenheid stak op 15 februari te 0300 uur per veerpont de Moesi over en verplaatste zich te 0600 uur in de richting van Palembang I om aan de herovering deel te nemen.

„Op een afstand van 800 meter van het vliegveld gestopt. Parachutisten links en rechts van de weg versperden de toegang tot het vliegveld (volgens de berichten wel te verstaan, er was geen gevechtsaanraking, JN). Om 1000 met de auto's terug om te trachten langs een andere weg het vliegveld te bereiken; 1100 aankomst op een kruispunt, ransels afgelegd; twee secties (ca. 90 man) zijn daar verzameld. Grote transportvliegtuigen laten opnieuw parachutisten neer. Nu nog een halve tot één kilometer van het vliegveld. Het commando Scheffer maakt rechtsomkeert. Er zouden ook parachutisten in de rug geland zijn. Terug, auto's verdwenen, ransels liggen er nog. Per overvalwagen terug naar de benteng (in Palembang, JN). Per vrachtauto naar Praboemoelih."

Maj De Vries constateerde dat in de loop van de middag op 15 februari in Palembang hier en daar werd geschoten. Uitgevoerde verkenningen ontdekten echter geen vijand, hoewel er hardnekkige geruchten liepen dat de Japanners al gesignaleerd waren. Hij gaf na 1700 uur opdracht de brug over de Oganrivier te laten springen. Met alle troepen, die hij had kunnen verzamelen, trok hij vervolgens terug in de richting van Praboemoelih en kwam in stelling achter een moerasstrook langs de weg Palembang-Praboemoelih op ongeveer 20 km van de stad.

In de avond van 15 februari hadden de Japanse para's de stad volkomen in handen. Het gevecht was uiteindelijk gewonnen door maximaal 490 parachutisten. De gevechtsgroep van kolonel Tanaka maakte op 16 februari contact met de para's en in de avond van 17 februari arriveerde de hoofdmacht van de 38e Divisie (afb. 19). De *Monographs* nr 67:

„Despite three enemy air attacks during its movement up the river to Palembang the main force (van de ge-

vechtsgroep Tanaka, JN) established contact at about 0100 on the 16th with the airborne force which had secured the refinery and adjacent area. The Telang River Unit (een compagnie, JN) advanced without incident and joined the paratroopers and Moesi river Force (drie versterkte compagnieën, JN) at Palembang. The Saleh River Unit (een compagnie met twee geniepelotons, JN) bypassed Palembang and proceeded directly to Martapoera. The main force of the division departed Camranh Bay 11 February and arrived at the mouth of the Moesi on the evening of the 16th. Early the 17th, the convoy began its movement up the river. Approximately ten miles down stream from Palembang the convoy was halted by a mine barrier (gelegd door de Pro Patria in de nacht van 14 op 15 februari (SMG 5/71), JN). The troops debarked and moved overland to Palembang. Subsequent operations were carried out as planned and all of South Sumatra was brought under control without a major engagement."

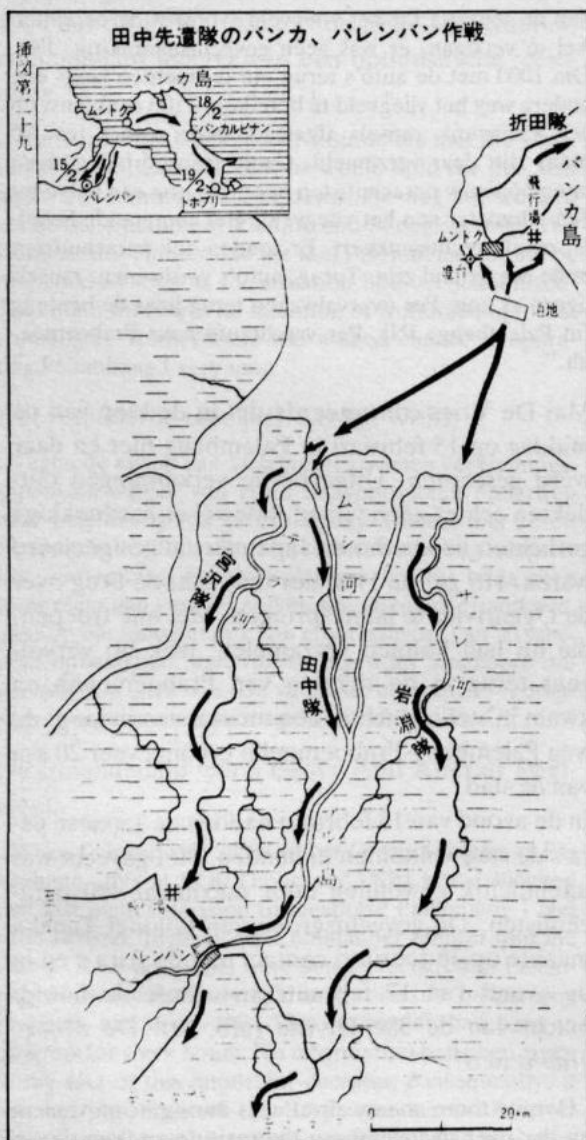
De *Japanese Studies* (SMG 5/44) vermelden dat twee compagnieën van de gevechtsgroep Tanaka op 16 februari met alle mogelijke transportmiddelen uit Palembang vertrokken en op 19 februari Tandjoengkarang bezetten. De hoofdmacht kwam daar op 20 februari aan. Historical Bulletin No 249 (SMG 5/44) geeft aan dat de 38e Divisie in het midden van de maand mei onder bevel van het 25e Leger kwam. „Intensive training was carried out near Lake Toba for the next operation”. Eind september 1942 vertrok de 38e Divisie naar Rabaul (New Britain). In 1943 werd Palembang met omgeving verdedigd door 9 Air Division onder bevel van 3 Army Air Group.

De terugtocht naar Java (afb. 20)

Deze verwarde operatie stond geheel in het teken van een vlucht naar de veiligheid van het „on-neembare bastion” Java. Het was als het ware een generale repetitie voor de tonelen die zich enkele weken later op Java zouden afspelen. Van het voeren van een — overigens kansloze — guerrilla in de omgeving van Lahat kwam niets terecht. Het vliegveld Palembang II bij Praboemoelih werd zonder tegenstand ontruimd. De territoriale commandant bleek op 17 februari niet meer in Lahat aanwezig te zijn. Hij was de 18e al op weg naar Oosthaven om vandaar ijlings naar Java te vertrekken. Na aankomst op Java meldde hij zich omstreeks 19 februari bij CGS Bandoeng. De Commissie Gedragingen stelde na de oorlog een onderzoek in, aan de hand waarvan „de geëigende maatregelen” werden genomen.

Het verslag van commandant 6 Heavy Anti Aircraft Regiment (SMG 5/55) geeft een goed beeld van de heersende verwarring:

„The regiment had not been included in the RAF scheme for withdrawal (uit Palembang, JN), nor were any orders received. It was thought that the dismounted personnel would have to march to Palembang II (72 km)

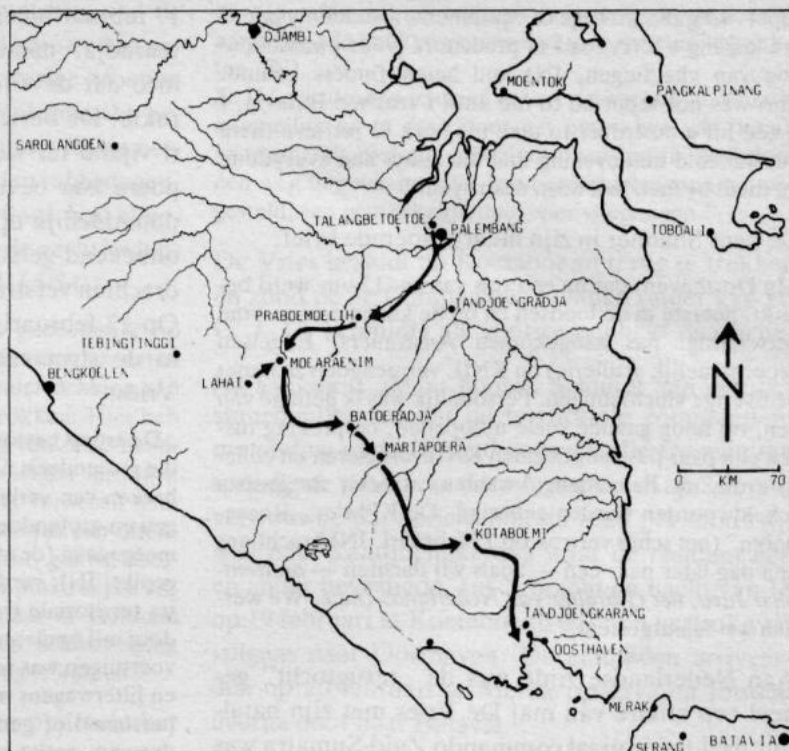

Afb. 19 Japanse schets van de operaties tegen Palembang en Bangka; in de inzet het eiland Bangka

Aankomst Moentok (Bangka) 15 februari 1942 te 01.00; Pangkalpinang bezet 18 februari, Toboali (zuid-oostpunt) 19 februari. Aankomst gevechtsgroep Tanaka (minus Bangka-eenheden) bij Moesimonding 15 februari te 0615. Links op de schets de gevechtsgroep die via Kali Telang en Sebalik naar Palembang I oprukte; in het midden de gevechtsgroep die via de Moesi oprukte; rechts de gevechtsgroep die via de Saleh en Komerieng rechtstreeks Martapoera aanviel

Afb. 20 Zuid-Sumatra met de terugtochtsroute van de Engelse en Nederlandse troepen

Te Martapoera kwam Inf X in gevecht met twee compagnieën van de gevechtsgroep Tanaka, die met alle mogelijke transportmiddelen snel naar het binnenland doordrong. Op 20 februari bevonden de Japanners zich te Tandjoengkarang. De bezetting van Lahat en Benkoelen vond plaats op resp. 22 en 24 februari. Op 4 maart trok het 1e Bataljon 229 Regiment (maj Orita) Djambi binnen. Orita had tevoren de aanval op Bangka uitgevoerd (voor een Japanse schets van de aanval op Zuid-Sumatra zie *Mil. Spect.* 152(1983)(12)571)

but good initiative on the part of the officers made it possible to transport them to the railway and find a place on the RAF train. At this time there was much false information in circulation. It was reported that the enemy had landed at Pladjoe from boats. I went there to investigate and found it to be untrue. All personnel had been accounted for by 1300 hours (February 15). Two 3,7 guns 12 Heavy Battery were withdrawn to Palembang II. One 3,7 gun 15 Heavy Battery had to be abandoned north of the river Moesi, there being no way of getting it across the river. I reached Palembang II at 1045 and immediately gained touch with Air Commander Hunter. He told me, unless he got orders to the contrary, he intended to withdraw to Oosthaven. He had already ordered the surplus ground staff to leave. He intended to send up a last sortie bombers at dawn 16 February. These bombers would not return to Palembang II. Consequently I told him that I would withdraw the heavy guns at dusk (15 February) and the light guns immediately his last sortie was in the air. The telephone exchange at Palembang was destroyed by 1000 hours (February 15) so all communication with Java was out."

Tijdens een bespreking te 1300 uur op 15 februari kwam men overeen de luchtdoelartillerie nog diezelfde dag naar Oosthaven te doen vertrekken. De bruggen ten zuiden van Praboemoelih konden evenwel niet door de 3,7 vuurmonden worden genomen.

„12 Heavy Battery was consequently ordered to destroy their guns. This came as a great disappointment to

the Battery, who — by great endurance and initiative — had passed the first bridge. I reported to brigadier Steele at Oosthaven at 0800 hours (February 16). He showed me his operation order ordering the evacuation from Sumatra. He also ordered me to destroy all guns and concentrate on getting the personnel back for embarkation. During the morning brigadier Steele received information of enemy advance along a river north-east of Tandjoengkarang. As this would threaten his right flank, he ordered the timings for the embarkation to be advanced."

Ook de aanwezigheid van vijand bij Tandjoengkarang behoorde tot de „false information". Waarschijnlijk ging het bericht om Tandjoengradja, 250 km noordelijk, waar mogelijk de Japanse gevechtsgroep met doel Martapoera was gesignaleerd. In het havengebied te Oosthaven en op de wegen daarheen heerste een enorme chaos:

„Military and civilian transport was driven into the dock area or as close as possible and then abandoned. I (de commandant van het luchtdoelregiment, JN) did what I could for ten hours but this task could easily have absorbed two officers and a traffic control company. With much endurance 78 Light Battery got two guns within three quarters of a mile of the dock but then had to destroy them as the road was filled by abandoned cars which could not be moved. Ships seemed to leave the port at the discretion of their masters. In this way valuable equipment was left behind. A ship had been detailed to the regiment but while the Quartermaster was abroad

supervising the stowage of equipment, it suddenly put to sea leaving a lorry-load of predictors (voor plaatsbepaling van vliegtuigen, JN) and height-finders behind. This was not reported to me until I reached Batavia. I asked for a destroyer to take me back to retrieve them but was told that evening that the quays and everything on them by then had been destroyed."

De heer Shamier in zijn meergenoemde brief:

„In Oosthaven, dat na een reis van ca. 12 uur werd bereikt, heerste in de loodsen en op de kaden een enorme verwarring: pas aangekomen Australiërs, Engelsen (voornamelijk artillerie) en KNIL vermengden zich met de overige vluchtelingen. Persoonlijk was ik getuige van een, op hoog gaande ruzie uitlopende, bespreking tussen een paar pas aangekomen KNIL-officieren en collega's die uit Palembang kwamen, waarbij de grofste scheldwoorden werden gebezigd. De KPM'er „Rooseboom" (het schip vertrok op 17 februari, JN) bracht ons een dag later naar een — zoals wij dachten — *onneembaar Java, het Gibraltar van Nederlands-Indië*. We werden wel teleurgesteld."

Aan Nederlandse zijde was de „terugtocht" geheel een affaire van maj De Vries met zijn bataljon. Het territoriaal commando Zuid-Sumatra was totaal uiteengevallen. Hier en daar sloten zich detachementen bij Inf X aan. De territoriale commandant zelf bleef onvindbaar.

Na met de beschikbare troepen een stelling langs de weg Palembang-Praboemoelih te hebben betrokken, nam maj De Vries contact op met het vliegveld Palembang II nabij Praboemoelih.

„Verbinding werd verkregen met de bezetting van het vliegveld Palembang II per BPM-telefoon en het bleek dat de hele Britse bezetting, inbegrepen de luchtafweer, was verdwenen. De Nederlandse bezetting, bestaande uit wat mitrailleurs M 23 (Vickers) en 12,7 (Browning) was achtergebleven onder commando van eerste luitenant J. Klerk. Het vliegveld lag dus praktisch open voor ad libitum landingen van vijandelijke vliegtuigen: een bedreiging in de rug die mij van elke verbinding met het achterland zou afsnijden."

De Vries besloot op Praboemoelih terug te vallen en besteedde de 17e februari aan een reorganisatie, die door de aanwezigheid van de vele losse groepen territoriale troepen dringend nodig was. Een van zijn officieren ging naar Lahat waar men hoopte de territoriale commandant aan te treffen; deze was daar evenwel niet aanwezig. Een officier van de territoriale staf keurde het plan van maj De Vries, de wegen bij Praboemoelih, Batoeradja en Martapoera af te sluiten en eventueel bij Koeta-boemi stand te houden, goed. In de vooravond van

17 februari deelde een officier telefonisch uit Batoeradja, namens de territoriale commandant, mee dat de vijand in zuidwestelijke richting oprukte. De berichtgever meende dat op 18 februari vijand ter sterkte van 800 man zich te Martapoera zou bevinden. Maj De Vries kreeg bevel onmiddellijk op Martapoera terug te trekken. De onbekend gebleven officier kon geen verdere opdrachten verstrekken.

Op 17 februari verlieten de Nederlandse troepen in de stromende regen Praboemoelih. Maj De Vries:

„De troep bestond uit het Xe Bataljon behalve de staf die grotendeels naar Lahat was verplaatst, door het ontbreken van verbindingen geen opdrachten had ontvangen en grotendeels met de territoriaal commandant was meegegaan (de staf kon te Batoeradja weer worden opgepikt, JN); verder kleine afdelingen en/of losse groepjes territoriale troepen ter sterkte van 400 tot 500 man, door mij opnieuw ingedeeld in compagnieën. Het aantal voertuigen was te klein om mitrailleurpaarden, keukenen filterwagens mee te nemen. Alle chauffeurs (burgerpersoneel of gemilitariseerde burgers, JN) waren verdwenen, zodat als zodanig officieren, onderofficieren en soldaten moesten optreden. Alle voertuigen waren twee- à driemaal zwaarder belast dan was voorgeschreven. Niemand kende de weg en kaarten had ik niet; bovendien bleek de weg te zijn stukgereden door de Engelsen. Onderweg braken de assen van de voertuigen, reden auto's van de weg, moest soms de weg worden schoongekrabd van een 30 cm dikke modderlaag enz.

De voorste eenheden bereikten in de morgen van 18 februari Batoeradja. Kap Ohl, de commandant van de voorhoede, kreeg opdracht naar Martapoera op te rukken en de brug over de Komingrivier veilig te stellen. Daarna werd de hoofdmacht aangetrokken en deze kwam in stelling bij de oostelijke oever van de rivier. Terwijl dat plaatsvond, kwam de voorhoede in gevecht met een vijandelijke afdeling.

De sterkte van kap Ohls manschappen te Martapoera omvatte zijn eigen compagnie, een sectie Javanen van 1 Inf X (ex 3 Inf XIV), een peloton mitrailleurs onder bevel van elnt H. van Suijlekom, een tankbuks en twee overvalwagens met mitrailleur met in totaal tien man bediening. Aan vijandelijke zijde werd het gevecht waarschijnlijk geleverd door de twee compagnieën van Tanaka, die met geïmproviseerd transport op 16 februari uit Palembang waren vertrokken.

Tijdens de beginfase van het gevecht werd het commando waargenomen door lnt J. H. Schwab,

die aanvankelijk slechts over twee secties van de eigen compagnie plus de Javaanse sectie en het peloton mitrailleurs beschikte. De overige troepen kwamen druppelsgewijs binnen. Het gevecht begon te ongeveer 1230 uur (18 februari) en de eerste vijandelijke aanval kon worden afgeslagen. Een volgende actie tegen de linkerflank had evenmin succes, evenals een aanval op de rechtervleugel. Lnt Schwab in zijn verslag (SMG 5/54):

„De driester optredende vijand was gedeeltelijk op onze rechtervleugel doorgedrongen. Met handgranaten werd hij er echter weer uitgegooid. Onder dekking van deze granaten werd vechtend teruggetrokken. Hier heb ik voor het eerst de morele uitwerking van onze handgranaten meegemaakt. Met zeer zware slagen sprongen zij uiteen en zullen de vijand stellig ook verliezen hebben toegebracht (de KNIL-handgranaat was een offensieve, werd in Nederlands-Indië gemaakt, gaf bij detonatie een zware knal maar had een zeer plaatselijke uitwerking, JN). Feit is dat de vijand, naar ik vermoed door de granaten afgeschrikt, van een achtervolging afzag waardoor het ons gelukte veilig weg te komen.”

Kap Ohl kreeg te ongeveer 1630 uur opdracht het gevecht af te breken. Aan eigen zijde viel één lichtgewonde. De hoofdmacht van Inf X werd bij Martapoera niet ingezet. Maj De Vries (SMG 5/74):

„Het gevecht van de afdeling Ohl heb ik laten afbreken: 1e Aan de opdracht „openhouden van de brug” was voldaan (de brug werd te 1200 uur vernield, JN);

2e Mij op de westoever verbinden in een gevecht op grote schaal had geen zin, daar ik aan alle kanten kon worden omtrokken waardoor de enige verbindingsweg naar achteren zou worden afgesneden;

3e Behalve de compagnie Ohl toonde de groep vermoedelijkheid en hier en daar — voornamelijk de territoriale troepen — een tegenzin ingezet te worden (Schwab meldde dat de Javaanse sectie zonder opdracht terugtrok en dat hij aan enkele Menadonezen van de 2e Compagnie opdracht gaf, iedereen neer te schieten die wegliep, JN);

4e Verplegingsmogelijkheid was er niet, hoewel ik voe-

ding in natura bij mij had was er geen kookgelegenheid aanwezig (de keukenwagens had men moeten achterlaten, JN).

5e De oostoever (de eigen oever, de werkelijke situatie is moeilijk na te gaan door het ontbreken van detailkaarten, JN) bestond geheel uit open terrein waardoor één weg liep waarop alle vervoermiddelen stonden opgesteld, een gemakkelijk doel voor vliegtuigen.”

De Vries besloot op Koetaboemi terug te trekken en zond de 3e Compagnie (Javanen onder kap H. C. J. G. Schmidt) als voorste eenheid daarheen.

Na aankomst aldaar hoorde Schmidt van een bestuursambtenaar dat de territoriale commandant mondeling opdracht had gegeven alle troepen ten spoedigste naar Java door te sturen. Kap Schmidt vertrouwde dat bericht niet en reed per motorrijwiel naar Tandjoengkarang waar de resident een en ander bevestigde. Inf X bracht de nacht van 18 op 19 februari te Koetaboemi door en vertrok vervolgens naar Oosthaven. De eenheden arriveerden op 20 februari te Merak op Java en reisden daarna door naar Batavia.

De problematiek van vrede en veiligheid

Als een der hoge uitzonderingen konden de eenheden uit Zuid-Sumatra met een groot deel van de Europese bevolking op Java terugvallen. Zij zorgden ervoor dat hun dikwijls gekleurde ervaringen in ruime kring werden verspreid. In die dagen lagen de successen niet voor het oprapen. Begrijpelijk dat het gevecht tegen de parachutisten breed werd uitgemeten, in het bijzonder omdat de verovering van „Japanse oorlogsvlaggen” sterk tot de verbeelding sprak. Met de val van Zuid-Sumatra was de vijand wel zeer dicht tot het „onneembare bastion Java” genaderd. Van overal uit de Buitengewesten stroomden de vluchtelingen binnen. Het voortdurende slechte nieuws deed de

Afb. 21 Japanse infanteristen vallen aan door jungleterrein. Het Japanse leger was niet bijzonder modern uitgerust maar geheel toegesneden op een oorlog in de Pacific; het krachtigste wapen was de motivatie van de soldaten

aanvankelijke hoera-stemming van december 1941 in het tegendeel omslaan. De Japanse strijdkrachten bleken te bestaan uit iets meer dan „bebrilde, krombenige Aziaten, die met hun moderne oorlogsspeelgoed niet konden omgaan” (afb. 21). Machtige landen als Frankrijk en Engeland, staten met een grote militaire traditie en overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog, hadden niet alleen in Europa de nederlaag geleden maar toonden zich zelfs in het Oosten de mindere van een horde Aziaten. Vooral dat laatste was voor het Europese bevolkingsdeel moeilijk te verwerken. Enerzijds begon men in de eigen gelederen naar aanwijsbare schuldigen te zoeken en anderzijds groeide de „krombenige Aziaat” uit tot een supersoldaat voor wie niets onmogelijk was en tegen wie niet viel te vechten. De Japanners, zo zei men, kenden de opstelling van elke mitrailleur, en iedere Japanse kapper of fotograaf was een hoge officier van de Keizerlijke strijdkrachten, een mythe met een bijzonder taai leven.

Ondanks alles stond het vast dat Zuid-Sumatra zonder veel strijd was prijsgegeven. Het was natuurlijk gemakkelijk de schuld daarvan in de schoenen te schuiven van paniekerige Engelsen, gebrekkige leiding en een overmachtige vijand. De plaatselijke nederlaag kan evenwel toch niet los worden gezien van de totale debâcle die zich in februari 1942 al begon af te tekenen. Na de val van Singapore was het lot van Nederlands-Indië beslist. Onze nationale mogelijkheden waren zeer beperkt. Blijft evenwel de vraag of de weliswaar beperkte middelen op de juiste wijze werden gebruikt en in staat waren hun taak te vervullen.

De oorzaken van de geringe weerstand — de verwachtingen waren ook veel te hoog gespannen — zijn vele. Zij variëren van de algemene situatie bij de bondgenoten tot speciale eigenschappen van het Nederlandse volk, van grote personele en materiële achterstand tot de dualistische rol van een krijgsmacht, vastgebeten in haar binnenlandse or-

de-en-rusttaak en pas in de allerlaatste plaats ingesteld op het gevecht tegen een buitenlandse vijand.

Kap GS KNIL S. H. Spoor wees (*Nota*, 31 maart 1942, SMG 17/4) op het belang van morele opvoeding waardoor de noodzakelijke bereidheid tot het verdedigen van de vrijheid moet worden aangekweekt:

„Gemeend wordt dat het koloniale beleid er niet in is geslaagd, een universele basis voor bezieling van de heterogene bevolking van Nederlands-Indië te scheppen (de vraag rijst of dit niet in de eerste plaats valt terug te voeren op bijzondere eigenschappen van het Nederlandse volk, JN). Het volk stond niet als een rustige, bezielende kracht achter zijn weermacht. De elkaar volgende tegenslagen in de Buitengewesten troffen het Indonesische publiek diep, vooral de val van Palembang.”

David H. James geeft in *The rise and fall of the Japanese empire* (Allen & Unwin, Londen, 1951) aan dat de geallieerde nederlaag onvermijdelijk was en dat de hoofdoorzaak niet moet worden gezocht in de getalsterkte van de vijand:

„If the allround willingness to fight is absent the commander of any army is subordinate to the soldier in it. We capitulated five days after the Japanese landed on the Island (of Singapore, JN) but we still had 51,000 UK and Australian troops and 40,000 Indian troops under Malaya Command.”

Spoor constateerde (SMG 17/4) in het leger

„... een ambtenarengesest (discriminatie was in die tijd nog geen gebruikelijk begrip, zodat de bedoeling van dit woord duidelijk zal zijn, JN) waarbij persoonlijke belangen te veel werden geteld met als gevolg slappe beoordelingen, oorlogseisen te weinig op de voorgrond, onvoldoende bereidheid tot zelfopoffering.”

Ten slotte

De auteur is dank verschuldigd aan drs. A. Schouten, voormalig officier der artillerie KL, voor de vertaling van een aantal teksten bij Japanse schetsen, en — voor het ter beschikking stellen van gegevens — aan lkol aat b.d. H. J. W. Visser, maj inf b.d. V. E. Th. Steiginga en de heer W. A. Shamier.

H. Toorenvliet

publicist

Enver Pasja, condottiere en opportunist

In historische publikaties over het moderne Turkije is dikwijls een te overdreven accent gelegd op de rivaliteit die tussen de, allebei in 1881 geboren, beroepsofficieren Enver Pasja en Moestafa Kemal Pasja zou hebben bestaan. Deze veronderstelling berust slechts gedeeltelijk op waarheid, aangezien de uitgesproken strateeg Moestafa Kemal volkomen terecht Enver als een dilettantische salonstrateeg en als een politieke opportunist beschouwde. Het was echter wel waar dat, vooral in het tijdsbestek van 1911 tot en met 1918, Enver van zijn kant in Moestafa Kemal een eventuele rivaal van betekenis vermoedde.

Mede door toedoen van Enver zou het vermolmd Turkse sultanaat ten grave worden gedragen. Daartegenover was Moestafa Kemal ervan overtuigd, dat de levensvatbare en zo taaie Turkse volksmassa zonder meer recht had op een onafhankelijk bestaan, en derhalve slaagde hij na het falen van Enver en de zijnen in het verwezenlijken van zijn einddoel: de stichting van de Turkse republiek.

Dat alles neemt niet weg dat de vrij korte maar wel tumultueuze levensloop van Enver vele belangwekkende intermezzo's vertoont, waarvan talrijke facetten zeker het verhalen waard zijn.

Toestandanalyse jaarwisseling 1913-1914

Omstreeks die jaarwisseling konden de Pasja's Djemal, Enver en Talaat, leden van het driemanschap dat in Turkije aan de macht was, met een zekere voldoening vaststellen dat zij voor het eerst vast in het zadel zaten. Dat triumviraat werd in het buitenland bekeken als *de* exponent van de Jong-Turkse Beweging. Aanvankelijk werden de aanhangers van deze nieuwe stroming hoofdzakelijk gerecrueteerd uit de officieren van het Turkse Derde Leger, welks hoofdkwartier in Saloniki was gevestigd.

Hoewel de beweging spoedig binnenlandse successen wist te boeken, waren de buitenlandse repercussies verre van aangenaam. Zo annexeerde Oostenrijk-Hongarije op 5 oktober 1918 Bosnië en Herzegovina, en op 6 oktober werd in Sofia de Turkse suzeriniteit over Bulgarije opgezegd.

Met verdacht aandoende spontaniteit had de despoot sultan Abdoel Hamid II (regeringsperiode 1876-1909) zichzelf in een constitutionele vorst veranderd; op 17 december 1908 trad in Konstantinopel een parlement in nieuwe samenstelling voor het voetlicht. Op 10 april 1909 zette de sluwe sultan echter een contrarevolutie in beweging. Die werd prompt neergeslagen door eenheden van het Turkse Derde Leger, die onder aanvoering van Enver Bey de hoofdstad binnenvielen. Abdoel Hamid II, die tot zijn eigen verbazing niet was terechtgesteld, werd afgezet en verbannen. Zijn opvolger werd reeds op 27 april 1909 als sultan Mehmed V (regeringsperiode 1909-1918) ingehuldigd. Tijdens de Turks-Italiaanse Oorlog, die duurde van 29 september 1911 tot 28 oktober 1912, werd het opperbevel over de summiere Turkse troepenmacht in Tripolitanie en in de Cyrenaica in handen gelegd van Enver Bey, die daartoe hals over kop van een missie in Berlijn was teruggekeerd. Enver, die uiteraard tegen de Italiaanse overmacht weinig kon uitrichten, bleek wel in staat de inheemse bevolking doeltreffend tegen de Italianen op te hitsen; de laatsten zouden daarvan tot 1931 de last ondervinden. Een van Envers onderaanvoerders was majoor Moestafa Kemal, die in de buurt van Derna met beperkte middelen de Italianen nog talrijke moeilijkheden berokkende (zie: Van Soliman II tot Khadafi. *Mil. Spect.* 150(1981) (11)496).

Ook de Eerste Balkanoorlog, die al op 8 oktober 1912 begon, stelde het Turkse opperbevel voor een schier onmogelijke opgave. In deze strijd tegen de verbonden legers van Bulgarije, Grieken-

land, Montenegro en Servië werd het Turkse epos uitsluitend geschreven door de heldhaftige garnizoenen van Edirne (Adrianopel), Jannina en Skoetari. Tijdens de wapenstilstand, die op 13 januari 1913 werd gesloten, heerste in Konstantinopel grote onrust. De Jong-Turken onder aanvoering van Enver Bey vermoordden op 27 januari de minister van oorlog Nazim Pasja, en zonden de eveneens tot het sluiten van vrede bereid zijnde grootvizier Kiamil Pasja de laan uit. Bovendien werden op één dag 1200 niet-militante Turkse officieren ontslagen, terwijl het tegen de Jong-Turken gerichte gewapende verzet in bloed werd gesmoord. Dat deed de bondgenoten besluiten de wapenstilstand op 3 februari te beëindigen. Ondanks de waarschuwing van Moestafa Kemal ondernam Enver met een numeriek te zwakke troepenmacht een poging de Bulgaarse ring om Edirne te doorbreken, een raid die op een fiasco uitliep. Uiteindelijk bleef de garnizoenen van de drie Turkse vestingen niets anders over dan het verzet te staken; de levensmiddelen- en munitievoorraden waren totaal uitgeput. De overgave van Jannina aan de Grieken vond plaats op 6 maart, waarna op 27 maart de overgave van Edirne aan de Bulgaren volgde. En op 12 april 1913 mochten de Turkse verdedigers van Skoetari zich gelukkig prijzen dat zij van de Montenegrijnen een eervolle aftocht kregen.

Van verder Turks verzet was nauwelijks meer sprake en derhalve plaatsten op 31 mei 1913 de Turkse gevolmachtigden noodgedwongen hun handtekening onder een voorlopig vredesverdrag. Ook Edirne werd prijsgegeven, alhoewel dat slechts voor kort zou blijken te zijn.

Met Bulgaarse aanvallen op de Griekse en Servische stellingen in de nacht van 29 op 30 juni 1913 begon de Tweede Balkanoorlog. Op 10 juli verklaarde de regering in Boekarest Bulgarije de oorlog, waarna de Roemeense troepen vrijwel zonder slag of stoot tot voor de poorten van Sofia konden oprukken. Met ingang van 12 juli werden ook Turkse troepen bij de strijd tegen Bulgarije betrokken. Hun voornaamste doel was uiteraard de herovering van Edirne, welke stad op 23 juli in Turkse handen viel. In aansluiting op het Vredesverdrag van Boekarest (10 augustus 1913) herstelde een aanvullende Bulgaars-Turkse overeenkomst het Turkse gezag over Oost-Thracië met inbegrip van Edirne. De Turken hadden hun territo-

Enver Pasja
(1881-1922)

riale positie enigzins kunnen herstellen, hoewel door het voeren van drie oorlogen binnen twee jaar het Turkse sultanaat zowel in Europa als in Afrika grote gebieden definitief had verloren. Verder had het gros van de Turkse bevolking van oorlog voeren beslist zijn bekomst. Enver had echter op slimme manier het laatste herstel voor een belangrijk gedeelte op zijn naam geboekt weten te krijgen. Inmiddels had hij de titel van Pasja verworven, en hij huwde met een sultansdochter. Bovendien stelde hij alles in het werk, zijn positie als minister van oorlog behoorlijk te consolideren.

Toch was het de toenmalige minister van binnenlandse zaken Talaat Pasja geweest, die de meeste ideeën had aangedragen voor de Jong-Turkse Beweging en voor de daarmee in de pas lopende, en dus aan de macht zijnde, „Partij van Eenheid en Vooruitgang.” In tegenstelling tot Enver was Talaat beslist niet pro-Duits. De „derde man” Djemal Pasja, die fungeerde als minister van marine, was dat evenmin. Hij was echter wel een pralhans, die zijn tijd bij voorkeur doorbracht met kansspelen in de casino's in plaats van zich met de staatszaken te bemoeien. Van die situatie wist Enver te profiteren: de belangrijke beslissingen op maritiem gebied werden niet genomen door Djemal maar door Enver.

De Duitse invloed

Reeds lang voor de Balkanoorlogen waren vele Duitse militaire en economische adviseurs in Turkije werkzaam. In Konstantinopel waren ettelijke Duitse industriële agentschappen permanent ge-

vestigd, waarbij onder anderen Krupp en Mauser niet ontbraken. In november 1913 was de Duitse generaal Liman von Sanders belast met de reorganisatie van de Turkse landstrijdkrachten. In januari van het volgende jaar werd de vooral tegen Rusland gerichte, geheime Duits-Turkse overeenkomst gesloten, waarbij de Turken zich verplichtten in geval van een Europees conflict militair actief aan Duitse zijde deel te nemen. Talaat vond dat veel te ver gaan, maar Envers haan kraaide koning. Het aantal Duitse militaire adviseurs werd nog aanzienlijk uitgebreid. Het was opnieuw Moestafa Kemal geweest, die te voren de machthebbers in Konstantinopel voor de te ondernemen stappen had gewaarschuwd. Zijn mening was gebaseerd op het voor hem onaantastbare axioma dat het onafhankelijke Turkije alleen maar aan de toekomst zou kunnen werken als het van alle vreemde smetten was gevrijwaard. Door toedoen van Enver werd luitenant-kolonel Moestafa Kemal weggepromoveerd naar de functie van militair attaché met Sofia als standplaats.

Enver had de gewoonte, vele vooraanstaande buitenlanders toe te staan hem in zijn „heilgdom” op het ministerie van oorlog te bezoeken. Vooral de Duitse ambassadeur von Wangenheim maakte van die mogelijkheid frequent gebruik. Vrijwel met iedereen wisselde Enver uitgebreid van gedachten, waarbij hij zich joviaal opstelde. Zijn ijdelheid etaleerde hij door drie vrij grote portretten aan de muur achter zijn zetel: een portret van Napoleon I, een portret van Frederik de Grote, en in het midden een portret van hemzelf. Daar aan dankte hij zijn bijnaam van „Napoléonlik”, de kleine Napoleon.

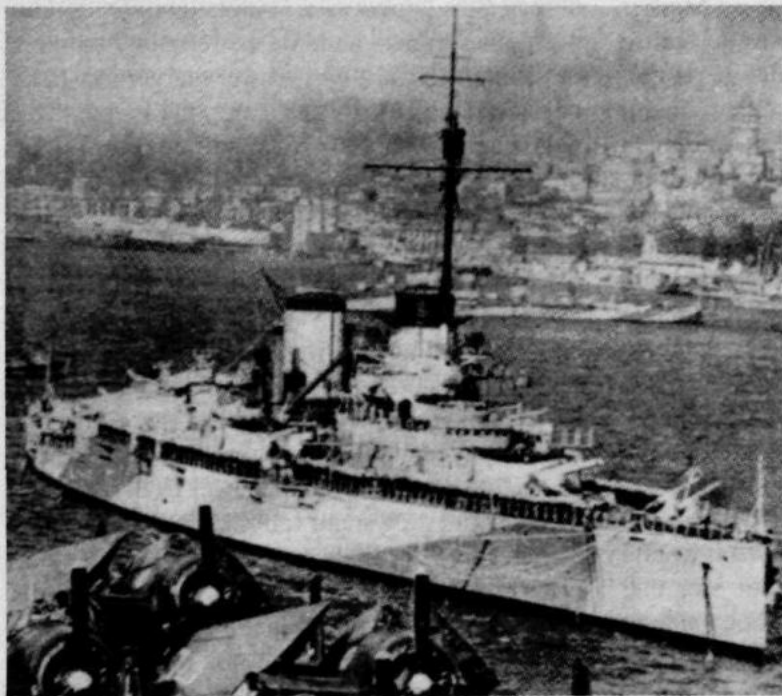
Ongekende wispelturigheid

Aan een facet dat tijdens de laatste maanden voor het uitbreken van de oorlog de Turkse buitenlandse politiek sterk beïnvloedde, kan niet worden voorbijgegaan. Het gaat over de aanbouw in het Verenigd Koninkrijk van een aantal oorlogsschepen bestemd voor de Turkse marine: twee slagschepen, de „Sultan Osman” en de „Reshadiye”, benevens vier torpedobootjagers. Vooral de slagschepen waren voor de Turkse marine van eminent belang, want de twee — uit 1891 daterende ex-Duitse — slagschepen waarover men nog beschikte, waren jarenlang verwaarloosd en werden

derhalve als „opgevaren” beschouwd. De afbouw van de vervangers naderde echter zijn voltooiing; de „Sultan Osman” was vrijwel vaargereed. In het begin van juli 1914 werd Turks marinepersoneel naar Engeland gezonden om het schip over te nemen.

Aangezien de kans op het uitbreken van een Europese oorlog bijna tastbaar was geworden, zochten Enver Pasja en von Wangenheim in het geheim maar met medeweten van Djemal Pasja naar een oplossing van het maritieme probleem. Uiteindelijk werd besloten dat de Turkse bemanning van de „Sultan Osman” in het geval van direct oorlogsgevaar een poging zou moeten ondernemen met het schip de haven van Kiel te bereiken. In verband met deze stand van zaken doet het op zijn zachtst gezegd nogal bizar aan, dat de wispelturige maar in feite onevenwichtige Enver — zij het dan na fel aandringen van Talaat — in diezelfde juli-maand serieus overwoog, alsnog een militair verbond met Rusland te sluiten . . .

De gebeurtenis die de Eerste Wereldoorlog inluidde, namelijk de oorlogsverklaring van Oostenrijk-Hongarije aan Servië op 28 juli 1914, doorkruiste deze plannen echter geheel. En nog vóór de actieve deelneming van Engeland aan de oorlog, te weeggebracht door de Duitse schending van de Belgische neutraliteit op 4 augustus, besloot de Britse regering de zes voor Turkije bestemde oorlogsschepen ten gunste van de Royal Navy in beslag te nemen. In opdracht van Berlijn bood von Wangenheim prompt in Konstantinopel de twee in de Middellandse Zee aanwezige Duitse oorlogsschepen, de slagkruiser „Goeben” en de lichte kruiser „Breslau”, aan ter versterking van de Turkse marine. Die schepen, die op 4 augustus nog kolen hadden gebunkerd in Messina, zouden bij een eventuele uitbraakpoging uit de Straat van Gibraltar onherroepelijk door de Royal Navy zijn vernietigd. Na een kort maar verhit beraad besloten de Turkse machthebbers het Duitse aanbod te aanvaarden; door de Dardanellen wisten de Duitse schepen de voor hen veilige Zee van Marmora te bereiken. Kort daarna werden zij op de rede voor Konstantinopel door de Turkse marine overgenomen. De Duitse bemanningen bleven aan boord en nadat zowel de officieren als alle andere schepelingen hun petten en mutsen door de fez hadden vervangen, waren zij bij de Turkse marine

De slagkruiser „Yavuz” op de rede van Istanboel (omstreeks 1948)

ingelijfd. Vice-admiraal Souchon, de Duitse smaldeelcommandant zou sindsdien het doen en laten van de Turkse admiraliteit sterk beïnvloeden en zo nodig overheersen. En inmiddels was Enver Pasja al vergeten dat hij ooit het plan had gekoesterd een verbond met Rusland aan te gaan.

Hoewel Konstantinopel zich inderdaad had verbonden ten gunste van Duitsland actief in te grijpen bij een eventuele Duits-Russische confrontatie, gebeurde dat voorlopig nog niet. De Turkse regering kondigde de militaire neutraliteit af; daardoor werd duidelijk aangetoond dat Talaat Pasja, die bepaald niet voor oorlog voelde, nog terdege in staat was de regering naar zijn zienswijze te doen handelen.

Dat alles kon echter niet verhinderen, dat in de Turkse hoofdstad de woordspeling „Deutschland über Allah” furore maakte.

Toch actieve deelneming

Tegen het einde van oktober 1914 bombardeerde een klein Turks smaldeel zonder voorafgaande waarschuwing de havens van Odessa en Sebastopol. Het enige moderne en tevens artilleristisch sterke schip waarover het eskader beschikte, was de slagkruiser „Yavuz Sultan Selim” (de voormalige „Goeben”), met een hoofdbewapening van

10 in dubbeltorens opgestelde kanons met een kaliber van 28 cm.*

Reeds op 31 oktober was Turkije in oorlog met Rusland en van 4 november af eveneens met Engeland en Frankrijk. Enver werd nu opperbevelhebber van de Turkse landstrijdkrachten (500.000 man in totaal) en zou bovendien aan het Kaukasusfront persoonlijk de operaties tegen Rusland gaan leiden. Spoedig zouden de gebeurtenissen aan dat front opnieuw aan het licht brengen dat de „Draufgänger” Enver beslist geen goed strateeg was, iets waarmee de Russen hun voordeel deden. De numeriek sterkere Turken — aanvankelijk 150.000 man tegenover een Russische strijdmacht van 100.000 man! — die in november 1914 in het offensief waren gegaan, werden al snel teruggeslagen. De Turkse nederlagen bij Ardahan en Kars,

* Deze in 1911 gereedgekomen slagkruiser had een waterverplaatsing van 22.980 t. Behalve over de 28 cm kanons beschikte het schip over 12 kanons met een kaliber van 15 cm. De slagkruiser overleefde de Eerste Wereldoorlog, maar was onbruikbaar in de periode van 1919 tot 1926. Na geheel te zijn gemoderniseerd, met inbegrip van de installatie van modern luchtafweergeschut, werd de nu „Yavuz” geheten slagkruiser in 1929 opnieuw in dienst gesteld en deed daarna dienst als vlaggeschip van de Turkse marine. Van 1949 af werd de „Yavuz” uitsluitend gebruikt als wachtschip in, en permanente bewaker van, de haven van Izmir. De oude slagkruiser werd in 1960 van de sterkte afgevoerd, maar pas in de jaren 1973/74 gesloopt. (De eveneens in 1911 gereedgekomen lichte kruiser „Midilli” (ex-„Breslau”) ging op 20 januari 1918 tijdens een actie in de Egeïsche Zee ten onder.)

die dus op eigen terrein werden geleden, tastten het prestige van Enver danig aan. Daarna bleek ook nog dat de Turkse troepen voor de strijd in het hooggebergte onvoldoende waren toegerust: de weersomstandigheden daar berokkenden hen nog hogere verliezen dan het geslaagde Russische tegenoffensief.

Op Moestafa Kemal, die in Sofia een teruggetrokken bestaan leidde, werd evenwel in februari 1915 toch weer een beroep gedaan. In de rang van kolonel werd hij belast met het commando over de reservedivisie van het Turkse Vijfde Leger, dat een totale sterkte had van 84.000 man en, onder bevel van generaal Liman von Sanders, de Dardanellen tegen een eventuele geallieerde invasie diende te behoeden.

De geallieerden kwamen inderdaad, want op 25 april 1915 vonden de eerste troepenlandingen plaats. Zij hadden het ongeluk juist op de divisie van de energieke Moestafa Kemal te stuiten, terwijl bovendien de Turkse artillerie voortreffelijk van zich af beet. De geallieerden werden uiteindelijk gedwongen tot de aftocht uit deze strategisch zo belangrijke contreien. De ontruiming werd op 9 januari 1916 voltooid. Zijn hardnekkige verdediging had Moestafa de generaalsrang bezorgd en zijn faam gevestigd als „de redder van Gallipoli”. Enver Pasja, die Moestafa Kemal zijn roem misgunde, deed hem met bekwame spoed overplaatsen naar een op dat ogenblik van ondergeschikt belang zijnde post in het zuidoosten van het tegenwoordige Turkije. Tijdens het verdere verloop van de oorlog zou Moestafa Kemals taak hoofdzakelijk bestaan uit het opruimen van de brokken, die door toedoen van anderen waren gemaakt.

In januari 1916 waren de inmiddels numeriek sterkere Russen onder de bekwame generaal Joedenich aan het Kaukasusfront aan hun tweede offensief begonnen. Dat verliep voor hen uiterst succesvol; zij namen op 16 februari Erzeroem in, waarna medio april de overmeestering van Trebizonde volgde; tegen het einde van juli 1916 veroverden zij het ver in het Turkse gedeelte van Armenië gelegen Ersinjan. Pas daarna slaagden de Turken erin het front enigszins te stabiliseren (zie: Het hedendaagse Turkije, een onvervangbare bondgenoot. *Mil. Spect.* 145(1976)(9)408). Geruime tijd daarvoor echter, namelijk al in het voorjaar van 1915, hadden de Turken het aangedurfd, op niets

ontziende wijze de internationaal zo gevoelige Armeense aangelegenheid nieuw leven in te blazen.

Het Armeense vraagstuk

Reeds eeuwenlang leefden de christelijke Armenen te midden van islamitische burenen, en zij verkeerden derhalve in een verre van benijdenswaardige positie. Envers oproep tot het voeren van de heilige oorlog (El Djehad), vrijwel onmiddellijk na het uitbreken van de oorlog gericht tot alle Turkse en Arabische ingezetenen van het sultanaat, had bij de Armenen een bittere nasmaak achtergelaten. De ervaringen uit het verleden hadden bij hen een permanent wantrouwen teweeggebracht. Vooral de vervolgingen uit de jaren 1891/96 lagen nog vers in hun geheugen. Jammer genoeg bleken hun bedenkingen maar al te juist te zijn, want het Turkse militaire falen in hun contreien was voor Enver en de zijnen aanleiding het voortbestaan van het Armeense volk op Turks grondgebied opnieuw op losse schroeven te zetten. Al in april 1915 begon hun nieuwe lijdensweg met de benoeming van Envers zwager Djevet Bey — een figuur wiens wreedheid spreekwoordelijk zou worden — tot gouverneur van de belangrijke Armeense provincie Van. Met de beschuldiging dat de Armeniërs gemene zaak hadden gemaakt met de Russische bezetters was het hek spoedig van de dam. Weer trokken de vervolgingen in Armenië de internationale aandacht. De Turkse acties werden vergeleken met de tegen de Joden gerichtte pogroms in Rusland en brachten de wandaden van de inquisitie op het Iberische schiereiland en elders opnieuw in de herinnering.

Aangezien de Verenigde Staten pas op 6 april 1917 actief bij de oorlog zouden worden betrokken, waren het vooral de Amerikanen die zich voor het lot van het twee miljoen zielen tellende Armeense volk konden en wilden inzetten. Henry Morgenthau, de toenmalige Amerikaanse ambassadeur in Konstantinopel, besprak de Armeense zaak vele malen met de Turkse machthebbers, maar terwijl hij uit de mond van Enver en Talaat deemoed verwachtte, werd hij geconfronteerd met arrogantie en een cynisme van de ergste soort. De Engelsen die, omdat zij met de Turken in oorlog waren, hun gegevens hoofdzakelijk uit Amerikaanse bron verkregen, concludeerden daaruit dat een derde van de Armeense bevolking het

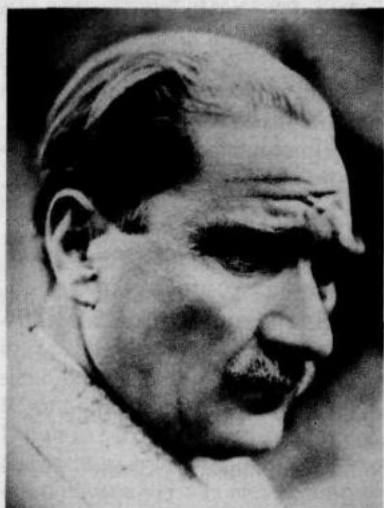
vege lijf wist te redden door zich onder de bescherming van de Russische bezetters te stellen; dat in het binnenland verder een derde van het opgejaagde volk werd beroofd van huis en have en voor een groot gedeelte het leven erbij inschoot; en dat het restant van de Armeniërs — zij die woonachtig waren in grote steden als Konstantinopel en Izmir — ongemoeid werd gelaten. Dat kwam uitsluitend doordat de Turken vooral in oorlogstijd de Armeense intelligente wijze van zaken doen beslist niet wensten te ontberen. Het Armeense drama was echter nog niet afgesloten, zoals uit het volgende moge blijken.

Het was niet zo verwonderlijk, dat de met de geallieerden collaborerende Turkse regering van sultan Mehmed VI (regeringsperiode 1918-1923) en grootvizier Damad Ferid zich bij het sluiten van de Vrede van Sèvres op 10 augustus 1920 had neergelegd bij de stichting van een onafhankelijk Armenië. Hoewel de Verenigde Staten de voorlopige Armeense regering een lening van \$ 12 miljoen verschaften, kwam Armenië als staat nooit van de grond. Dat kwam, doordat de onder leiding van Moestafa Kemal Pasja uit Angora (Ankara) opererende voorlopige republikeinse regering het vredesverdrag als een vodge papier beschouwde. Het sluiten van de Vrede van Lausanne op 26 juli 1923 hield onder meer in dat de geallieerden, en Engeland in het bijzonder, de nieuwe, onafhankelijke en ondeelbare Turkse Republiek erkenden. Dat de Amerikanen dat laatste verdrag nooit ondertekenden, was begrijpelijk, aangezien zij tijdens de periode van 1919 tot en met 1922 niet actief bij de gebeurtenissen in Anatolië waren betrokken geweest. Derhalve doet het wel zeer vreemd aan, dat voor die oude Armeense schuld — inmiddels door rentetoevoeging opgelopen tot \$ 35 miljoen — nog steeds een plaatsje op de Amerikaanse begroting wordt ingeruimd! De Turken van nu tillen zwaar aan dat feit, dat in hun ogen wijst op een gebrek aan realiteitszin. Het kan echter ook anders worden uitgelegd en wel door uit te gaan van het gegeven dat in Washington de Griekse lobby nog niets aan kracht heeft ingeboet.

De gevolgen van Brest-Litowsk

Maar nu terug naar enkele gebeurtenissen die zich voordeden tijdens de laatste periode van de Eerste Wereldoorlog. De nederlaag tegen de Centralen

werd door de Russen noodgedwongen aanvaard; hun gevolmachtigden zetten op 3 maart 1918 hun handtekening onder het Vredesverdrag van Brest-Litowsk. En ook de Turken zouden, als medeoverwinnaars, van de nieuwe situatie kunnen profiteren. De Russische (tsaristische) bezettingstroepen waren al enige tijd als sneeuw voor de zon uit Turkije verdwenen. De rollen waren nu omgedraaid, want de Turkse troepen konden door de Kaukasus het zieltogende Rusland vrijwel ongemoeid binnendringen. Zelfs konden Bakoe en Batoem worden bezet door de Turkse troepen, die zich overigens in deze gebieden in het algemeen ordelijk gedroegen. In theorie en op papier stonden de Turken zowel militair als politiek er even iets beter op. En Enver stond te trappelen van ongeduld om van de nieuwe toestand een gepast, en desnoods ongepast, gebruik te maken. Opnieuw droeg hij de Groot-Turkse gedachte uit die, kort gezegd, de stichting van het rijk Toeran behelsde, dat alle volkeren van Turks bloed diende te omvatten. Inderdaad was die ervaring slechts voor even, want ook voor Turkije was de militaire ondergang onontkoombaar. Ondanks de Duitse steun bleef het ondoenlijk, met een tekort aan troepen de overige fronten in stand te houden. In navolging van de Bulgaren, die het op 29 september al voor gezien hielden, ondertekenden de Turken op 30 oktober 1918 op hun beurt aan boord van een Engels oorlogsschip in de Baai van Moedros het hen voorgelegde wapenstilstandsverdrag. Inmiddels had de Turkse pers haar muilkorf afgelegd, want Enver werd nu openlijk als oorlogsprofiteur aan de kaak gesteld en gedoodverfd als de hoofdschuldige bij het verkwanselen van de Turkse economische belangen aan de Duitsers. Aan boord van een Duitse torpedoboot zagen op 2 november de leden van het Turkse triumviraat de rede van Konstantinopel steeds kleiner worden. Na een zwerftocht door het toenmalige tumultueuze Midden-Europa bereikten zij met Duitse steun het toen voor hen nog veilige Berlijn. Terwijl Djemal en Talaat zich in Berlijn zoveel mogelijk in de verborgenheid ophielden, stelde Enver pogingen in het werk de contacten met zijn aldaar nog aanwezige militaire relaties te hernieuwen. De nog steeds avontuurlijke Enver verkeerde in de veronderstelling, dat men in de Sovjet-Unie van zijn diensten wel eens gebruik zou willen maken. Inderdaad stelden zijn, inmiddels tot een

Moestafa Kemal Pasja (1881-1938), die in 1928 de ere naam Atatürk (vader van alle Turken) verwierf

klein aantal beperkte, vroegere medestrijders hem in de gelegenheid zich per vliegtuig te begeven naar Litauen vanwaar hij het grondgebied van de Sovjet-Unie wist te bereiken. Daar werd stellig niet op zijn komst gewacht, maar hij zou zich wel met enkele door de Russen uitgezochte aangelegenheden mogen bemoeien, bijvoorbeeld de organisatie van de revolutionaire bewegingen in de islamitische wereld.

Envers ambities lagen echter op een ander vlak, hetgeen bleek uit zijn betrokkenheid bij een poging tot het omverwerpen van het Kemalistische bewind dat in het midden en het oostelijke gedeelte van Turkije de lakens uitdeelde. Die poging stond in lijnrechte tegenstelling tot de bedoelingen van zijn nieuwe broodheren en was derhalve al bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Enver had echter duidelijk aangetoond dat zijn persoonlijke belangen boven de werkelijk Turkse belangen prevaleerden.

Inmiddels had de realist Moestafa Kemal Pasja goed begrepen, dat de sinds medio mei 1919 in westelijk Anatolië aanwezige en zich snel uitbreidende Griekse troepenmacht, die bovendien door de Engelsen werd aangemoedigd, nooit zou kunnen worden tegengehouden laat staan verslagen indien in het oosten geen rugdekking aanwezig was. Reeds omstreeks maart/april 1920 was hij goede betrekkingen met de Sovjet-Unie gaan aanknopen. Het afronden van de door de Turken gewenste situatie, met de veelomvattende overeenkomst met de Russen als sluitstuk, betekende voor

de Kemalisten dat zij nog voor de jaarwisseling van 1920-1921 konden rekenen op een bescheiden maar regelmatige aanvoer van wapens en munitie; tevens ontving Angora (Ankara) geldelijke steun van de Russen.

Aangezien de op gang gekomen evolutie in de betrekkingen tussen de Kemalistische Turken en de Russen ook aan Enver was opgevallen kwam prompt de gedachte bij hem op maar weer eens van kamp te wisselen. Bovendien beseftte hij dat hij de Russen niet, maar zij hem wél konden manipuleren. In augustus 1920 slaagde Trotski echter erin, Enver — zij het dan voor de laatste keer — nog eens voor zijn karretje te spannen. De oprichter van het Rode Leger gaf Enver opdracht, zich schriftelijk te richten tot generaal von Seeckt, die als de laatste Duitse reorganisator van de Turkse landstrijdkrachten in 1918 veel met hem had te maken gehad.

26 augustus 1920

Envers brief werd verzonden op 26 augustus 1920; hij bevatte Trotski's suggestie inzake de eventuele inschakeling van Duitse militaire instructeurs bij sommige opleidingscursussen van het Rode Leger. Dat schrijven maakte veel indruk op von Seeckt; hij voorzag plotseling een veelvoud van ongekende mogelijkheden voor de Reichswehr. Inderdaad betekende dat contact het begin van de onderhandelingen en de voorbereidingen, die in maart 1923 zouden resulteren in de totstandkoming van de geheime Duits-Russische militaire samenwerking, die pas in oktober 1933 zou worden beëindigd. Vanzelfsprekend heeft Enver nooit de belangrijke gevolgen van zijn schrijven kunnen bevroeden.

Envers „witte” activiteiten

Inderdaad switchte Enver Pasja van het rode naar het witte kamp. Zijn witte activiteiten speelden zich af tijdens de jaren 1921/22 en wel in de ten oosten van de Kaspische Zee en ten zuidwesten van de tegenwoordige steden als Frunze en het bekende wintersportcentrum Alma-Ata gelegen contreien van Centraal-Azië, die toen nog niet door de eenheden van het Rode Leger waren overspoeld. Voor een belangrijk gedeelte werden die gebieden bewoond door nomadenvolkeren zo-

als onder anderen de Kirgiezen, de Toerkmenen en de Oesbeken.

Eerst wierp Enver zich op als de paladijn bij uitstek van de Emir van Boechara; daarna durfde hij zich ook nog een blauwe maandag Emir van Turkestan te noemen.

Inmiddels hadden de op wraak beluste Armeniërs niet stilgezeten. In Berlijn werd Talaat Pasja door hen op 15 maart 1921 neergeschoten. Ook Djemal Pasja viel als slachtoffer van een gewapende Armeense overval, op 21 juli 1922. Hoewel ook voor

Enver Pasja het einde nabij was, zou *hij* niet door Armeense kogels worden geveld: tijdens een confrontatie met eenheden van het Rode Leger op 4 augustus 1922 sneuvelde hij in de tegenwoordige Sovjetrepubliek Tadzjikistan bij het nog geen 40 km van de Afghaanse grens gelegen Balidsjwan (Bol'dzhuan). Nadat het nieuws over Envers definitieve verdwijning van het wereldtoneel overal was doorgedrongen, slaakten vooral in Ankara en in Berlijn vele prominenten, zowel civiele als militaire, een oprechte zucht van verlichting.

Literatuur

T. Barclay — *The Turco-Italian war and its problems*. Constable, Londen (1912).

Mahmud Mukhtar Pasja — *Meine Führung im Balkankriege 1912*. Mittler und Sohn, Berlijn (1913).

Kurban Said — *Ali en Nino*. Van Holkema en Warendorf, Amsterdam (1938).

N. Barber — *The Sultans*. Simon and Schuster, New York (1973).

Y. Öztuna — *Petite histoire de la Turquie*. Direction générale de la presse et de l'information, Ankara (1976).

De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941 (2)

Waardering voor het graaf- en spitwerk van ir. Bussemaker, die aan de hand van 84 bronnen een gecompriëerd artikel van 16 bladzijden heeft geschreven (*Mil. Spect.* 154(1985)(4)163). Verbazing evenwel voor het niet geraadpleegd zijn van het in oktober 1984 reeds verschenen deel 11a, Nederlands-Indië I van dr. L. de Jong (Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog). Ik meen, dat geen enkel recent artikel betreffende Indië uit die periode „compleet” kan zijn zonder bestudering hiervan. De benadering van het geloofwaardigheidsvraagstuk via militair-technische tijdschriften uit die tijd lijkt aantrekkelijk omdat daardoor de

rationalisatie achteraf wordt voorkomen. Helaas kan men daardoor in de valkuil van rationalisatie vooraf vallen. Ik kan mij tenminste niet voorstellen dat zij die verantwoordelijk zijn voor welke defensie dan ook, deze publiekelijk zullen afvalen. De geloofwaardigheid in eigen kring naar buiten is gewaarborgd. Onderzoek op deze wijze kan het in-trappen van een open deur betekenen. Dat privémeningen in deze anders kunnen zijn blijkt o.a. uit De Jong, blz. 631 en 632.

Verder komt het mij voor, dat de titel een te ruim jasje is voor de inhoud. Na een uitvoerige behandeling van verschillen van inzicht tussen KNIL- en KM-officieren over de verdediging van Nederlands-Indië, heeft het artikel in hoofdzaak betrekking op het KNIL. Defensie was echter een aangelegenheid van het KNIL, de marine en de civiele hulporganisaties, het geheel overkoepeld door het Nederlands-Indische gouvernement en de Nederlandse regering. Voor wat het KNIL betreft staat het bewapeningsaspect centraal. Aan andere facetten, bv. personeelsopbouw, logistiek, geoefendheid voor de moderne oorlog, tijd- en ruimtfacetten wordt, in het kader van de geloofwaardigheid, geen of weinig aandacht besteed.

Voorts geeft de tekst mij aanleiding

tot het maken van een aantal meer specifieke opmerkingen.

— *Blz. 167*. In 1942 was het KNIL op Java *niet* vrijwel geheel gemotoriseerd. De aangehaalde bronnen betreffen — althans volgens de titels — de artillerie. De plannen tot motorisering waren nog niet uitgevoerd. De infanteriebataljons konden slechts gemotoriseerd worden verplaatst en wel met militaire vrachtauto's uit een pool, gehuurde autobussen en gevorderd vervoer (De Jong, blz. 628).

— Overigens zijn motorisering en terreinvaardigheid geen concurrenten van elkaar maar liggen in elkaars verlengde. Terreinvaardigheid onder de geschetste omstandigheden kwam pas in het geding na de beëindiging van de gemotoriseerde verplaatsing.

— Ook krijg ik de indruk, dat schr. de zaak omdraait. Er werd niet verplaatst vanwege de „hoge” mobiliteit; maar juist om te kunnen optreden tegen ver verwijderde dreigingen werd naar mobiliteit gestreefd. Nachtelijke verplaatsingen bij een vijandelijk luchtoverwicht lijken mij een normale zaak. Uitputting en dalend moreel werden niet alleen veroorzaakt door nachtelijke verplaatsingen.

— *Blz. 169*. Er zijn wel duikbommenwerpers gekocht, nl. 162 Brewolter duikbommenwerpers; deze

als onder anderen de Kirgiezen, de Toerkmenen en de Oesbeken.

Eerst wierp Enver zich op als de paladijn bij uitstek van de Emir van Boechara; daarna durfde hij zich ook nog een blauwe maandag Emir van Turkestan te noemen.

Inmiddels hadden de op wraak beluste Armeniërs niet stilgezeten. In Berlijn werd Talaat Pasja door hen op 15 maart 1921 neergeschoten. Ook Djemal Pasja viel als slachtoffer van een gewapende Armeense overval, op 21 juli 1922. Hoewel ook voor

Enver Pasja het einde nabij was, zou *hij* niet door Armeense kogels worden gevelde: tijdens een confrontatie met eenheden van het Rode Leger op 4 augustus 1922 sneuvelde hij in de tegenwoordige Sovjetrepubliek Tadzjikistan bij het nog geen 40 km van de Afghaanse grens gelegen Balidsjwan (Bol'dzhuan). Nadat het nieuws over Envers definitieve verdwijning van het wereldtoneel overal was doorgedrongen, slaakten vooral in Ankara en in Berlijn vele prominenten, zowel civiele als militaire, een oprechte zucht van verlichting.

Literatuur

T. Barclay — *The Turco-Italian war and its problems*. Constable, Londen (1912).

Mahmud Mukhtar Pasja — *Meine Führung im Balkankriege 1912*. Mittler und Sohn, Berlijn (1913).

Kurban Said — *Ali en Nino*. Van Holkema en Warendorf, Amsterdam (1938).

N. Barber — *The Sultans*. Simon and Schuster, New York (1973).

Y. Öztuna — *Petite histoire de la Turquie*. Direction générale de la presse et de l'information, Ankara (1976).

De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941 (2)

Waardering voor het graaf- en spitwerk van ir. Bussemaker, die aan de hand van 84 bronnen een gecompriëerd artikel van 16 bladzijden heeft geschreven (*Mil. Spect.* 154(1985)(4)163). Verbazing evenwel voor het niet geraadpleegd zijn van het in oktober 1984 reeds verschenen deel 11a, Nederlands-Indië I van dr. L. de Jong (Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog). Ik meen, dat geen enkel recent artikel betreffende Indië uit die periode „compleet” kan zijn zonder bestudering hiervan. De benadering van het geloofwaardigheidsvraagstuk via militair-technische tijdschriften uit die tijd lijkt aantrekkelijk omdat daardoor de

rationalisatie achteraf wordt voorkomen. Helaas kan men daardoor in de valkuil van rationalisatie vooraf vallen. Ik kan mij tenminste niet voorstellen dat zij die verantwoordelijk zijn voor welke defensie dan ook, deze publiekelijk zullen afvalen. De geloofwaardigheid in eigen kring naar buiten is gewaarborgd. Onderzoek op deze wijze kan het in-trappen van een open deur betekenen. Dat privémeningen in deze anders kunnen zijn blijkt o.a. uit De Jong, blz. 631 en 632.

Verder komt het mij voor, dat de titel een te ruim jasje is voor de inhoud. Na een uitvoerige behandeling van verschillen van inzicht tussen KNIL- en KM-officieren over de verdediging van Nederlands-Indië, heeft het artikel in hoofdzaak betrekking op het KNIL. Defensie was echter een aangelegenheid van het KNIL, de marine en de civiele hulporganisaties, het geheel overkoepeld door het Nederlands-Indische gouvernement en de Nederlandse regering. Voor wat het KNIL betreft staat het bewapeningsaspect centraal. Aan andere facetten, bv. personeelsopbouw, logistiek, geoefendheid voor de moderne oorlog, tijd- en ruimtfacetten wordt, in het kader van de geloofwaardigheid, geen of weinig aandacht besteed.

Voorts geeft de tekst mij aanleiding

tot het maken van een aantal meer specifieke opmerkingen.

— *Blz. 167*. In 1942 was het KNIL op Java *niet* vrijwel geheel gemotoriseerd. De aangehaalde bronnen betreffen — althans volgens de titels — de artillerie. De plannen tot motorisering waren nog niet uitgevoerd. De infanteriebataljons konden slechts gemotoriseerd worden verplaatst en wel met militaire vrachtauto's uit een pool, gehuurde autobussen en gevorderd vervoer (De Jong, blz. 628).

— Overigens zijn motorisering en terreinvaardigheid geen concurrenten van elkaar maar liggen in elkaars verlengde. Terreinvaardigheid onder de geschetste omstandigheden kwam pas in het geding na de beëindiging van de gemotoriseerde verplaatsing.

— Ook krijg ik de indruk, dat schr. de zaak omdraait. Er werd niet verplaatst vanwege de „hoge” mobiliteit; maar juist om te kunnen optreden tegen ver verwijderde dreigingen werd naar mobiliteit gestreefd. Nachtelijke verplaatsingen bij een vijandelijk luchtoverwicht lijken mij een normale zaak. Uitputting en dalend moreel werden niet alleen veroorzaakt door nachtelijke verplaatsingen.

— *Blz. 169*. Er zijn wel duikbommenwerpers gekocht, nl. 162 Brewolter duikbommenwerpers; deze

zijn evenwel niet afgeleverd. Evenmin de 162 North American B-25 bommenwerpers en de 36 Douglas torpedovliegtuigen voor de marine (De Jong, blz. 614 en 615).

— Menado en Kendari waren geen „geheime” vliegvelden (De Jong, blz. 638).

— Voor de goede orde teken ik aan, dat het KNIL-reorganisatieplan 1940 nooit is gerealiseerd.

— Dat er voor de marine nauwelijks plaats zou zijn in de zeer offensieve verdedigingsconceptie van het KNIL, lijkt mij toch wat te ver gaan. Dat er in een legertijdschrift minder aandacht aan de marine wordt besteed en vice-versa is niet ongebruikelijk. Behalve het aangehaalde artikel van S. H. Spoor (blz. 172) zijn er toch wel meer marine-vriendelijke passages in het Indisch Militair Tijdschrift te vinden, bv. in het eveneens vermelde artikel van P. G. Mantel [43], en bij R. B. van Dijken — Het huidige aspect van onze defensie te land en in de lucht. *Ind. Mil. Tijdschr.* 72(1941)(7)664.

— Blz. 171. Er zijn wel Japanse vliegveldschepen in Nederlands-Indië ingezet en wel twee, die aan de aanval op Pearl Harbor hadden deelgenomen (De Jong, blz. 818).

— Naar aanleiding van de samenvatting van Mantels legerluchtmachtfilosofieën, laatste alinea, wordt opgemerkt dat Mantel heeft gezegd: *Ten einde een redelijke werking van de slagluchtmacht over de gehele breedte van haar operatieterrein, alsmede in de diepte naar ruimte en tijd te verzekeren, ware de kortelings opgerichte organisatie van landbommenwerpers in Nederlands-Indië te doen uitgroeien tot ten minste drie groepen van drie afdelingen à negen bommenwerpers in eerste lijn.* Een redelijke werking verzekeren klinkt aanmerkelijk minder aanmatigend dan de „vertaling” van de auteur: „vrijwel onaantastbaar voor buitenlandse agressie”. Mantel heeft eveneens gesteld: *De binnen het financiële en personele kanten van Nederland en Nederlands-Indië hoogst bereikbare uitwendige veiligheid voor Nederlands-Indië kan slechts worden verkregen door een uit zee-, land- en slagluchtmacht harmonisch samengestelde weer-*

macht. De preventieve en repressieve werking van een aldus samengestelde weermacht gaat aanmerkelijk uit boven hetgeen tot nu toe te dien aanzien bereikbaar werd geacht.

— Blz. 172. De Hawker Hurricane kon evenmin tegen de Navy-Zero op (De Jong, blz. 779). Over de Spitfires heb ik geen gegevens over de vraag of, en zo ja met welk resultaat, deze zijn ingezet. Het schijnt, dat de Amerikaanse P-40 de enige geallieerde jager was, die kwalitatief gezien, de Navy-Zero aankon. De P-40 werd evenwel niet aan andere landen verkocht.

— Blz. 173. *Vergeleken met het Nederlandse leger was het KNIL in 1940 verhoudingsgewijs beter toegerust, had een hogere vuurkracht en bezat tanks en gemechaniseerde artillerie. De Militaire Luchtvaart was groter en beter toegerust dan de Nederlandse Legerluchtmacht.* Aldus Bussemaker. Deze mening kan niet zonder meer worden onderschreven. Afgezien van de moeilijkheden verbonden aan dergelijke vergelijkingen was bv. het aantal mitrailleurs, mortieren en antitankgeschut per regiment infanterie ongeveer gelijk, hetgeen ook gold voor „moderne” artilleriestukken, d.w.z. van na 1927. Bij de luchtdoelartillerie stond de KL er beter voor; bovendien was het te beveiligen gebied kleiner. Het KNIL had meer bommenwerpers, maar minder jachtvliegtuigen, een aantal zeer lichte tanks (met mitrailleurs i.p.v. kanon), op de vingers van één of twee handen te tellen. De foto op blz. 174 toont vier van deze tweemanstanks (met torens); de overige rupsvoertuigen werden voor de rijopleiding gebruikt. Gemechaniseerde artillerie was er in het geheel niet (zie De Jong, dl 2, blz. 330-338; H. L. Zwitser en C. A. Heshusius — Het KNIL 1830-1950, blz. 106-124). Men zou kunnen spreken van een gradueel verschil in inferioriteit.

Voor de strijd op de Filippijnen wordt verwezen naar De Jong, blz. 715-718 en 740-744. Zijn verslag onderschrijft m.i. de conclusie van Weyerman m.b.t. het Filippijnse militieleger. Tevens versterkt het de argumenten van de KNIL-top om het kwantitatieve personeelspro-

bleem niet op te lossen d.m.v. een inheemse militia (zie ook De Jong, blz. 1009 en 1110). Volgens Bussemaker was de modernisering van het KNIL met de begroting 1936 in gang gezet (aanschaf 39 Glenn Martins). Hij vraagt zich af waarom Duitsland na 1933 wel in staat was in vijf jaar te komen tot een impo-nerend leger en een mindere luchtmacht. Hij stelt voorts, dat de herbewapening sneller had kunnen verlopen indien men minder bureaucratisch-perfectionistisch te werk was gegaan en niet te lang had vastgehouden aan de traditionele wapenleverancier, die immers in die periode zelf zo sterk herbewapende. De vergelijking met Duitsland is niet realistisch. Aan de ene kant een totalitaire staat, die topprioriteit gaf aan de opbouw van de defensie en daarbij kon steunen op een uitgebreide, efficiënte en voor die tijd uiterst geavanceerde wapenindustrie. In feite het eerste militair-industriële complex in de moderne tijd. Aan de andere kant een klein leger in een land zonder enige bewapeningsindustrie, afhankelijk van beslissingen, genomen in een democratisch moederland dat zelf de eigen defensie jarenlang had verwaarloosd. Ik beschik niet over de begrotingen uit de periode 1936-'41. Wel blijkt uit een bijlage 2 bij de reeds vaker aangehaalde lezing van Mantel, dat bv. de personeelssterkte van het KNIL in 1930 ruim 37.000 man bedroeg, exploitatie-uitgaven (gewone uitgaven) van ruim f 70 miljoen. In 1933 waren die getallen resp. 30.000 (—19%) en f 47 miljoen (—33%). In 1937 was de sterkte weer gestegen tot 35.000 man bij een begroting van f 60 miljoen. In 1938 werd bijna de sterkte van 1933 gehaald; gewone begroting f 68 miljoen, totale begroting f 80 miljoen. Ergo voor investeringen beschikbaar f 12 miljoen. Het komt mij voor dat zelfs in het inflatieloze tijdperk een bedrag ad f 12 miljoen voor de modernisering van een leger niet overweldigend is en dan spreek ik reeds van 1938.

Ik kan mij voorstellen, dat in de eerste jaren de hogere begrotingen zijn gebruikt om de formatie weer op sterkte te brengen en de voorraden

aan te vullen. Voorraden waarop doorgaans het eerst wordt bezuinigd en die in een crisistijd dan ook als sneeuw voor de zon verdwijnen. Het is verder aannemelijk dat, in de tijd gezien, de fondsen voor modernisering progressief groter werden, maar dit betekent dat aanschaffingen later werden gedaan waardoor het afleveringstijdstip meer naar de toekomst werd verschoven. Het is opmerkelijk, dat in juli 1940 pas echt grote bedragen voor de defensie werden genoteerd. Voor deze bedragen werden direct orders geplaatst. Dat de aflevering slechts zeer ten dele heeft plaatsgehad weten wij.

Of wellicht voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog de aankopen niet in Europa maar in de VS hadden moeten worden gedaan, blijft voor mij een open vraag. Wat waren bv. de restricties, opgelegd door het ministerie van koloniën, voor wapenaankopen? Wat waren toen de mogelijkheden van de Amerikaanse wapenindustrie? Ik geloof dan ook niet, dat bureaucratisch perfectionisme het tempo van de modernisering van het KNIL heeft tegengehouden (zie voorts De Jong, blz. 611 t/m 615 en 631).

Tenslotte de geloofwaardigheid van de Indische defensie. Ik denk, dat het geloof in eigen kunnen, zoals getoond naar buiten vóór 8 december 1941, groot was, ook in marinekringen. Ik verwijs hiervoor naar artikelen in de Indische pers en lezingen van o.a. het hoofd van de Marinevoorlichtingsdienst, H. V. Quispel. Deze publiceerde later nog het boek „Nederlands-Indië in den Tweeden Wereldoorlog” (Londen, 1945).

Zonder dit geloof zou de voorbereiding van de defensie niet zo voortvarend en met zoveel opofferingen door zo velen kunnen zijn uitgevoerd. Dat de defensietop binnenskamers ook andere gedachten had zou o.m. kunnen blijken uit de grote bewapeningsorders die nog in de „pijplijn” zaten toen de Pacificoorlog uitbrak.

Hier zien wij weer de zwakte van de democratie ten opzichte van de totalitaire staat. De laatste kan een „all out” oorlogsinspanning reeds in vreedstijd beginnen. Vanzelfsprekend

zullen deze voorbereidingen onder een „net” van geheimhouding en misleiding worden gehouden. Daarbij zal worden gezocht naar een combinatie van politiek/strategie/logistiek/tactiek/techniek waarmee op het gekozen tijdstip van agressie een optimale verrassing kan worden bereikt. De verraste democratie heeft tijd nodig voor herstel om vervolgens te kunnen terugslaan. In Nederlands-Indië ontbrak deze „leer- en opvang” tijd.

Dat is wellicht de belangrijkste les uit 1940/1941. Laten wij hopen dat ook de generaties na ons deze les niet opnieuw behoeven te leren.

drs. B. VAN DIJKEN, bgen inf b.d.

De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941 (3)

De voornaamste conclusie die de heer Bussemaker trekt in zijn artikel (*Mil. Spect.* 154(1985)(4)163) betreft in de eerste plaats het veel te lage tempo waarin, onder verantwoordelijkheid van de KNIL-leiding, de herbewapening plaatsvond. Daarnaast constateert hij bij de topleiding „een vals gevoel van veiligheid”, gebaseerd „op overschatting van het eigen potentieel en dat van de Engelse bondgenoot en op een geweldige onderschatting van wat de vijand werkelijk vermocht” (blz. 176 en 178).

In strijd met het bovengenoemde heeft de heer Bussemaker in een artikel in 1980 in *Spiegel Historiaal* de legercommandant, lgen H. ter Poorten, een defaitist genoemd.

Was Ter Poorten binnen de KNIL-leiding de uitzondering die de regel bevestigt, of was hij de „grim realist”, zoals hij werd genoemd door de Amerikaanse inlichtingenofficier bij het departement van oorlog in Bandoeng, de toenmalige lkol (later bgen) Elliott Raymond Thorpe, aldaar geplaatst van ongeveer september 1941 t/m februari 1942. In ieder geval zag Ter Poortens voorganger, lgen G. J. Berenschot, de toekomst even somber in als hijzelf,

getuige Berenschots uitspraak dat hij blij zou zijn „als het Indische leger het op Java ook vijf dagen zal kunnen uithouden tegen een invasieleger”, daarmee refererend aan de strijd tegen de Duitsers in Nederland in mei 1940. De visie van twee opeenvolgende legercommandanten die, voor hun benoeming in die functie, als Chef van de Generale Staf hadden gediend, en daarbij in de jaren '36-'41 op de hoogste posten nauw betrokken waren geweest bij de problematiek van de modernisering van het KNIL, blijkt dus volkomen af te wijken van dat „vals gevoel van veiligheid” en die „overschatting van het eigen potentieel”. Schr. heeft, zoals hij op blz. 163 mededeelt, voor zijn artikel bewust vermeden nog in leven zijnde militairen die waren betrokken bij de strijd tegen Japan, te interviewen. Jammer! Zijn artikel zou daarmee veel professioneler zijn geweest en vele van zijn uitspraken zouden anders zijn uitgevallen, dan wel in de pen zijn gebleven.

Het is niet onze bedoeling het artikel van de heer Bussemaker op de voet te volgen. Toch willen wij niet nalaten enkele van zijn uitspraken wat nader onder de loep te nemen.

1. In strijd met zijn bewering op blz. 178 dat in een veel te laag tempo werd gemoderniseerd, verklaart de heer Bussemaker op blz. 167 dat tussen 1936 en 1941 „het KNIL snel moderniseerde en zich naar vermogen aanpaste aan de militaire ontwikkelingen in Europa”. Afgezien van deze tegenstrijdigheid wordt de lezer nauwelijks iets wijzer van wat zich feitelijk in de Pacific heeft afgespeeld. Zo dacht de leiding van het KNIL bij de ontwikkeling van de strategische conceptie aan een veraf gelegen Japan, niet verwachtende dat de aanval op Nederlands-Indië uit Indo-China en de Filippijnen zou worden ingezet; een veel gunstiger uitgangspositie. Dit gegeven wordt de lezer niet meegedeeld.

2. De moderniseringsplannen van het Java-leger bestonden uit het formeren van zes modern bewapende zelfstandige brigades uit de vier bestaande regimenten. Daartoe waren op 1 oktober 1941 in bestelling,

maar op 1 maart 1942 nog niet afgeleverd: 30 stuks mobiel kustgeschut 15,5 cm met munitie; 62 stuks mobiel luchtdoelgeschut 9 cm met munitie; 442 stuks mobiel luchtdoelgeschut 4 cm met munitie; 54 houwitser 10,5 cm met munitie; 250 stuks pantserafweergeschut 3,7 cm met munitie; 200 tankbuksen 20 mm met munitie; 234 tweemanstanks (in KNIL-jargon „vechtwagens” genoemd), uitgerust met twee mitr. 7,62 mm; 194 driemanstanks, uitgerust met een mitr. van 7,62 mm en een kanon van 3,7 cm; 200 viermanstanks, uitgerust met zes mitr. van 7,62 mm en twee kanonnen van 3,7 cm; 49 pantserauto's; 162 tweemotorige bommenwerpers; 162 duikbommenwerpers (volgens Bussemaker, op blz. 169, niet besteld omdat ze niet pasten in de doctrine van het KNIL); 116 jagers.

Het is duidelijk dat bij aflevering van dit materieel nog een langdurige periode zou moeten worden geoefend om de gevechtskracht metterdaad op te voeren, een aspect dat Bussemaker geheel buiten beschouwing laat. Overigens bestond het Java-leger bij de Japanse invasie op 1 maart 1942 uit niet meer dan vier zwak bewapende regimenten met hulpwapens (artillerie enz.) die wij gemakshalve als regimentsgroepen zullen aanduiden.

3. De bewering dat de bataljons infanterie werden gemotoriseerd (blz. 167), kan niet anders dan op een vergissing berusten. Per regiment was uitsluitend de zg. 10e Compagnie gemotoriseerd; voor het overige waren er bij een bataljon nul voertuigen. Indien nodig kon een aanvraag vervoer worden ingediend bij de garnizoens- of plaatselijk militair commandant, die een aantal vrachtauto's ter beschikking had bij het detachement van de motordienst in het garnizoen. In de regel echter gingen nog in 1940 alle verplaatsingen te voet of per trein. De bronnen 12, 13 en 14, waarnaar schr. ter staving van zijn uitspraak omtrent motorisering verwijst, hebben betrekking op de artillerie en niet op de infanterie waarover hij in feite spreekt. Dat het KNIL in 1942 op Java wel zou zijn gemotoriseerd (blz. 167) moet eveneens worden

tegensproken. Voor zover er vrachtauto's aanwezig waren, werden deze gebruikt bij de aanleg van vliegvelden op Java. Er waren vier regimenten infanterie, dus organiek slechts vier gemotoriseerde compagnieën, de reeds genoemde 10e Compagnie. Aan de vooravond van de Japanse invasie is aan enkele bataljons enige gevorderde vervoerscapaciteit ter beschikking gesteld. Bij die onderdelen was men overigens nog lang niet gereed met oefeningen, drill, vaste regels, enz. en de chauffeurs moesten vaak uit de gevechtseenheden worden gerecruiteerd.

4. De snelle ineenstorting van het Java-leger was, zeer kort gezegd, te wijten aan de volgende factoren.

a. Het uitblijven van de toegezegde geallieerde hulp. De naar Java onderweg zijnde 6e en 7e Australische Divisie werden naar elders gedirigeerd. Alleen een vooruitgeschoven Australische eenheid, de „Black Force”, bereikte Java. De 44e Brits-Indische Brigade, de 18e Britse Divisie en de 7e Britse Pantserbrigade werden eveneens elders ingezet. Totale sterkte van de niet gearriveerde eenheden bedroeg ongeveer elf regimentsgroepen.

b. De overmacht van het Japanse invasieleger. Die bestond uit de 2e en de 48e Divisie alsmede de Shojien Sakagoechie-detachementen, samen een sterkte van ongeveer acht regimentsgroepen en die waren beter bewapend en talrijker in aantal manschappen dan het KNIL.

c. Het Japanse luchtoverwicht. De Japanners beschikten tijdens de invasie van Java over meer dan 600 vliegtuigen. De Militaire Luchtvaartafdeling van het KNIL had bij het uitbreken van de oorlog in december 1941, 103 bommenwerpers, zestien Curtis Hawk jagers, twintig Curtis Interceptors en 72 Brewster Buffalo's. Van deze KNIL-vliegtuigen was tussen december 1941 en 1 maart 1942 een groot deel reeds verlorengegaan bij de inzet boven Malakka en Singapore en in de Buitengewesten.

d. De geringe mobiliteit van het KNIL, veroorzaakt door de geringe motorisering en het ontbreken van veldradiotoestellen, noodzakelijk

om snel te reageren op vijandelijke aanvallen. Voor wat betreft dit laatste moest men gebruik maken van het immobiele PTT-net of van motor- of voetordonnansen.

Van de vier KNIL-regimentsgroepen die Java moesten verdedigen (een eiland met een lengte van ongeveer 1000 km, gelijk aan de afstand Amsterdam-Marseille) waren er drie in West-Java gelegen en een in Oost-Java. Op Midden-Java bevond zich een samenraapsel van landstorm- en in opleiding zijnde eenheden. In West-Java was bovendien de reeds genoemde Black Force gelegerd, voorts twee van de drie batterijen van de 131e Amerikaanse Afdeling Veldartillerie die, op weg naar de Filipijnen, hadden moeten uitwijken naar Java, en ten slotte enkele Britse, uit Singapore ontkomen, eenheden die deels ongewapend waren: totale gevechtssterkte een regimentsgroep. Voorts beschikte men bij het KNIL nog over de zg. Mobiele Eenheid, bestaande uit o.m. de bij het KNIL aanwezige 24 lichte tanks, waarvan er twintig voor lesdoeleinden waren bestemd. De eerste grote tegenslag was dat de twee Japanse transportvloeden ongeschonden de landingsplaatsen konden bereiken. De geallieerde zee-strijdkrachten waren niet erin geslaagd het invasieleger te onderscheppen en verliezen toe te brengen, hoewel de heer B. constateert dat de gecombineerde vloot veel sterker was dan die waarover de Tweede Kamer in het begin van de jaren '20 in negatieve zin besliste door verwerping van het vlootplan. De Japanners landden op vier plaatsen: drie regimentsgroepen op twee plaatsen in Bantam in het uiterste westen van Java, een regimentsgroep bij Eretan Wetan ten oosten van Pamanoekan, nabij het vliegveld Kalidjati, en vier regimentsgroepen bij Kragan, ten westen van Toeban op Oost-Java. Het Japanse onderdeel dat bij Eretan Wetan in West-Java de landing uitvoerde, wist in een snelle en stoutmoedige opmars het vliegveld Kalidjati te veroveren, dat door Britten werd verdedigd. Door het bezit van dit vliegveld waren de Japanners in staat hun overmacht in de lucht tot

gelding te brengen, waardoor elke tegenaanval tot mislukken was gedomd.

5. De spectaculaire ontwikkeling van de luchtmacht (blz. 167) betrof een eerste aanschaf van 39 bommenwerpers in 1937. Deze bommenwerpers moesten opereren in een gebied (Nederlands-Indië) dat, geprojecteerd op Europa, zich uitstrekte van Ierland tot de Kaspische Zee en van Finland tot Italië. Het spectaculaire zit dus meer in de afstanden dan in het aantal vliegtuigen.

6. Op blz. 169 verzuimt schr. de lezer duidelijk te maken dat de oprichting van de zes brigades in plannen is blijven steken. De realisatie van dit uiterst moderne plan was onuitvoerbaar doordat het materieel niet arriveerde (zie hiervoor).

7. In hoeverre het KNIL in 1940 verhoudingsgewijs beter was toegepast dan de KL in Nederland, zouden wij gaarne vernemen (blz. 173). Het veldleger op Java had tijdens de Japanse invasie de beschikking over zestig kanonnen, een aantal dat wat schrill afsteekt tegen de 486 redelijk tot goede stukken geschut die het Nederlandse leger bezat. (Voor de goede orde: in dit aantal zijn niet opgenomen de 224 kanonnen van 5,7 cm, daterend uit 1894.) Te beweren dat het KNIL over gemechaniseerde artillerie beschikte (blz. 173) — dus op rupsen, waarbij voertuig en kanon één geheel vormen — is bepaald onjuist.

8. „Een verdrievoudiging in vijf jaar tijds, in een inflatieloos tijdperk!” schrijft de heer B. op blz. 174 als hij het over de begroting heeft. De werkelijkheid is dat het budget steeg van f 44 miljoen in 1935 tot f 56 miljoen in 1937. Voor 1939 werd f 79 miljoen geraamd, dat is slechts f 4 miljoen meer dan het in 1928 netto uitgegeven bedrag en nog niet eens tweemaal het bedrag uit 1935. Eind jaren '30 was men dus weer aangeland op het niveau van 1928.

9. De suggestieve uitspraak van minister Welter (blz. 174) dat er op Java twee divisies waren, kan gevoelig terzijde worden gelegd als men weet dat deze zg. divisies in 1942, bij de inval der Japanners, uit

niet meer bestonden dan vier zwak bewapende regimentsgroepen. „Divisie” was in het voormalige KNIL een territoriale benaming waarbij men zich geen georganiseerde gevechtseenheid moet voorstellen.

10. Hardnekkige tegenstand op de Filippijnen (blz. 175) is inderdaad geleverd op het schiereiland Bataan waar zich, na de snelle opmars van de Japanners, 80.000 Amerikanen en Filipino's hadden verschanst. Van de eerste Japanse aanval op 9 januari 1942 af tot 9 april, dus precies drie maanden, wisten zij stand te houden. Sedert eerstgenoemde datum begon met tussenpozen de beschieting van Corregidor en de andere drie op eilanden in de baai van Manilla gebouwde forten (Hughes, Drum en Frank), vrijwel onneembaar geachte vestingen die — na het sinds 9 april verhegde artilleriebombardement — op 6 mei 1942 moesten capituleren. De terugtrekking op, en de hardnekkige verdediging van Bataan hadden plaats volgens een tevoren uitgedacht plan, waarbij men erop rekende dat hulp uit de VS zou komen. Voor Nederlands-Indië heeft de hardnekkige tegenstand het opstomen van de Japanse invasievloot naar Oost-Java niet kunnen verhinderen.

11. In het *Orgaan der Nederlandsch-Indische Officiersvereniging* (blz. 164) werd in 1935 in vijf achtereenvolgende nummers een vertaling opgenomen van het Japanse voorschrift „Beginselen van het gevecht”. Ook kende dit blad — dat gedurende een groot deel van de jaren '30 is verschenen — een rubriek „Het Verre Oosten”, waarin Japan veelvuldig ter sprake kwam. Het is dus onjuist de belangstelling voor de toekomstige tegenstander uitsluitend te adstrueren aan de hand van het *Indisch Militair Tijdschrift*, te meer daar het *Orgaan* van de NIOV ook door 900 à 1000 officieren werd gelezen (blz. 175). Overigens heeft het IMT, in een groot aantal artikelen, sinds het begin van deze eeuw aandacht besteed aan Japan.

12. De bataljons in de Buitengewesten (blz. 166) waren in de eerste plaats administratieve, maar beslist geen organieke gevechtseenheden.

Deze laatste werden gevormd door de uit vijftien tot negentien man bestaande brigades die, om puur administratieve redenen, compagnies en bataljonsgewijs waren samengevoegd. Welke voordelen er dan in de Buitengewesten waren verbonden aan vier compagnieën per bataljon, dat als zodanig geen gevechtseenheid was, en aan het opereren daarmee, ontgaat ons.

13. De hulp van de potentiële bondgenoten (blz. 177) had voor het KNIL vrijwel niets te betekenen. Het droevige is juist dat na de ontbinding van ABDA-Command op 25 februari 1942, het KNIL geheel op zichzelf was aangewezen en niet meer op buitenlandse hulp behoefde te worden gerekend.

Wat de heer Bussemaker heeft getracht onder woorden te brengen is naar onze mening geen ontmythologisering, integendeel, hij heeft een aantal nieuwe mythen gecreëerd die niets anders doen dan het scheppen van misverstanden. Een relaas dat op geen enkele wijze recht doet aan de moeilijkheden die moesten worden overwonnen om van het KNIL een leger met slagkracht te maken; pogingen die in goede bedoelingen zijn blijven steken. Wat schr. niet heeft begrepen is dat het KNIL op Java, volgens de defensiegrondslagen, een beperkte taak had, nl. de verdediging van Java bij een coup-de-main tegen de vlootbasis Soerabaja of tegen Tandjong Priok. Er kwam echter geen coup-de-main maar een Japans leger op twee transportvloten die vrijwel ongehinderd bij de landingsplaatsen aankwamen. Hiertegen moesten zich de grondstrijdkrachten op Java verzetten die nog geheel volgens de defensiegrondslagen waren georganiseerd.

De Chef van de Generale Staf van het Australische leger, lgen V. A. H. Sturdee, noemde het KNIL een Home Guard die niet in staat zou zijn te velde actief op te treden. De reeds genoemde lkol Thorpe maakte zich over de gevechtskracht van het KNIL geen enkele illusie. Dit waren geen rationalisaties achteraf, die Bussemaker de naoorlogse KNIL-leiding verwijt (blz. 178),

maar constatering van twee buitenstaanders die er geen enkel belang bij hadden de zaken erger voor te stellen dan zij in werkelijkheid waren. Ook de bevelhebber van ABDA-Command, gen. A. P. Wavell, verklaarde na de val van Singapore dat het niet mogelijk zou zijn met de beschikbare strijdkrachten een Japanse aanval op Java af te slaan. De bevindingen van deze drie deskundigen kunnen, om de reeds genoemde reden, als redelijk objectief worden beschouwd. Laten wij hopen dat zij de heer Bussemaker ook iets te zeggen hebben.

C. A. HESHUSIUS, kol cav b.d.

H. L. ZWITZER, lkol v bijz dnt

Literatuur

A. J. Th. Boester, C. van den Hoogenband en L. Schotborgh — *Nederlands-Indië contra Japan* (7 dln). Bandoeng/ Den Haag (1949/61).

The occupation of the Dutch East Indies. Japans stafwerk (gedeeltelijke vertaling aanwezig bij Sie Mil. Geschiedenis LaS, Den Haag).

E. R. Thorpe — *East wind rain. The intimate account of an intelligence officer in the Pacific 1939-1949*. Boston (1969).

L. Wigmore — *The Japanese thrust*. Canberra (1957).

H. ter Poorten — *Verslag van mijn beleid als legercommandant*. Sie Mil. Geschiedenis, Den Haag (z.j.).

De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941 (4)

Ir. Bussemaker heeft in zijn knappe artikel op basis van uitgebreid bronnenonderzoek helder en overzichtelijk de gedachten uiteengezet, die vóór de oorlog leefden ten aanzien van de defensie van Nederlands-Indië. Alle eer!

Het is dan ook met schroom dat ik enkele kanttekeningen wil stellen bij de conclusies die hij uit zijn beschouwingen trekt. Te meer omdat ik behoor tot de groep, terecht omschreven als „de overlevenden van nu veertig jaar geleden” die „over het algemeen geen hoge positie in de defensiehiërarchie bezaten”.

Voor alle duidelijkheid: mijn mili-

taire ervaring in het KNIL van 1928 tot 1945 omvat slechts negen jaar infanterie en luchtvaart (vliegerwaarnemer), daarna in 1937 leerling Hogere Krijgsschool, gevolgd door mobilisatie en van 1940 af vijf jaren in Duitse krijgsgevangenschap. Het belangrijkste deel van de uitbreiding van de strijdkrachten in Indië heb ik alleen van ver meegemaakt en de krijgsverrichtingen geheel niet. Maar in die vooroorlogse jaren, en vooral op de HKS, heeft men wel getracht mij vertrouwd te maken met de grondslagen van de defensie van de „Gordel van Smaragd”. Op basis daarvan wil ik enkele opmerkingen maken, omdat het oordeel van de schrijver van het artikel over de Indische defensie naar mijn gevoelen te negatief uitvalt.

In verschillende passages, vooral in het laatste gedeelte van het artikel, verwijt de auteur, soms impliciet, de leiding van het KNIL gebrek aan visie, te weinig daadkracht bij de herbewapening en te groot vertrouwen in eigen kracht. Ik meen dat de scherpte van deze kritiek voor een deel voortvloeit uit de op zichzelf interessante methode die schr. toepast, nl. onderzoek van de militaire literatuur van die tijd. Daardoor blijven de economische en politieke invloeden te veel buiten beschouwing. Het is immers niet de militaire, maar de politieke leiding die uiteindelijk de doelstelling van de defensie en de omvang van de strijdkrachten bepaalt. Welnu, Nederland krabbelde in die vooroorlogse jaren op uit een diepe economische depressie, het gebroken geweepte (geen man en geen paard) werd luid gepropageerd en men dacht aan morele herbewapening. De defensiepolitiek berustte op angstvallige neutraliteitshandhaving. Deze achtergronden waren van beslissende invloed op wat er op militair gebied mogelijk en vooral op wat niet mogelijk was.

In 1924 achtte de toenmalige legercommandant van het KNIL, lgen F. J. Kroesen, in een nota aan gouverneur-generaal Fock, het niet ondenkbaar dat Japan door middel van een strategische overval met de toen kleine Amerikaanse en Engelse eskaders zou afrekenen om zo

de handen vrij te krijgen tegen Indië. Deze gedachte verdween bij de grondslagen van 1927. Daarna kwamen de bezuinigingen en bleven er op Java een wellicht nog net harmonisch opgebouwd, maar wel bitter klein veldleger en een minuscuul luchtmachtje over, zeker als men denkt aan de immense oppervlakte van het te verdedigen gebied (Java alleen al is viermaal zo groot als Nederland; geprojecteerd op Europa omvat het eiland het gebied van Nederland, België en de westelijke helft van Frankrijk), met een navennante kustlijn, en een wegen- en spoorwegnet, dat een fractie is van wat men in Europa aantreft.

Zoals bekend was de militaire veronderstelling in de jaren '30 gebaseerd op de afwezig van relatief geringe Japanse strijdkrachten. Het gaat te ver in te gaan op de vele factoren die bij deze opzet meespelen. Gezien de te verwachten bondgenootschappelijke steun was deze grondslag m.i. redelijk en kon men hoop hebben op succes. Voor de beoordeling van dit standpunt moet men zich geheel los maken van wat er in werkelijkheid is gebeurd. Laten wij wel zijn, ik heb toen nooit iemand ontmoet die de calamiteit in Pearl Harbor en de val van Singapore heeft voorspeld. Dat werd toen niet mogelijk geacht.

Maar laten wij nu eens aannemen dat de militaire leiding wel een kristallen bol had bezeten. Dan had de veronderstelling moeten luiden: straks staan wij alleen tegenover een Japan, dat geruime tijd nagenoeg de vrije hand heeft in de Zuid-Pacific. Met de daarbij behorende, zeer veel omvangrijkere bewapeningseisen. Ik denk niet dat iemand kan geloven dat binnen het kader van de politieke en economische realiteit van die dagen een dergelijke krachtsinspanning enige kans had door de volksvertegenwoordiging te worden geaccepteerd. Behalve mogelijk dan in 1939/40, toen het al veel te laat was. De beperkte doelstelling was dus de enige praktisch realiseerbare.

Zeker, de verdediging van Indië is een débâcle geworden, ter zee, te land en in de lucht, maar na de niet te voorspellen fatale gebeurtenissen

rond de jaarwisseling 1941/'42 was dit onafwendbaar omdat de fundamenteën onder de militaire veronderstelling waren weggeslagen. Ik geloof niet dat men daarvan de leiding van het KNIL een verwijt kan maken. Als het op het laatste nippertje uitgewerkte plan voor drie slagkruisers zou zijn uitgevoerd en de vele bestellingen van het KNIL in het buitenland, waaronder 670 tanks (slechts 27 aangekomen!), zouden zijn afgeleverd, zou de toestand wat gunstiger eruit hebben gezien. Het heeft echter geen zin daarover te filosoferen, want Japan zou dan ook anders hebben gehandeld. De schrijver heeft in zijn artikel de discussie (slag)kruiser/vliegtuig uitgebreid en duidelijk beschreven. Maar ook bij deze controverse moet men de politiek-economische achtergrond niet uit het oog verliezen. Het ging in wezen om de verdeling van de beschikbare middelen, dus om de verdeling van de armoede. De opponenten zouden zeker een compromis hebben gevonden, indien en een sterke vloot en een krachtige luchtmacht mogelijk waren geweest. Beide partijen hadden gedeeltelijk gelijk en ongelijk. De marine onderschatte het gevaar van het luchtwapen voor bovenwaterschepen, de landmacht overschatte de precisie van het bombardement van hoogte op zeeoeloen. Men kan hieruit opnieuw de les trekken dat men voorzichtig moet zijn met in vredetijd geconcipeerde theorieën, in het bijzonder na een lange vredetijd met grote technologische ontwikkelingen.

Ir. Bussemaker spreekt misprijzend over het vertrouwen van de leiding van het KNIL en een groot deel van de officieren in de Indische defensie. Gebaseerd op de beperkte doelstelling kan ik daarin niets vreemds vinden. Meent schr. dat er ook na Pearl Harbor en de val van Singapore veel optimisme bestond? Daarvan geloof ik dan niet veel.

Ik kan niet beoordelen of het tempo van de wapening sneller had kunnen zijn. Er zouden — achteraf bezien — wel bestellingen vlugger kunnen zijn afgehandeld, maar als ik in het artikel lees: „Duitsland herbewapende sinds 1933, en was in

vijf jaar in het bezit van een moderne luchtmacht en een imponerend leger. Het KNIL moderniseerde sedert 1935, maar in een veel te laag tempo (. . .)” dan moet mij toch van het hart dat deze vergelijking geheel mank gaat. Enerzijds een Europees miljoenenvolk met een enorm industrieel potentieel en aan de andere kant een weliswaar uitgestrekt koloniaal gebied, maar met een Europese bevolking in de orde van grootte van de stad Utrecht en zonder (oorlogs)industrie van enige betekenis! Bovendien in Duitsland een autoritaire leiding met agressieve bedoelingen. Bij de beoordeling van het tempo moet men dan tevens nog rekening ermee houden, dat er tot '38-'39 geen acute oorlogsdreiging was en dat er daarna niet veel meer was te krijgen. Ik meen dat dr. De Jong een en ander duidelijk heeft uiteengezet in hoofdstuk 11 van deel 11a van Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog.

Wanneer men bij de pogingen tot herbewapening deze aspecten in aanmerking neemt, dan komen de opmerkingen van schrijver daarover (o.a.: „De na de oorlog door deze (KNIL-) leiding gegeven verklaringen kunnen dan ook niet anders worden gezien dan als rationalisaties achteraf, teneinde het eigen tekortschieten in de zo kritieke herbewapeningsperiode 1936-'40 te verhullen”) in een ander licht te staan. Het was in dat politiek-economische klimaat inderdaad zeer moeilijk om van het, na de bezuinigingen overgebleven, heel weinige als uitgangspunt iets werkelijk goeds te maken.

Ook de opmerkingen van ir. Bussemaker over het oprichten van een inheemse militie verbazen mij. Er is in 1941 een begin gemaakt, maar hoe het — afgezien van de politieke bezwaren — mogelijk zou zijn geweest een dienstplichtleger van enige omvang op te leiden, te encadren en vooral te bewapenen, waar men op geen stukken na kans zag het veldleger behoorlijk uit te rusten, is mij niet duidelijk.

Hoe knap ik het artikel van ir. Bussemaker ook vind, ik meen dat zijn conclusies wat genuanceerder zou-

De geloofwaardigheid van de Indische defensie 1935-1941

De eerste opmerking van bgen Van Dijken betreft het ontbreken in mijn artikel [1] van enige referentie naar deel 11a van het magnum opus van dr. L. de Jong [2]. De verklaring hiervoor is eenvoudig: toen ik mijn artikel schreef, was dat deel nog niet verschenen. Uiteraard heb ik na publicatie kennis ervan genomen en speciaal van de tweede band van deel 11a. Mijn beoordeling is, dat De Jong in dit deel weinig origineel militair-historisch materiaal of nieuwe inzichten aandraagt, waardoor tevens het werk een nogal gekleurde inhoud heeft die meer politiek dan militair-historisch is. Uiteraard is dit De Jongs goed recht, maar waar bgen Van Dijken suggereert dat De Jongs geschiedschrijving over Nederlands-Indië bepalend zou zijn, ben ik duidelijk een andere mening toegedaan.

De tegenwerping van bgen Van Dijken betreffende het uitdragen van eigen geloofwaardigheid is m.i. terecht. Desondanks blijkt uit mijn literatuurstudie een duidelijk verschil in „geloofwaardigheid” tussen de scribenten van het KNIL en die van de Koninklijke marine. Helaas ontbrak mij de plaats (het artikel werd al zo lang!) voor uitgebreide aanhalingen uit de genoemde artikelen in het Marineblad. De lezer zou dan met mij hebben kunnen constate-

den zijn uitgevallen indien hij de economische en politieke achtergronden meer in zijn beschouwingen had meegenomen.

drs. A. L. C. DUFOUR

ren, dat de marine-auteurs zich aanzienlijk somberder uitlieten over de kansen de Japanners echt tegen te houden, zonder dat zij daarbij overigens in (ontoelaatbaar) defaultisme vervielen. De schatting van eigen mogelijkheden en de kennis van het vijandelijke potentieel waren binnen de marine veel realistischer dan binnen het KNIL versus het Japanse leger en vooral de Japanse luchtmacht. Om die reden heb ik mij ook meer geconcentreerd op het KNIL, omdat immers het verschil tussen de vooroorlogse geloofwaardigheid, ontreding tijdens de krijg en rationalisaties na afloop van de oorlog, bij het KNIL veel groter was dan bij de marine. Ik heb mij om redenen van bondigheid inderdaad in hoofdzaak beperkt tot de wapeningsaspecten rond dat zelfde KNIL. Desondanks heb ik wel degelijk aandacht besteed aan de personeelsopbouw (beroepsleger versus militieleger ([1] blz. 174-175) en geoefendheid, bv. die van de jachtvliegers ([1] blz. 172) en van het KNIL ([1] blz. 174). Logistiek en civiele verdediging zijn inderdaad niet goed uit de verf gekomen, maar waren niet doorslaggevend voor het verloop van de strijd.

Gaarne wil ik ook ingaan op de specifieke opmerkingen van bgen Van Dijken.

— *Blz. 167.* Organiek was de motorisering niet voltooid, wat iets anders is dan „niet uitgevoerd”. Door inschakeling van gevorderd materieel werd bereikt dat de legertroepen inderdaad gemotoriseerd waren. Zelfs het stafwerk KNIL [3] vermeldt dan ook op Java uitsluitend gemotoriseerde verplaatsingen. Motorisering is inderdaad niet in conflict met terreinvaardigheid, maar in de Javaanse omstandigheden van maart 1942 was dat wel de situatie (natte sawahs zijn onbegaanbaar, zelfs voor voertuigen met vierwielaandrijving). Wel degelijk komt uit bovengenoemd stafwerk, maar ook uit gesprekken met (toenmalige) junior-officieren, naar voren dat de legerleiding de bataljons verplaatste van de ene dreiging naar de andere, omdat de motorisering en het goede Javaanse wegnnet dit mogelijk maakten. De militaire

waarde van deze verplaatsingen was maar zeer betrekkelijk (bv. de verplaatsing van 4 RI van Midden-Java naar de Preanger). Een enkele nachtelijke verplaatsing is ook geen ramp, maar in de zeven dagen strijd op Java zijn sommige bataljons vrijwel elke nacht verplaatst en dan zijn uitputting en een dalend moreel een logisch gevolg. Ook De Jong beschrijft dit verschijnsel ([2] blz. 1016).

— *Blz. 169.* De duikbommenwerpers werden inderdaad besteld, maar pas ná de Duitse successen met de Ju-87 Stuka in Polen en Frankrijk van 1939/40 en ik stelde dan ook: „Toen was het echter te laat”. Menado en Kendari waren wel degelijk geheime vliegvelden (zie bv. [3] dl 4, blz. 10). De Jong bewijst hierover niet goed te zijn ingelicht. Dat het KNIL-reorganisatieplan van 1940 was gerealiseerd heb ik in mijn artikel ook niet beweerd. En dat de Koninklijke marine in de verdedigingsconceptie van het KNIL een bescheiden plaats innam, heb ik trachten te illustreren met voorbeelden en literatuurwijzingen in het hoofdstuk „De controverse tussen KNIL en Koninklijke marine” ([1] blz. 169).

— *Blz. 171.* Het eskader van adm Nagumo opereerde in maart 1942 met vier vliegkampschepen ten zuiden van Java, en niet met twee zoals De Jong stelt. De opzet was daarmee de komst van versterkingen naar Java af te snijden. Deze vloot opereerde echter niet in de Nederlands-Indische wateren, maar in de open Indische Oceaan. De Jong is hier dus niet zo zorgvuldig. Voor een volledige beschrijving van de operaties van deze vloot verwijs ik naar de artikelenserie van Nuboer [4] en het bekende werk van Morison [5].

Over de interpretatie van de lezing van Mantel ([1] blz. 171) kan men inderdaad van mening verschillen. Mantel geeft de Vloot een (geringe) plaats in de verdediging van Nederlands-Indië en de teneur van zijn lezing blijft m.i. inderdaad zoals ik die heb samengevat. Hij stond daarin bepaald niet alleen, zoals ik op blz. 174 heb aangegeven met de aanhaling van de schrijver A. Kiralfy.

— *Blz. 172.* Zie voor deze kwestie mijn antwoord op de reactie van dr. Snapper (*Mil. Spect.* 154(1985)(7) 326, 331). Opgemerkt dient te worden dat niet alleen de technische kwaliteiten van een jachtvliegtuig belangrijk zijn, maar ook de ontwikkelde tactiek en de geoefendheid van de piloten. Zo behaalde de AVG van gen Chennault in Burma in 1941 goede resultaten tegen Zéro's en Oscars met technisch verouderde jachtvliegtuigen! Scott [6] vermeldt over de door Chennault aangeschafte P-40 jachtvliegtuigen dat zij door de Engelsen waren afgekeurd als te bejaard voor de oorlog in Europa, waarna hij ze van de Zweden kon overnemen! Dit staat dus wel in schrille tegenspraak tot bgen Van Dijkens bewering, dat de P-40 door Amerikanen niet aan anderen werd verkocht!

— *Blz. 173.* Ik blijf bij mijn stelling dat, op enkele uitzonderingsgebieden (bv. de Luchtdoelartillerie) na, het KNIL relatief beter was bewaard dan het Nederlandse leger in mei 1940. Bgen Van Dijken geeft dat ook aan voor een aantal gebieden, maar bestrijdt het in het geval van de jachtvliegtuigen. Ik wil echter erop wijzen dat volgens het stafwerk KNIL ([3] dl 4, blz. 6) het KNIL eind 1941 108 moderne jachtvliegtuigen bezat, de KL, in mei 1940, 109, waarvan een aantal museumstukken als de Fokkerjagers C-5 en C-10 ([7] blz. 69). Voor wat betreft de mechanisering van de artillerie is een verduidelijking op zijn plaats. Inderdaad bezat het KNIL geen artillerie op tankchassis en het was dus volgens die definitie niet gemechaniseerd. Het bezat echter wel artillerietrekkers; zie [8].

Verderop stelt bgen Van Dijken dat de vergelijking met Duitsland niet realistisch is. Ik ben mij niet ervan bewust zulk een vergelijking te hebben gemaakt. Nederlands-Indië bezat inderdaad geen wapenindustrie, maar ik heb de vergelijking met Duitsland gehanteerd om daarmee te illustreren dat het met de nodige urgentie vanuit de Legerleiding mogelijk is, vooral kwantitatief, snel te herbewapenen. Bij het KNIL lag het accent te sterk op kwaliteit, waardoor onnodige vertragingen

ontstonden bij de aanschaffing van wapens. Laten wij zeer duidelijk zijn; er waren in de jaren '30 nog voldoende bewapeningsbronnen. Nederlands-Indië mocht nauwelijks een wapenindustrie hebben, andere landen zoals Zweden en Zwitserland, hadden die wel, en ook Nederland bezat een aantal goede faciliteiten. Het is mij nog steeds een raadsel, waarom het KNIL in 1937/38 niet grote bestellingen heeft geplaatst voor de Fokkerjagers D-21 en G-1 en voor de bommenwerper T-5, die alle zijn ontworpen op basis van specificaties van het KNIL! ([7] blz. 21). Behalve over Fokker beschikten wij in Nederland tot 1940 nog over de Artillerie-inrichtingen Hembrug, de Hollandse Signaal en scheepswerven die zeker in staat waren uitstekende oorlogsschepen op te leveren. Wat ik ter discussie heb willen stellen is het bureaucratisch-perfectionistische denken, waardoor in de periode 1937-1940 zelfs toegewezen budgetten niet volledig werden benut. Dit gold voor zowel KNIL als KL ([7] blz. 21); zie hiervoor ook de verhelderende bijdrage van prof. Blom tijdens het symposium „Tussen crisis en oorlog” ([9] blz. 116).

Met geen mogelijkheid kan ik De Jongs relaas over de strijd in de Filippijnen ([2] blz. 763) rijmen met dat van de Amerikaanse publikaties hierover, die juist wél het accent leggen op de gevechtsbereidheid van de gemiddelde Filippino-soldaat, die in Bataan tenslotte ook het leeuwedeel van de verdediging op zich nam. Behalve in de officiële Amerikaanse geschiedschrijving kan men ook in niet-Amerikaanse literatuur bewondering vinden voor de Filippijnse verdediging ([10] blz. 395). Hoe eenzijdig De Jongs betoog is blijkt wel uit zijn relaas op blz. 763-764. Hij noemt daar de 35 moderne B-17 bommenwerpers, die echter vrijwel direct op Australië werden teruggetrokken. Hij vertelt echter niet dat vanaf 1 januari 1942 tot de val van Java deze bommenwerpers vanaf Java werden ingezet! ([3] dl 4, blz. 95 e.v.)

Het gebrek aan financiële middelen binnen het KNIL wordt ook door bgen Van Dijken van stal gehaald.

Literatuur

1. H. T. Bussemaker — *Mil. Spect.* 154(1985)(4)163.
2. L. de Jong — *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, dl 11a, band 2, Nederlands-Indië I (wetensch. uitg.). Leiden (1984).
3. Stafwerk *Nederlands-Indië contra Japan* (7 dln). Bandoeng/Den Haag (1949/61).
4. J. F. W. Nuboer — *De Japanse marineoperaties tegen Nederlands-Indië* (uit Japanse bron). Bureau Maritieme Historie, Den Haag (z.j.).
5. S. E. Morison — *History of United States naval operations in World War II*, dl 3, *The Rising Sun in the Pacific*. Boston (1961).
6. R. L. Scott Jr. — *Flying Tiger, Chennault of China*. (1959)46.
7. W. Schoenmaker en T. Postma — *Mei 1940, de verdediging van het Nederlandse luchtruim*. Amsterdam (1985).
8. A. Haverkamp — *De tractie van onze gemotoriseerde artillerie*. *Ind. Mil. Tijdschr.* 71(1940)(2)148, (3) 239.
9. G. Teitler — *Tussen crisis en oorlog, maatschappij en krijgsmacht in de jaren dertig*. Dieren (1984).
10. H. P. Willmott — *Empires in the balance*. Annapolis (1982).
11. A. W. M. van Renesse — *Ongerustheid over de Indische defensie*. *Marineblad* 52(1937)239.

Mogelijk is het interessant te refereren aan het artikel van Van Renesse [11]; op blz. 260 vermeldt deze dat een binnenlandse staatslening van f 50 miljoen in 1936 zevenmaal (!) werd overtekend. Het bijzonder uitvoerrecht op rubber leverde de Indische regering in 1934/35 liefst f 45 miljoen extra op, waarvan een groot deel niet werd besteed! Eind 1937 was er in de Indische staatskas nog een bedrag van f 27 miljoen niet uitgegeven! Het Indisch Militair Tijdschrift van maart 1939 stelt op blz. 258 dat de defensie-uitgaven van het Nederlandse rijk in de afgelopen 5 jaren (1933-1937) stegen van f 120 tot f 360 miljoen, waarvan meer dan de helft voor Nederlands-Indië was bestemd. Niet bepaald het beeld van armoede dat bgen Van Dijken suggereert. Het gehele onderwerp van de beschikbare budgetten en wat daarvan is uitgegeven vereist m.i. een verdergaande studie, zoals ook Blom heeft aangegeven. Het sterke vermoeden bestaat nu, dat de militaire aankoopcommissies (van zowel KL als KNIL) in hun streven om schepen met vijf poten aan te schaffen — en liefst nog zo goedkoop mogelijk — veel kostbare tijd hebben laten verlorengaan met het experimenteren met prototypen, e.d. De door mij aangehaalde vertraging van aflevering van houwitsers is daarvoor illustratief. Het besef van urgentie ontbrak kennelijk bij de topleiding, óók toen geld al lang geen probleem meer was.

Met de slotopmerking van bgen Van

Dijken kan ik het wel eens zijn. Inderdaad ontbrak in Nederland en in Indië de „leer- en opvangtijd”. Des te verwonderlijker is het indien dan door optreden van technische commissies en dergelijke, deze leer- en opvangtijd nog langer wordt. Mogelijk waren wij te lang neutraal gebleven om bij de ingezette herbewapening van de tweede helft van de jaren '30 enig gevoel voor urgentie te hebben ontwikkeld. Dat besef ontbrak bij de toenmalige KNIL-topleiding, en dit argument heb ik nog niet weerlegd gezien. Met bgen Van Dijken ben ik overigens wel van mening, dat een verder onderzoek naar de houding van de militaire staven in het aanschaffingsbeleid gewenst is om de hierboven aangestipte studie verder te kunnen verdiepen.

* * *

Na kennis te hebben genomen van mijn artikel, de reactie van de heren Heshusius en Zwitser, en mijn hier volgende commentaar op die reactie, zal de lezer kunnen constateren dat hier twee diametraal tegenovergestelde visies op het KNIL kunnen worden vergeleken. Dat is nu juist het interessante van de geschiedschrijving, die nu eenmaal een voortdurende dialoog is.

Inderdaad heb ik in mijn artikel in *Spiegel Historiael* ([1] blz. 368) Ter Poorten een defaitist genoemd. Wie het verslag van Bijkerk [2] omtrent de capitulatie van Kalidjati leest, kan ook moeilijk tot een andere conclusie komen. Volgens Koenen-Endepols is defaitisme: „de me-

ning, dat het beter is de strijd te staken omdat men wanhoopt aan de overwinning; moedeloze stemming". Defaitist is het afgeleide zelfstandig naamwoord. Ter Poorten voldeed in die periode heel duidelijk aan deze definitie. Mij ontgaat waarom deze uitspraak in strijd zou zijn met het gestelde in mijn recente artikel. Het defaitisme van Ter Poorten volgde immers op een periode van (te groot) vertrouwen in eigen kunnen (zie blz. 179).

Ik vind het een probleem te reageren op de uitspraken van Berenschot en Thorpe, die ik uiteraard ook ken, omdat mij de context onbekend is van waaruit die uitspraken werden gedaan. Wat Berenschot zich in 1940 voorstelde bij „het” invasieleger is niet duidelijk. Ging hij bv. uit van een strijd van Japan alléén tegen Nederlands-Indië zonder bondgenoten? Door onze strikte neutraliteitspolitiek was dat zeker een reële mogelijkheid. Deze overschatting van eigen kunnen door Ter Poorten, door mijn opposanten bestreden, vindt men bv. terug in het gesprek met de nieuwe resident van West-Borneo dr. A. S. L. Spoor, kort voor zijn vertrek begin december 1941 naar Borneo. Van Ter Poorten kreeg hij te horen dat: . . . „ik een gewest kreeg te besturen dat in een tamelijk rustige hoek van de archipel was gelegen (. . .) Singapore, onneembaar, lag immers vlak tegenover West-Borneo. De Japanners zouden wel uit die buurt wegblijven” ([3] blz. 127-128). Nortier, kol b.d. KNIL, tekent hierbij aan: „Een opvatting die geheel berustte op de ongelooflijke onderschatting van de vijand en de even onrealistische overschatting van de eigen kracht, inbegrepen die van de bondgenoten” ([3] blz. 128). Wat dit commentaar nog overlaat van de kwalificatie van Ter Poorten als „grim realist” door Thorpe, laat ik graag aan de lezer over.

De beide heren betreuren het dat ik bewust heb vermeden, nog in leven zijnde hoge KNIL-officieren te interviewen. Ik heb dat in mijn artikel niet zo gesteld, maar alleen aangegeven dat er gevaren zijn verbonden aan het achteraf interviewen van

hoge gezagsdragers. Wel degelijk heb ik in het verleden een aantal KNIL-officieren, betrokken bij de strijd, geïnterviewd. Ik heb het daarbij verzamelde materiaal echter niet kunnen en willen gebruiken in deze studie, en wel om de daarin reeds aangehaalde redenen. De conclusie van de heren H. en Z. omtrent het professionalisme van het artikel is dan ook geheel de hunne, met alle implicaties van dien, en ook duidelijk afwijkend van de overige reacties, ontvangen op mijn artikel. Nu puntsgewijs het commentaar op de kritiek van beide heren.

1. Ik zie de gesignaleerde tegenstrijdigheid niet. Men kan zich wel snel moderniseren, maar dat tempo kan dan best nog te laag zijn binnen de mogelijkheden die er waren. De door de auteurs aangehaalde strategische conceptie van de KNIL-leiding is door mij wel degelijk genoemd in mijn artikel, en wel op blz. 171 (lezing Mantel) en 173, eerste alinea. De heren hebben hier kennelijk wel erg vlug overheen gelezen!

2. De lijst van besteld materieel is indrukwekkend. Jammer dat de heren niet aangeven, wat het KNIL reeds aan bewapening bezat. Ik verwijs hiervoor naar mijn artikel in *Spiegel Historiae* ([1] blz. 362). In mijn artikel in de *Militaire Spectator* heb ik op blz. 169 aangegeven, dat de rol van de Stuka in Polen en West-Europa leidde tot een herevaluatie van de duikbommenwerper. In mijn artikel staat niet, dat de duikbommenwerpers niet zijn besteld, en nog minder dat deze niet zouden passen in de doctrine van het KNIL van 1941! De heren hebben de desbetreffende passage op blz. 169 slecht gelezen. En uiteraard ben ik het allerminst eens met de bewering, dat het Java-leger op 1 maart 1942 uit niet meer dan vier zwak bewapende regimenten zou bestaan. Voor een vergelijking van de gevechtskracht van het KNIL en de Japanse invasietroepen verwijs ik naar [1] blz. 362.

3. Volgens het Stafwerk KNIL [4] geschieden alle verplaatsingen van het KNIL op Java in februari-maart 1942 gemotoriseerd, c.q. per rail ([4] dl 7, blz. 60-61). Het terugtrek-

ken van de twee regimenten in Batavia en Bantam naar Bandoeng geschiedde op 4/5 maart met zeven treinstellen en 30 autocolonnas van elk 20-50 vrachtauto's ([4] dl 7, blz. 44). De terugtocht was een succes! Een deel van het rijdend materieel was gevorderd, maar dat doet aan de hoge graad van motorisering, in combinatie met spoorvervoer, niets af. Wat de auteurs hier stellen, gold zeker voor 1940, maar niet voor de periode februari-maart 1942. Zie verder [1] blz. 365.

4. De auteurs herhalen hier hun reeds uit vroegere publikaties bekende mening, volgens welke de ineensstorting van het KNIL uitsluitend was te wijten aan factoren, die buiten het KNIL zelf lagen. Ik vind vooral punt a, het uitblijven van de toegezegde geallieerde hulp, een uiterst zwak en bovendien onwaar argument, en een typische rationalisatie achteraf. De 18e Britse Divisie was ons niet toegezegd, maar was bedoeld ter verdediging van Singapore. De 44e Brits-Indische Brigade en de 7e Britse Pantserbrigade waren onderweg toen Java viel, en werden in Burma ingezet. De twee eveneens onderweg zijnde Australische divisies werden na de val van Java gedirigeerd naar o.a. Nieuw-Guinea, om daar deel te nemen aan de bloedige strijd om het Kokodapad en Boena. Deze versterkingen bleven niet uit, maar arriveerden te laat omdat Java vlugger viel dan nog in december '41/januari '42 werd verwacht. De overmacht van het Japanse invasieleger is een door beide auteurs in stand gehouden mythe (zie [1] blz. 362 e.v.). Onder punt c wordt niet vermeld de versterking aan jachtvliegtuigen, die wij gedurende de drie maanden strijd nog wèl van de zo gesmade geallieerden ontvingen. Wie het verslag van kap Faber in het Stafwerk KNIL leest (zie [4] dl 7, blz. 60-61), begrijpt niets van de door de beide heren genoemde „geringe mobiliteit” van het KNIL, als genoemd onder 4.d. Het PTT-net op Java was overigens uitstekend, en het gebruik van motorordonnansen op het zeer goede Javaanse wegennet kwam ook in 1942 in andere legers veelvuldig voor. Het ontbreken van veldradio-

toestellen als een reden van de snelle ineenstorting van het KNIL te noemen lijkt mij dan ook weer een voorbeeld van een rationalisatie achteraf. De Britten de schuld in de schoenen schuiven van het verlies van Kalidjati lijkt mij ook zeer tendentiekus. Het Stafwerk KNIL vermeldt uitdrukkelijk dat de verantwoordelijke compagniescommandant van het KNIL, kap L. J. Prummel, na contact met het Algemeen Hoofdkwartier op 1 maart opdracht kreeg op zijn post te blijven ([4] dl 7, blz. 56). Kortom, de teneur van de reactie van de heren is als vanouds, dat de leiding van het KNIL uitstekend was maar dat de buitenlanders en de vijand de boel bedierven. Het is of men de Franse generaals op het Proces van Riom hun beleid in mei-juni 1940 hoort verdedigen!

5. De ontwikkeling van de luchtmacht was wel degelijk spectaculair, omdat met de Glenn-Martins, voor het eerst, de hele archipel van Java af kon worden bestreken, maar bovendien omdat Java plotseling drie afdelingen slagbommenwerpers kreeg toebedeeld. De juichtonen in het Ind. Mil. Tijdschrift liegen er dan ook niet om.

6. Ik meen dat de in de gewraakte alinea's gebruikte vorm „zou,” c.q. „zouden” duidelijk genoeg aangeeft, dat het hier om een niet gerealiseerd plan gaat.

7. Voor commentaar op de vergelijking met de KL verwijs ik naar mijn antwoord aan bgen Van Dijken. Onvermeld blijft door beide heren, dat de zestig moderne kanonnen van de veldartillerie op een uiterst merkwaardige wijze tactisch werden ingezet (nl. verspreid).

Overigens beschikte het Japanse invasieleger over niet meer artillerie dan het KNIL ([1] blz. 362). In de vergelijking met de situatie in Nederland ontbreekt de Indische kustartillerie, waardoor een vertekend beeld ontstaat. Inderdaad bezat het KNIL geen gemechaniseerde artillerie, maar was de artillerie gemotoriseerd.

8. De door auteurs genoemde cijfers voor het KNIL-budget wijken af van die in de gerefereerde IMT-publikaties. Mogelijk een gevolg van het feit dat de auteurs vergelij-

kingen maken met 1928, en de door mij aangehaalde IMT-bronnen, een latere periode beslaan (zie verder mijn reactie betreffende de budgetten in het antwoord aan bgen Van Dijken).

9. De suggestieve uitspraken, aangehaald in mijn artikel, bevestigen slechts het beeld van zelfgenoegzaamheid dat voor de oorlog zowel binnen de KNIL-top als in de regering bestond.

10. Jammer dat de auteurs uit het hier gegeven feitenmateriaal niet de enig mogelijke conclusie trekken, nl. dat hardnekkige tegenstand op Java zinvol was geweest. De tegenstand van het KNIL in de buitengewesten, maar zeker ook op Java, was allesbehalve hardnekkig, en er was veel hulp onderweg! Ook daarom is het leerzaam het relatieve succes van de strijd op Loezion tegen dezelfde tegenstander, te vergelijken met de snelle catastrofe op Java.

11. Het desbetreffende Japanse voorschrift was bij publikatie in 1935 reeds verouderd, en zeker niet toepasbaar op de Japanse doctrines zoals die tijdens de strijd in China waren ontwikkeld. Van de rubriek „Het Verre Oosten” heb ik bij het doornemen van het „Orgaan” kennis genomen, en de inhoud daarvan trof mij niet door haar kwaliteit. Het Verslag van de 23e Jaarvergadering van de Ned.-Ind. Officiersvereniging, gehouden op 26 en 27 mei 1938 te Bandoeng, is doortrokken van de zelfgenoegzame geest van het KNIL. Uit de rede van de voorzitter L. H. van Oijen, kol GS KNIL [5]:

Dankbaar gedenken wij daarom wat in het afgelopen jaar (. . .) voor de versterking van de Weermacht is gedaan. Wellicht is het antwoord van enkelen hierop: ja, dankbaar, maar niet volstaan! Hun antwoord ik: (. . .) Men kan een goede kern in één of twee jaar tijds (. . .) alleen stelselmatig vergroten. In korte tijd verdubbelen, verdrievoudigen mag voor outsiders uitvoerbaar schijnen, in werkelijkheid is het dit niet! Ons luchtwapen is aanzienlijk versterkt, zodat het reiken kan tot de periferie van onze Archipel, en wij vliegen met materieel dat andere staten ons benijden! De opleiding werkt op maximum capaciteit. Het afweervermogen tegen het gevaar uit de

lucht is belangrijk opgevoerd. Onze infanteriebataljons zullen in de zeer nabije toekomst belangrijk aan aanvalskracht en verdedigend vermogen hebben gewonnen. Onze artillerie is welhaast verdubbeld. Heeft de cavalerie niet onlangs haar up to date paniserwagens gekregen?

In de rondvraag wordt een vermakelijke discussie gevoerd over het wel of niet dragen van het dinnerjacket bij bioscoopbezoek en het dansen daarna! ([5] blz. 215). Vermakelijk, maar tegelijk schrijnend!

12. Waarom men in het vooroorlogse KNIL zo'n groot belang hechtte aan de vier compagnieën per bataljon, wordt duidelijk bij lezing van de polemiek daarover in het IMT. Dat in de vredesdispositie de bataljons slechts administratieve eenheden waren, zal best zo zijn geweest. Deze organisatie van vier compagnieën per bataljon was echter gestoeld op de ervaringen in het optreden tegen een binnenlandse vijand (Lombok, Atjeh); een ervaring die kennelijk als waardevol werd beschouwd, ook in het optreden tegen een buitenlandse vijand in dan uiteraard grotere verbanden.

13. Deze opmerking komt in een wat vreemd licht te staan, als men weet dat de enige succesvolle positieverdediging op Java plaatsvond door de Australisch/Amerikaans/Britse Black Force te Leuwiliang ([1] blz. 364-365).

Wat de beide heren kennelijk niet willen inzien is, dat ik in mijn artikel aantoon dat de Defensiegrondslagen van 1927 reeds in 1935 als grondslagen waren achterhaald. Ik sta hierin overigens niet alleen. Prof. Teitler ([6] blz. 52, 54) komt in zijn bijdrage aan het symposium „De val van Nederlands-Indië” tot een zelfde conclusie. Voor hun verdediging van de veronderstelde hoge kwaliteit van de KNIL-topleiding is het voor beide auteurs essentieel de in 1935 gestarte herbewapening van het KNIL te negeren, of althans te doen voorkomen dat het KNIL pas in 1941 de fondsen kreeg om reusachtige bestellingen te doen. En dat is nu juist een voorstelling van zaken, die ik met mijn artikel hoop te hebben weerlegd.

Op het commentaar van Thorpe wil ik tegenwerpen dat dit commentaar

is te vinden in een boek, gepubliceerd in 1969, dus ver na zijn detachering te Lembang, en dus is te kwalificeren als „hindsight”. Sturdee had er als Australische stafchef belang bij het KNIL te bagatelliseren, teneinde te vermijden dat Churchill het Australische 2e Legerkorps (de 6e en 7e Australische Divisie) op Java zou inzetten. Ik kan hem wel als deskundig, maar nauwelijks als „redelijk objectief” afschilderen. Hetzelfde geldt voor Wavell, die snel van Java verdween. In het door de schrijvers aangehaalde boek van Wigmore komt overigens een van de meest negatieve beoordelingen van het functioneren van de Generale Staf van het KNIL voor. Over een Australische inlichtingenofficier wordt gesteld: „On one occasion Lt. Summons in his capacity as Intelligence Officer sought information from Dutch Headquarters concerning enemy movements, and was told, that the morning newspaper had not yet been delivered!” ([7] blz. 501).

Helaas is er na de Tweede Wereldoorlog geen parlementaire enquêtecommissie ingesteld om een onderzoek in te stellen naar oorzaken en achtergronden van het verlies van Ned.-Indië; dit mede door de gebeurtenissen tussen 1945 en 1950. Te gemakkelijk kan daardoor nu de topleiding van het toenmalige KNIL zich onttrekken aan haar historische verantwoordelijkheid voor de debâcle in het Verre Oosten. Het gaat er daarbij niet om, de verantwoordelijkheid hiervoor uitsluitend bij deze topleiding te leggen. Dat is niet fair, en ook historisch onjuist. Te vaak kwamen daarvoor ook in de lagere officiersrangen figuren voor als „Jan Oorlog (Ikol A. L. Gortmans), een moedig, maar volkomen incompetent en (...) officier, die in Bronbeek thuishoorde maar niet op het gevechtveld” (Van Bommel, in [8] blz. 14). Te stellen, dat het KNIL slachtoffer werd van politiek onbenul in Nederland, en van onze geallieerden, zoals de auteurs in hun reactie suggereren, gaat mij echter ook veel te ver. Daarom blijf ik nog steeds achter de inhoud van mijn artikel staan, door beide heren knap

samengevat in de eerste alinea van hun commentaar.

Literatuur

1. H. T. Bussemaker — De val van Java. *Spiegel Hist.* 15(1980(6))361-368.
2. J. C. Bijkerk — *Vaarwel, tot betere tijden*. Franeker (1974)217-230.
3. J. J. Nortier — De bezetting van West-Borneo in 1942. *Mars et Hist.* 16(1982)(5).
4. A. J. Th. Boester, C. van den Hoogenband en L. Schotborgh — *Nederlands-Indië contra Japan* (7 dln). Bandoeng/Den Haag (1949/61).
5. *Orgaan Ned.-Ind. Officiersvereniging* 23(1938)212-231.
6. G. Teitler — Het KNIL en de Indische defensie, in: *De val van Nederlands-Indië*. Dieren (1982)42.
7. L. Wigmore — *The Japanese thrust*. Canberra (1957).
8. J. J. Nortier [3] 17(1983)(1)12.

* * *

De heer Dufour volgt in grote lijnen mijn betoog, waarbij hij wel kanttekeningen plaatst bij het economische en politieke klimaat van het einde der jaren '30. Ik ben het eigenlijk wel met schr. eens, dat er na de val van Singapore niet veel optimisme meer was over de kansen van onze verdediging. De sociologie leert, dat als (groot) optimisme omslaat in diep pessimisme en twijfel aan eigen kunnen, de kans het grootst is op demoralisatie en defaitisme. Dat is dan ook gebeurd! Bij een catastrofe van een dergelijke omvang moet men zich echter de vraag stellen of het beter had gekund, uitgaande van de toenmalige, heersende paradigma's, en dan moet ik constateren, dat het in de kritieke periode het KNIL aan vechtwil ontbrak. Desertie kwam op grote schaal voor, het gedrag van een groot aantal commandanten was weinig heldhaftig en het Algemeen Hoofdkwartier was zeker geen toonbeeld van een goed geleide organisatie. In laatste instantie draagt de topleiding van het KNIL daarvoor de verantwoordelijkheid. Het hanteren van politieke en economische omstandigheden, die een optimale/maximale wapening in de weg zouden staan, is dan ook een slecht excuus. Immers, de kwaliteit van de topleiding van een leger wordt juist bewezen in niet-optima-

le condities. In de Winteroorlog van 1939-'40 vocht een handjevol Finnen tegen een supermogendheid. Het resultaat stond tevoren vast, maar zij dwongen de bewondering van de wereld af. De Israëli's vochten in vier oorlogen met succes tegen overmachtige legers. De Spaanse burgeroorlog zit vol met voorbeelden van vechtwil van soms een handjevol, die daardoor belangrijke resultaten boekten. Op de Filippijnen, in Bataan, hielden Amerikanen en Filippino's drie maanden stand, dank zij hun vechtwil. Het beeld dat het KNIL van zichzelf had was dat van een klein doch goed geoefend en gewapend leger, dat weliswaar niet werd geacht de Japanners definitief te verslaan bij een invasieopgave, maar dat zichzelf zeker capabel achtte een langdurige verdedigingskrijg te voeren, in elk geval voldoende lang totdat de bondgenoten konden ingrijpen. Door deze overschatting, die primair uitging van de topleiding, werd niet die haast gemaakt met de herbewapening, die mogelijk was geworden door de verruiming van de middelen en, vooral na 1935, door de betere politieke acceptatie van de herbewapening. Daarom is de periode 1935-'40 zo cruciaal geweest voor het KNIL; en juist in die periode werden kansen gemist. Ik noem het dienstplichtleger, dat in 1937 werd afgestemd maar in 1941 (te laat) opnieuw van stal werd gehaald. Ik noem het accent op de slagbommenwerper, en de verwaarlozing van jachtvliegtuigen en duikbommenwerpers. Ik noem het falen van de opbouw van een informatie- en inlichtingennetwerk binnen en buiten Ned.-Indië, en het gebrek aan een werkelijk doordachte verdedigingsconceptie van Java, met gebruikmaking van de verdedigingsmogelijkheden die het terrein biedt (sawahs). Dit zijn beleidsfouten van gewicht geweest, die men over het algemeen niet hoort noemen bij herdenkingstoespraken en -artikelen. De veelgehoorde excuses van het gebroken geweertje (maar tot 1939 zaten er geen sociaal-democraten in de regering!), de bezuinigingen, de slechte economische toestand (maar nooit waren de spaarte-

goeden hoger!) blijken bij nadere analyse te zijn wat zij zijn: excuses en rationalisaties achteraf. En dan noem ik nog niet eens de rationalisaties achteraf, waarvan bv. de heren Heshusius en Zwitzer in hun reactie er een aantal etaleren.

H. T. BUSSEMAKER, res kap td

Naschrift van de redactie

Het artikel van ir. H. T. Bussemaker heeft — zoals verwacht — beroering gewekt en een aantal schriftelijke reacties losgemaakt. Het lijkt ons een goede zaak door woord en wederwoord de aandacht te vestigen op belangwekkende aspecten. En mocht men het niet geheel of geheel niet met elkaar eens zijn, dan nog heeft die discussie bewerkstelligd, dat over het onderwerp wordt nagedacht en wellicht ook uit andere invalshoeken wordt betracht. De redactie dankt de heer Bussemaker voor zijn artikel en zijn antwoord op de meningen van anderen en deze dank geldt vanzelfsprekend ook degenen die de moeite hebben genomen hun afwijkende meningen te ventileren. Het lijkt ons echter goed nu de discussie over dit artikel te sluiten.

Jane's Military Review

onder red. van I. V. Hogg, 176 blz., geïll. Uitg.: Jane's Publishing Comp. Ltd., Londen, 1985. Prijs: £ 8,95.

Dit jaarboek verscheen nu voor de vierde maal. Ook deze keer is men erin geslaagd een interessante reeks aan onderwerpen bijeen te brengen. Geen feitenboek, maar — zoals de samensteller het zelf omschrijft — een forum voor opinies. In totaal worden achttien thema's aan de

orde gesteld, variërend van simulators tot scherpshuttersgeweren. Interessante bijdragen hebben betrekking op het Amerikaanse optreden in Grenada, automatisering in de commandovoering, de tanknabijbestrijding, de Cubaanse strijdkrachten en chemische oorlogvoering. Uitgebreide aandacht wordt besteed aan de strategische rol van de Sovjetrussische luchtlandingstroepen. Deze en andere bijdragen zijn ruim geïllustreerd. Vanzelfsprekend komen ook de Britse strijdkrachten aan de orde. Onder meer wordt ingegaan op het leger in 1984, de „British Army Equipment Exhibition" en de oefening Lionheart '84. Aan deze oefening werd ook, zo blijkt uit de foto's, deelgenomen door tanks van 43 (NL) Tankbataljon. Deze bundel verdient zeker belangstelling. J. M. J. BOSCH, maj cav

VOOR